

MELLEMØSTEN

Lokalt, regionalt og internationalt

Redigeret af Hanne Kirstine Adriansen og Helle Malmvig

DANSK INSTITUT FOR INTERNATIONALE STUDIER

MELLEMØSTEN

Lokalt, regionalt og internationalt

Redigeret af Hanne Kirstine Adriansen og Helle Malmvig

DANSK INSTITUT FOR INTERNATIONALE STUDIER

© København 2005
Dansk Institut for Internationale Studier; DIIS
Strandgade 56, 1401 København K
Tlf: 32 69 87 87, fax: 32 69 87 00
E-mail: diis@diis.dk, web: www.diis.dk

ISBN: 87-7605-115-3

Tryk: Gullanders Bogtrykkeri a-s, Skjern
Grafik og sats: Anni Kristensen
Foto: Polfoto

Publikationen kan downloades fra www.diis.dk

DIIS' publikationer kan købes i boghandelen
Pris: 120 kr (inkl. moms).

Ekspedition til boghandlere:
Nordisk Bogcenter A/S
Bækvej 10-12, 4690 Haslev
Tlf: 56 36 40 40, fax: 56 36 40 39
ekspedition@nordisk-bog-center.dk

Denne publikation indgår i DIIS' Forsvars- og Sikkerhedspolitiske Studier, som foretages på en bevilling fra Forsvarsministeriet.

Indhold

Introduktion <i>Hanne Kirstine Adriansen og Helle Malmvig</i>	5
Kapitel 1: Sikkerhedspolitik og demokratifremme i Mellemøsten: Et umage par? <i>Helle Malmvig</i>	9
Kapitel 2: Situationen er alvorlig men ikke håbløs: USA har gode chancer for at vinde i Irak <i>Peter Viggo Jakobsen</i>	25
Kapitel 3: Spøgelset fra Europas fortid: Mellemøsten og “den nye antisemitisme” i Europa <i>Cecilie Felicia Stokholm Banke</i>	41
Kapitel 4: Den Persiske Golf under forandring <i>Bjørn Møller</i>	57
Kapitel 5: Tyrkiets rolle i Mellemøsten <i>Erik Boel og Jesper Møller Sørensen</i>	73

Kapitel 6: Statsdannelse og krig i Mellemøsten – et overblik <i>Dietrich Jung</i>	89
Kapitel 7: Egyptisk-israelsk samarbejde under “den kolde fred” <i>Hanne Kirstine Adriansen</i>	103
Kapitel 8: Familie og forandring – en historie om demokratisering i Marokko? <i>Julie Pruzan-Jørgensen</i>	118
Kapitel 9: Donorbistand og civilsamfundsudvikling i Palæstina efter Oslo-aftalen <i>Michael Irving Jensen</i>	135
Kapitel 10: Algeriet – fra religiøs og statslig vold til social krise og centralisering af magten <i>Ulla Holm</i>	151

Introduktion

Hanne Kirstine Adriansen og Helle Malmvig

I Danmark er interessen for Mellemøste steget markant de seneste år. Alt fra sprogkurser i arabisk, til teaterstykker og litteratur fra regionen er populære som aldrig før. Den eksplosive interesse for Mellemøsten skal blandt andet ses i lyset af Danmarks stigende engagement i regionen. Danmark har i 2002 lanceret det såkaldte "Arabiske Initiativ", der søger at fremme demokratisering og udvikling i regionen og danske styrker har været udstationeret i Irak siden 2003. Mellemøsten er kort sagt både blevet en del af dansk udviklings- og sikkerhedspolitik. Det er dog ikke bare i Danmark, at Mellemøsten står højt på dagsordenen. Verden over fylder Mellemøsten avisforsider og nyhedsprogrammer. Interessen for regionen er stor, og mange vil gerne forstå baggrunden for de historier om krig og konflikt, som vi dagligt bliver konfronteret med.

Denne bog går bag om de aktuelle begivenheder, som vi præsenteres for i den daglige nyhedsstrøm. Den sætter fokus på de politiske og sociale forhold, som præger regionen og den vestlige verdens forhold til regionen i dag. Det gør vi ved at sætte Mellemøsten i et internationalt, regionalt og lokalt perspektiv. Emnerne spænder således lige fra den fra den amerikanskledede krig i Irak til den nye familielovgivning i Marokko; fra Israel-Palæstina-konfliktens betydning for antisemitismen i Europa, til Algeriets forsøg på at gøre sig fri af ti års blodig borgerkrig og undertrykkelse.

Bogen indeholder ti kapitler skrevet af mellemøstforskere på Dansk Institut for Internationale Studier (DIIS) på baggrund af vores aktuelle forskningsprojekter. Hensigten er at give baggrund og indsigt i mellemøstlige forhold uden at medtage forskningens tunge teori- og noteapparat. Bogen er således henvendt til alle, der har en interesse i og et vist forkund-

skab til regionen; eksempelvis journalister, embedsmænd, undervisere og studerende. Kapitlerne har uddybende tekstbokse og afsluttes med en “her kan du læse mere”-liste. Bogen kan derfor også anvendes i undervisnings-sammenhænge, eksempelvis på højskoler, i samfundsfagsklasser på gymnasier, og i introduktionsforløb på universiteterne.

Bogen indledes med Helle Malmvigs kapitel om demokratifremme som sikkerhedspolitisk instrument i Mellemøsten. I de seneste år har vestlige institutioner og regeringer lanceret en række initiativer, der skal fremme demokrati i Mellemøsten. Demokratifremme er ifølge vestlige regeringer nødvendigt for at forbedre de politiske og økonomiske vilkår for befolkningerne i regionen, men demokratifremme bliver også brugt som et middel til at bekæmpe de bagvedliggende årsager til de sikkerhedspolitiske problemer i regionen, såsom terrorisme, religiøs radikalisme og politisk ustabilitet. Helle Malmvig sætter fokus på, hvorfor demokratifremme er blevet en så udbredt sikkerhedspolitisk strategi, og peger på nogle af de grundlæggende problemer og dilemmaer, der gør det vanskeligt for vestlige regeringer at føre den nye sikkerhedspolitiske strategi til dørs.

Peter Viggo Jakobsen argumenterer i sit kapitel for, at situationen i Irak nok er alvorlig men ikke håbløs, og at USA har gode chancer for at vinde i Irak. Kapitlet indledes med en analyse af USA's håndtering af den væbnede opstand i Irak og viser, at amerikanerne har begået et hav af fejltagelser. Alligevel har USA gode muligheder for at nå sine mål i Irak, konkluderer Peter Viggo Jacobsen. Det skyldes dels, at USA ikke har råd til at tabe, dels at de etniske skillelinier i Irak og manglen på et politisk program forhindrer oprørerne i at opnå bred folkelig opbakning. Amerikanernes chance består derfor i at holde den politiske proces i gang og forbedre de irakiske politiske og sikkerhedsstyrkers evne til at bekæmpe oprørerne på egen hånd.

Det tredje kapitel har også et internationalt perspektiv, idet Cecilie Felicia Stokholm Banke her diskuterer, hvordan stigningen i angreb på jøder i Europa hænger sammen med den israelsk-palæstinensiske konflikt og med de arabiske og muslimske indvandrersamfunds opfattelse af denne konflikt. I kapitlet gennemgår Cecilie Felicia Stokholm Banke blandt andet forskellige definitioner af antisemitisme, og hun diskuterer, hvorvidt den nuværende definition skal udvides til også at omfatte kritik af Staten Israel. Kapitlet konkluderer, at det er nødvendigt at skelne mellem legitim politisk kritik af Israel og regulært jødehad, men dette kræver, at Europa finder en ny balance i sit forhold til Israel og sin fortolkning af 2. Verdenskrig.

Bjørn Møller anvender et regionalt perspektiv i sin analyse af sikkerhedssituationen i landene ved Den Persiske Golf. Han beskriver landene som et sikkerhedskompleks, altså som en gruppe af stater, hvis sikkerhed kun kan forstås i sammenhæng. Situationen i Golfregionen undersøges i lyset af både Irakkrigen, diskussionen om Irans mulige atomvåbenprogram og Vestens ønske om demokratifremme i regionen. Bjørn Møller konkluderer, at regionen omkring Den Persiske Golf er potentielt ustabil, både som følge af fjendtlige relationer mellem staterne og intern ustabilitet, samt at eksterne magter som USA og dets allierede har ikke gjort situationen bedre.

Tyrkiets komplicerede forhold til den øvrige del af Mellemøsten er temaet for Erik Boel og Jesper Møller Sørensens kapitel. Efter at have beskrevet Tyrkiets forhold til resten af regionen i et historisk perspektiv, analyseres landets relationer til tre vigtige nabolande – Syrien, Iran og Israel. Forholdet til disse tre lande har – ligesom relationerne til Vesten – været under forandring i de seneste år. Dette danner udgangspunkt for at analysere tesen om, at Tyrkiet kan være en “rollemodel” for landene i Mellemøsten, når det gælder om at få islam og demokrati til at gå i spænd. Efter at have præsenteret Tyrkiets styrker og svagheder i den forbindelse, konkluderer Erik Boel og Jesper Møller Sørensen, at Tyrkiet kan være en demokratisk rollemodel i forhold til regionen.

Mellemøsten er kendt som en af de mest krigshærgede regioner i verden. Dietrich Jung demonstrerer i sit kapitel, at forholdet mellem krig og statsdannelse hænger tæt sammen, når det gælder Mellemøsten, ligesom det har gjort det i den europæiske historie. Efter et kort historisk rids af de moderne mellemøststaters oprindelse fokuserer Dietrich Jung på regionens konfliktcentre – Palæstina, Den Persiske Golf, Kurdistan, Yemen og de sydlige randområder af det tidligere Sovjetunionen – samt på situationen i Libanon og Afghanistan, hvor staterne stort set er gået i opløsning. Kapitlet viser således, hvordan nogle stater stadig mangler at etablere et monopol på voldsmidlerne, mens andre kun langsomt er begyndt på en demokratiseringsproces.

Det regionale perspektiv fastholdes i Hanne Kirstine Adriansens kapitel om det egyptisk-israelske samarbejde siden Fredsaftalen fra 1979. Kapitlet undersøger, hvorfor Egypten og Israel stadig ikke har et normalt forhold. Perioden er ligefrem blevet kaldt “den kolde fred”, idet samarbejde mellem Egypten og Israel går trægt og al tale om “normalisering” af forholdet mellem de to naboer er et ømtåleligt emne i Egypten. Kapitlet viser, at samarbejdet mellem Egypten og Israel skal ses i lyset af den arabisk-israelske

fredsproces, og ikke blot som et egyptisk-israelsk projekt. Selvom der ikke længere stilles spørgsmålstejn ved freden med Israel i store dele af den egyptiske befolkning, så svinger egypternes villighed til at samarbejde i takt med fremskridt i den arabisk-israelske fredsproces.

Michael Irving Jensen skriver om det internationale donorsamfunds indflydelse på det palæstinensiske ngo'er efter Oslo-aftalen i 1993. Denne aftale betød, at en stor del af den internationale bistand blev flyttet fra ngo'erne til det nyetablerede palæstinensiske selvstyre. Kapitlet fokuserer på, hvad dette betød for udviklingen inden for den sekulære del af det palæstinensiske ngo-samfund. Efter at have beskrevet de mange bistandsmidlers indflydelse på ngo-samfundet i 1990'erne, undersøger Michael Irving Jensen, hvorledes al-Aqsa-intifadaen har påvirket på de sekulære ngo'er og fået spørgsmålet om national selvstændighed højt på deres dagsorden igen. Hvorvidt dette på sigt kan danne baggrund for etableringen af et sekulært demokratisk alternativ til *Fatah* og *Hamas* diskuteres til slut.

Julie Pruzan-Jørgensens kapitel handler om en vidtrækkende reform af den marokkanske familielov, som fandt sted i 2004. Reformen er blevet udråbt både som en milepæl i beskyttelsen af kvinders rettigheder i Mellemøsten og som et eksempel på demokratisering i Marokko. Julie Pruzan-Jørgensen viser imidlertid, at situationen er mere kompleks, idet reformen formentlig først og fremmest har medvirket til at styrke den marokkanske konges autoritet og legitimitet. Kapitlets primære perspektiv er lokalt, men herfra udledes en række generelle betragtninger om demokratisering i Mellemøsten og vestlige reform initiativers muligheder for at opnå succes.

I bogens sidste kapitel analyserer Ulla Holm situationen i Algeriet efter, at landet har været igennem mere end ti års vold og terror. Med valget af præsident Bouteflika i 1999 er volden aftaget, men Bouteflika står stadig over for en række store udfordringer. I kapitlet undersøger Ulla Holm, hvorvidt præsidenten vil være i stand til at møde disse udfordringer og hvilke sikkerhedspolitiske problemer, der fremover vil præge Algeriet. Ulla Holm påpeger, at det vil være vanskeligt for præsidenten at gennemføre de vidtrækkende sociale og økonomiske reformer, som han har sat sig for, og at det bliver vanskeligt fortsat at begrænse militærets politiske magt. Kapitlet konkluderer, at det meget vel kan blive befolkningens krav om mad og boliger, der kan få Bouteflikas magt til at vakle.

Sikkerhedspolitik og demokratifremme i Mellemøsten: Et umage par?

Helle Malmvig

Den amerikanske plan om at sprede demokrati og frihed til hele Mellemøsten – fra Marokko i vest til Afghanistan i øst – har skabt debat og avisforsider verden over. USA er dog langt fra det eneste land, der ønsker at fremme en demokratisk udvikling i Mellemøsten. EU har allerede et demokratiseringsprogram for regionen, og i de sidste to år har snart sagt enhver vestlig regering eller organisation med respekt for sig selv lanceret et initiativ, der skal styrke de politiske reformprocesser i Mellemøsten. I 2003 introducerede den danske regering også et selvstændigt demokrati- og partnerskabsprogram under navnet “Det Arabiske Initiativ”.

Men hvordan kan det være, at demokratisering af Mellemøsten er kommet så højt på de vestlige regerings dagsordener? Svaret, vil dette kapitel vise, handler først og fremmest om sikkerhedspolitik. Demokratifremme er blevet et af Vestens foretrukne svar, når det gælder den langsigtede bekæmpelse af ustabilitet, terrorisme og religiøs ekstremisme i regionen. Det er en tendens, som startede allerede før den 11. september, men som for alvor tog fart efter terrorangrebene på World Trade Center og Pentagon.

Dette kapitel vil se nærmere på baggrunden for, at demokratifremme er blevet en så populær og udbredt sikkerhedspolitisk strategi i Vesten, og det vil pege på nogle af de forhindringer og dilemmaer, der kan gøre det svært for vestlige regeringer at føre den nye strategi til dørs.

Kapitlet er inddelt i tre hovedafsnit. I første del vil baggrunden for demokratisering som en ny sikkerhedspolitisk strategi blive forklaret. Anden del vil pege på forskellige former for demokratifremme og give et kort overblik over nogle af de vigtigste demokratiseringsinitiativer, der er blevet iværksat indtil nu. Tredje del vil diskutere de barrierer og dilemmaer, der kan for-

hindre Vesten i at holde fast i den nye demokratidagsorden. Konklusionen vil argumentere for, at der endnu ikke tegner sig noget entydigt billede, når det gælder den hidtidige demokratiseringsindsats, men at der er risiko for, at Europas og USA's langsigtede ambitioner om demokrati bliver udskudt til fordel for kortsigtede sikkerhedspolitiske hensyn.

Demokrati som fredsskaber

Hvordan kan det være, at demokratifremme er blevet en så populær sikkerhedsstrategi, når det gælder indsatsen i Mellemøsten? Hvorfor har vestlige regeringer og institutioner – i al fald på papiret – gjort demokratistøtte til et af de vigtigste områder i sikkerheds- og udenrigspolitikken i regionen? Der er især tre forhold, som kan forklare dette. De handler om den såkaldte “demokratiske fredstese”, afslutningen af den kolde krig, og terrorangrebene den 11. september.

Den demokratiske fredtese

De mange nye demokratiseringsinitiativer for Mellemøsten bygger alle på en forestilling om, at demokrati og fred (sikkerhed) hører sammen. Devisen er: Hvis mere demokrati så mere fred og sikkerhed. Eksempelvis understregede præsident George W. Bush i sin årlige tale til nationen, hvordan demokrati i Mellemøsten også vil lede til fred i Mellemøsten: “USA vil sammen med frihedselskende allierede støtte demokratiske bevægelser i Mellemøsten med det mål at afskaffe tyranni overalt i verden (...). For demokratier respekterer deres befolkninger og deres naboer, og fremme af frihed vil derfor lede til fred.”

Denne opfattelse er dog langt fra ny. Kimen til den blev lagt helt tilbage i 1700-tallet, hvor oplysningsfilosoffen Immanuel Kant postulerede, at demokratiske stater er mere fredelige end stater, der er styret af despoter. Forestillingen om at demokrati og fred går hånd i hånd er siden blevet debatteret og videreudviklet af en række udenrigspolitiske tænkere og politikere, og i 1980'erne blev den for alvor taget op af forskere i international politik under overskriften “den demokratiske fredstese”. Tesen har, som vi skal se, haft en stor betydning for, at “demokratifremme som sikkerhedspolitik” er blevet en så dominerende strategi i dag.

Hvad går den demokratiske fredstese ud på? Den demokratiske fredstese siger, at demokratiske stater ikke går i krig mod hinanden. Demokratiske stater har skabt sig en særlig fred eller fredszone, og denne zone er præget af

venlige og fredelige relationer, sådan som det eksempelvis gælder i forholdet mellem Europa og USA eller imellem medlemsstaterne af EU. Denne devise bliver nærmest en "endegyldig sandhed" blandt forskere i international politik i 1980'erne. Her diskuterer forskere livligt, hvordan det kan være at demokratiske stater går i krig, men *ikke* går i krig mod hinanden.

I begyndelsen af 1990'erne fik den demokratiske fredstese også vind i sejlene hos mange regeringsledere og politikere i Vesten. De begyndte direkte at henvise til ideen om en demokratisk fred i udenrigspolitiske taler og strategipapirer. Tesen blev til praktisk politik, og demokratifremme blev et egentligt sikkerhedspolitisk redskab. Fra mange regeringskontorer og udenrigspolitiske kommentatorer lød det: Hvis vi aktivt spreder den demokratiske model til ikke-demokratiske lande, så vil det skabe en mere sikker og fredelig verden. Denne tro på demokratiet som fredsskabende model hænger ikke mindst sammen med afslutningen af den kolde krig og kommunismens sammenbrud.

Optimismen efter den kolde krig

Ved den kolde krigs afslutning i 1989 var der en stor optimisme og tro på demokratiet i Vesten. Det liberale kapitalistiske demokrati havde sejret over Sovjetunionen og den kommunistiske planøkonomi, og mange mente, at demokratiet nu stod tilbage som den eneste mulige samfundsmodel. Den amerikanske historiker Francis Fukuyama blev en af de fremmeste fortalere for denne analyse. I en meget indflydelsesrig artikel fra 1989 (*The End of History*) proklamerede han, at historien nu var slut. Det 20. århundredes kamp mellem forskelligartede ideologier og samfundsmodeller var nu tilendebragt med Sovjetunionens sammenbrud. Det liberale demokrati havde besejret fascismen, nazismen og kommunismen, og demokratiet stod nu tilbage på historiens sejrsskammel som eneste og bedste samfundsmodel. Demokrati var nu blevet et globalt ideal; et ideal som (næsten) alle var enige om. Det var derfor blot et spørgsmål om tid, ifølge Fukuyama, før "størstedelen af menneskeheden ville blive ledt frem mod det liberale demokrati".

De store politiske omvæltninger i Øst- og Centraleuropa syntes i første omgang at bekræfte de mange optimistiske forudsigelser. Flere mente, at verden nu var vidne til en ny "demokratiseringsbølge", og at de demokratiske vinde fra Østeuropa også ville blæse til Mellemøsten. Dette viste sig ikke at holde stik. Selvom der blev holdt valg i Algeriet og Jordan, og der blev ført mange diskussioner blandt arabiske intellektuelle om demokrati, så var det alene i de tidligere socialistiske lande i Østeuropa, at der for alvor skete politiske forandringer i 1990'erne. Her iværksatte de nyvalgte regeringer store poli-

tiske og økonomiske reformprogrammer for at kunne omstille sig til vestlig markedsøkonomi og demokrati, og både Europa og USA gav massiv støtte til disse bestræbelser. Med baggrund i den demokratiske fredstese argumenterede begge for, at demokratisering af Østeuropa var nøglen til fred og stabilitet for hele Europa. Demokratisering ville give fred og sikkerhed både for de østeuropæiske lande og for “os selv” (de vestlige lande).

Denne form for argumentation blev dog sjældent overført til Mellemøsten. For USA handlede Mellemøstpolitikken især om at holde Iran og Irak stangen (den såkaldte inddæmningspolitik), sikre olieforsyningerne og støtte den begyndende israelsk-palæstinensiske fredsproces (Oslo-aftalen). Heller ikke EU havde demokratifremme i Mellemøsten øverst på sin dagsorden. Demokrati blev en del af EU's samarbejdsprogram med ti lande i regionen – kaldet Barcelona-processen – men hovedvægten blev lagt på at støtte frihandel og liberalisering af de mellemøstlige økonomier (se boks 1). Især de sydeuropæiske medlemslande mente, at økonomiske forandringer kunne virke som et lokomotiv for politiske forandringer i regionen. Håbet var, at hvis først de mellemøstlige stater blev sat i gang med en økonomisk liberaliseringskur, så ville den politiske liberaliseringsproces (demokratisering) følge af sig selv.

På trods af at demokratisering stod stærkt i vestlige regerings sikkerhedstænkning i 1990'erne, var Mellemøstpolitikken således ikke meget berørt. Først med terrorangrebene den 11. september og optakten til Irakkrigen blev demokratifremme en af hovedhjørnestenene i USA's – og til dels EU's – politik i regionen.

Rødderne til terror og ustabilitet

Med den 11. september og USA's “krig mod terror” blev der i første omgang sat fokus på de militære midler. USA indledte et militært angreb på Talebanregimet i Afghanistan og en intens jagt på al-Qaeda's netværk både i og udenfor Mellemøsten. Men i anden omgang vendte opmærksomheden sig også mod den langsigtede politiske indsats.

Her var USA og Europa enige på to væsentlige punkter: 1) den islamistiske terrorisme kan på lang sigt kun bekæmpes ved at tage fat i selve rødderne til terror; 2) dét kræver en politisk snarere end en militær strategi. Hvis Vesten skal forhindre, at nye terrorbevægelser opstår i al-Qaeda's sted, så må der også sættes ind overfor de bagvedliggende årsager til den islamistiske terrorisme. På langt sigt skal grobunden og rekrutteringsgrundlaget for al-Qaeda-inspirerede bevægelser fjernes, og her skal demokratifremme stå centralt.

Boks 1

Europæiske demokratiseringsinitiativer

Det Euro-Mediterrane Partnerskab (EMP) – eller Barcelona-processen – blev indledt i 1995. Det er et ambitiøst og omfattende samarbejde mellem EU og ti lande i Mellemøsten: Algeriet, Egypten, Israel, Jordan, Libanon, Marokko, det Palæstinensiske Selvstyre, Syrien, Tunesien og Tyrkiet. Det er opdelt i tre søjler, der omfatter politisk og sikkerhedspolitisk samarbejde, økonomisk og handelsmæssigt samarbejde, samt socialt og kulturelt samarbejde.

Fremme af demokrati, menneskerettigheder og retsstatsprincipper hører primært til i første søjle af partnerskabet og er en af Barcelona-processens overordnede målsætninger. Her forsøger EU at styrke politiske reformprocesser både i forhold til regeringerne og i forhold til civilsamfundsgrupper. I 2005 støtter EU eksempelvis: Menneskerettigheds ngo'er, uddannelse af kvindelige parlamentarikere i Jordan og Egypten, og træning af journalister om uafhængige medier. Barcelona-deklarationen – som er grundlaget for Barcelona-processen – og de individuelle associeringsaftaler giver derudover EU mulighed for at gøre handelsaftaler og økonomisk bistand afhængig af de enkelte regeringers reformtiltag og overholdelse af menneskerettighederne.

Naboskabspolitikken (ENP) og **Det Strategiske Partnerskab** er to nye EU strategier fra 2003, som giver EU flere instrumenter og "gulerødder" til at tilskynde politiske reformer. ENP gør blandt andet brug af såkaldte individuelle "handlingsplaner" og "benchmarks", som skal sætte klare delmål for den demokratiske udvikling i de enkelte Mellemøstlande.

Hvorfor demokratifremme? Det hang blandt andet sammen med, at manglen på demokrati i Mellemøsten blev udpeget som en af de vigtigste bagvedliggende årsager til den voksende islamistiske radikalisme og terrorisme. Siden de autoritære arabiske regimer ikke levner mange muligheder for fri politisk debat og deltagelse, er der meget få reelle kanaler for politisk opposition. Samtidig har den udbredte korrupsion og nepotisme – koblet med de store økonomiske og sociale problemer – været med til at opbygge en stigende utilfredshed hos befolkningerne, en utilfredshed som de ofte kun har kunnet få afløb for et sted; nemlig hos islamistiske bevægelser.

Med udgangspunkt i denne analyse lancerede både USA og Europa nye demokratiinitiativer for Mellemøsten. Særligt Bush-regeringen understregede, at årtiers tætte samarbejde med de siddende styrer havde været en (sikkerheds)politisk fejltagelse. Tidligere havde USA vendt det blinde øje til den massive politiske undertrykkelse i regionen, i troen på at de siddende regimer udgjorde et bolværk mod den radikale islamisme og den bedste garanti for stabilitet og sikkerhed. Men som en højtstående amerikansk embedsmand udtrykte det, så havde det pragmatiske samarbejde med regimerne ikke givet sikkerhed og stabilitet: "Tværtimod. Det gav os 11. september." I 2003 proklamerede Bush således, at USA ville lægge strategien om. Frihed og demokrati skulle nu stå højest på dagordenen.

Demokratifremme hvordan?

Hvordan vil USA og Europa fremme demokrati i Mellemøsten? De næste afsnit vil først se på fire generelle måder, hvorpå internationale aktører kan påvirke eller gennemtvinge en demokratiseringsproces, og dernæst på de konkrete initiativer, som er blevet taget indtil nu.

På et generelt plan kan man skelne mellem fire forskellige former for demokratifremme, der involverer en stadig større grad af direkte ydre påvirkning for demokratisering. Disse er 1) demonstrationseffekten, 2) bistand, 3) tilskyndelse og 4) tvang.

Demonstrationseffekten

Demonstrationseffekten eller "det gode eksempel" virker ved, at ikke-demokratiske stater bliver inspireret af de frie politiske vilkår, der hersker i demokratiske stater. Der er altså tale om en indirekte påvirkning, hvor andre lande ikke gør en aktiv indsats for at fremme demokrati, men alene forlader sig på at være succesfulde rollemodeller, som ikke-demokratiske stater af sig selv vil søge at efterligne. De såkaldte fløjlsrevolutioner i de central- og østeuropæiske lande i slutningen af 1980'erne er til dels et eksempel på demonstrationseffekten. Et andet muligt eksempel kunne være Irak, idet Bush-regeringen håber på, at Irak bliver en "demokratisk ledestjerne" i Mellemøsten, som de andre stater i regionen vil blive inspireret af.

Bistand

Her gør internationale aktører en aktiv og målrettet indsats for at påvirke en ikke-demokratisk stat ved at støtte eller iværksætte konkrete demokrati-projekter. Det kan for eksempel være ved at give økonomisk bistand eller

ved at have samarbejdsprojekter med ngo'er i den givne stat, eller der kan være tale om uddannelses- og træningsprogrammer til bestemte civilsamfundsgrupper; også kaldet kapacitetsopbygning. Eksempelvis kan støtten gå til at styrke kvinders rettigheder eller til at træne mediefolk i journalistik. Denne form for "demokratibistand" er et udbredt instrument i Vestens overordnede bistandspolitik, og grænsen mellem traditionel udviklingsbistand og demokratibistand er her flydende.

Tilskyndelse

Her støtter internationale aktører ligeledes demokratiske tiltag, men støtten bliver tildelt som en form for belønning og straf. Det kan for eksempel være ved at belønne et givent land med særlig gode handelsaftaler, hvis det indleder demokratiske reformer, eller ved at tilbageholde økonomisk bistand, hvis der ikke bliver iværksat bestemte demokratiske tiltag. Populært taler man om pisk og gulerodsmetoden, hvor handelsaftaler er et eksempel på guleroden og tilbageholdelse af bistand er et eksempel på pishen. Guleroden behøver ikke at være økonomisk. EU-medlemskab kan også virke som en effektiv gulerod til at indlede demokratiske reformer, som vi eksempelvis ser det i Tyrkiet.

Tvang

I denne kategori er der tale om *direkte* brug af tvang og magt for at indføre demokrati, i modsætning til tilskyndelsesstrategien, der hviler på indirekte brug af tvang. Demokrati vil her typisk søges gennemført ved brug af militære midler og besættelse, og de amerikanskledede krige i Irak og Afghanistan er således begge eksempler på denne type.

Alle fire former for demokratifremme bliver brugt i forhold til Mellemøsten. Ser man bort fra Irak – som bliver behandlet i kapitel 2 og kapitel 4 – er det imidlertid særligt bistands- og tilskyndelsesstrategien, som de nye amerikanske og europæiske demokratiinitiativer forlader sig på.

De nye initiativer

Siden 2002 har Europa og USA lanceret flere nye initiativer, der skal støtte demokratiseringsbestrebelseerne i Mellemøsten. Mest kendt er formentlig G8's såkaldte *Broader Middle East and North Africa Initiative (BMENA)* fra 2004 og det bilaterale amerikanske initiativ kaldet *Middle East Partnership Initiative (MEPI)* fra 2002 (se boks 2).

EU har også introduceret en række nye initiativer, der skal sætte skub i reformprocesserne og samarbejdet med landene i Mellemøsten; dels det

Boks 2

Amerikanske demokratiseringsinitiativer

MEPI-initiativet blev startet i 2002 på foranledning af den daværende amerikanske udenrigsminister, Colin Powell. Det udgør en af de væsentligste komponenter i Bush-regeringens strategi om at fremme demokrati i Mellemøsten. Initiativet omfatter alle de arabiske lande i regionen og er opdelt i fire brede temaer: politik, økonomi, uddannelse og kvinders vilkår. Målet er at støtte og igangsætte reformprocesser indenfor hvert tema. Støtten går særligt til civilsamfundsgrupper, snarere end regeringer og statsinstitutioner.

Siden initiativet blev igangsat i 2002, er der blevet iværksat 50 mindre programmer indenfor de fire søjler. Eksempelvis er der givet støtte til valgregistreringsprogrammer i Yemen, til bedre IT-infrastruktur i Algeriet, til oplæring af kvindelige parlamentarikere i Marokko, og støtte til kvindelige iværksættere i hele den arabiske verden. Samlet er initiativet siden sin start blevet bevilget 284 mio. dollar og i 2005 ca. 75 mio. dollar. MEPI udgør kun 2 procent ud af USA's årlige støtte til Mellemøsten.

BMENA blev skabt i 2004 på G8-topmødet i Sea Island, USA. Det er et multilateralt reforminitiativ indenfor rammerne af G8 (organisationen for de førende otte industrinationer i verden). Det er således ikke et egentlig amerikansk initiativ. Men det var USA, som oprindeligt foreslog et fælles program – under det mere kendte navn *Greater Middle East Initiative* – og USA som arbejdede meget ihærdigt på at få de øvrige G8-lande med trods udbredt europæisk skepsis. Initiativet sigter ligesom MEPI på at støtte politiske reformer og økonomisk udvikling, og det retter sig både mod regeringerne i regionen og civilsamfundsgrupper og forretningsfolk. Geografisk er initiativet vidtrækkende. Lande som Pakistan, Afghanistan og Tyrkiet er eksempelvis med. BMENA er stadig i sin spæde start.

Ud over indvielsesmødet i Sea Island er der kun blevet holdt et enkelt møde i Rabat (under navnet *Forum for the Future*) mellem ministrene for G8-landene, 20 arabiske og muslimske regeringsledere samt enkelte civilsamfundsrepræsentanter. På mødet samlede fokus sig særligt om økonomisk liberalisering og udvikling. Eksempelvis blev det vedtaget at oprette en fond, der skal give teknisk og økonomisk hjælp til små private virksomheder og at oprette et træningscenter i Jordan, der skal give støtte til ngo'er, der arbejder med iværksættere.

så kaldte "Strategiske Partnerskab" med Mellemøsten dels "Den Nye Nabo-skabspolitik". Begge initiativer bygger videre på det omfattende samarbejds- og reformprogram fra 1995 (Barcelona-processen), som EU har med ti lande i regionen (se boks 1). Skønt de amerikanske planer om at bringe demokrati til Mellemøsten har stået øverst på avisforsiderne, kan man således sige, at EU allerede før 11. september så demokratisering af Mellemøsten som et af midlerne til at skabe stabilitet og sikkerhed i regionen.

Imidlertid har EU sjældent ført Barcelona-processens målsætninger om demokrati og menneskerettigheder til dørs. Den Europæiske Union har, som nævnt, lagt hovedvægten på den økonomiske liberalisering og har tøvet med at gøre den økonomiske bistand og samarbejde afhængig af den demokratiske udvikling i partnerlandene. Med terrorangrebene den 11. september kom demokratisering af Mellemøsten imidlertid også til at rykke højere op på EU's dagsorden. For EU så – ligesom USA – en klar parallel mellem den politiske undertrykkelse og terrorisme, og de nye initiativer skulle derfor være med til at puste nyt liv i EU's politiske reformprogrammer for regionen.

Samtidigt med, at EU satte fornyet fokus på demokratifremme, lancerede mange af de europæiske lande også deres egne reformprogrammer for Mellemøsten. Tyskland søsatte et nyt initiativ kaldet "Dialog med den Islamiske Verden", Storbritannien formulerede en ny strategi for "Reform i den Arabiske Verden" og påbegyndte et initiativ for dialog med den islamiske verden, Frankrig afsatte nye midler til et program for "god regeringsførelse", og Danmark indledte et helt nyt program for partnerskab og reform kaldet "Det Arabiske Initiativ" (se boks 3).

Demokratisering er kort sagt blevet Vestens fortrukne sikkerhedspolitiske strategi i forhold til Mellemøsten. Retorisk er det også en meget overbevisende strategi, fordi den umiddelbart tilfredsstillende to konkurrerende "skoler" på samme tid. Den ene skole – "idealisterne" – kan bakke op om demokratifremme, fordi det er en politik drevet af værdier og principper; en politik som sigter på at forbedre de politiske og økonomiske vilkår for befolkningerne i Mellemøsten. Den anden fløj – "realisterne" – kan bakke op om demokratifremme, fordi det er en politik, der tager vare på den nationale sikkerhedsinteresse, netop fordi demokratisering ses som et langsigtet middel mod en række sikkerhedspolitiske trusler. På denne måde appellerer demokratifremme som sikkerhedspolitisk løsning meget bredt. Både høge (realister) og duer (idealister) kan umiddelbart bakke op om strategien.

Men demokratifremme som sikkerhedspolitisk strategi er ikke uden problemer. De mange nye initiativer står overfor væsentlige barrierer og dilemmaer, som vil være svære at overvinde. Disse forhindringer vil blive diskuteret i de næste afsnit.

Boks 3

Danske demokratiseringsinitiativer

Det Arabiske Initiativ er en hovedhjørnesten i dansk udenrigspolitik i Mellemøsten og ses som et vigtigt element i den langsigtede indsats mod ekstremisme og terrorisme. Initiativet blev iværksat i 2003 af regeringen og dækker landene fra Marokko til Iran. Dog er Det Palæstinensiske Selvstyre, Irak og Israel ikke omfattet af initiativet.

Formålet med Det Arabiske Initiativ er at fremme politiske reformer i bred forstand, ved at støtte de regeringer og civilsamfundsgrupper i regionen, som er indstillet på – eller som allerede arbejder for – reformer. Initiativets fire indsatsområder er: Kvinders rettigheder, frie medier, demokrati og menneskerettigheder.

Indtil videre er der blevet iværksat projekter i Egypten, Iran, Jordan og Yemen. Konkret er der eksempelvis blevet oprettet et dansk-egyptisk dialoginstitut i Cairo, der er blevet givet støtte og rådgivning til at etablere en ombudsmand i Jordan og støtte til uddannelse af journalister i Yemen. Initiativet er bevilliget 100 mio. kroner årligt.

Den lange forhindringsbane

Demokratifremme er i sig selv en svær og langstrakt proces, men den bliver endnu sværere, hvis de stater, der søger at fremme demokrati, bliver betragtet med mistro og mistillid. Den situation gælder imidlertid på mange områder i forhold til Mellemøsten. Vestlige regeringer bliver ofte mødt med mistænksomhed i regionen, og der hersker en generel frygt for vestlig indblanding og militær intervention. Krigen mod Irak, truslerne mod Syrien og Iran, og USA's tætte alliance med Israel har i den forbindelse givet yderligere næring til den overvejende skeptiske opfattelse af USA's og – i mindre grad – Europas hensigter og politikker i regionen. Mange i den

arabiske verden opfatter de vestlige demokratiplaner som patroniserende og frygter, at de alene bliver brugt som en dårlig undskyldning for at sætte sig på regionens olieressourcer og få adgang til nye militærbaser.

I praksis betyder denne mistillid og skepsis blandt andet, at det kan være svært at finde de rigtige partnere i de arabiske civilsamfund, som vil samarbejde med vestlige regeringer og organisationer om konkrete demokrati-projekter. De arabiske ngo'er og intellektuelle, som allerede arbejder for politiske forandringer, kan være bange for, at deres dagsorden bliver for tæt forbundet med Vestens dagorden, for hvis det sker, risikerer de at tabe legitimitet i deres egne befolkningers øjne. I Egypten har USA eksempelvis haft svært ved at finde journalister og medieorganisationer, som var interesserede i at deltage i et medietræningsprogram under MEPI-initiativet, netop fordi de ikke ville ses som "USA's forlængede arm". Det gælder dog ikke alle steder. I Yemen er der eksempelvis langt større interesse for samarbejde end i Egypten, og både USA og Danmark har iværksat flere demokratiprojekter i landet. Det skyldes blandt andet, at Yemen er et af de fattigste lande i den arabiske verden, og at den yemenitiske regering og de lokale ngo'er derfor er ivrige efter at få tilført økonomisk bistand. Men overalt i den arabiske verden gælder det, at Vesten må træde varsomt og iagttage en svær balancegang. For hvis vestlige regeringer støtter demokratiske bevægelser eller intellektuelle for meget eller for åbenlyst, så risikerer bevægelserne at miste deres indflydelse og opbakning i befolkningerne.

Mistilliden og skepsissen overfor Vestens demokratiseringsdagsorden handler også om den uløste israelsk-palæstinensiske konflikt. Særligt de siddende mellemøstlige styrer mener, at en fredsløsning skal komme i første række, og at det er afgørende forudsætning for, at der for alvor kan indledes egentlige økonomiske og politiske reformer. Ud fra det perspektiv bliver Vestens demokratiseringspolitik set som et forsøg på at omgå eller helt ignorere den strandede fredsproces i Mellemøsten. Der er ingen tvivl om, at de arabiske regeringer ofte har brugt konflikten som en dårlig undskyldning for ikke at igangsætte politiske forandringer. Imidlertid illustrer den israelsk-palæstinensiske konflikts centrale position i den arabiske verden, at der er andre bagvedliggende årsager til regionens problemer end fraværet af demokrati. Radikalismen og mistilliden til Vesten er også blevet næret af den næsten 60 år lange konflikt, og derfor er demokrati ikke en sikkerhedspolitisk mirakelkur.

Flere af de nye demokratiinitiativer understreger da også, at både de politiske reformer og en fredsløsning skal støttes samtidig. I endnu en vanskelig

balancegang mellem reformer og fredsproces hedder det således i det danske “Arabiske Initiativ”:

Dette [støtten til reformbestræbelserne] må ske parallelt med, at der aktivt søges en varig og retfærdig forhandlet løsning på den israelsk-palæstinensiske konflikt. Denne konflikt er fortsat den væsentligste enkeltstående barriere for øget regionalt samarbejde i regionen. Og den skaber direkte og indirekte grobund for terrorisme, i regionen og internationalt. Konflikten bør imidlertid ikke få lov til at tage mulige samarbejdsbestræbelser og moderniseringsprocesser som gidsler.

Demokratifremme er dog ikke bare svært på grund af mistilliden til Vesten og den altdominerende israelsk-palæstinensiske konflikt. Demokratifremme er også vanskeligt, netop fordi Europa og USA ser demokratisering som et sikkerhedspolitisk instrument. Det kaster på lidt længere sigt Vesten ud i mindst to sikkerhedspolitiske dilemmaer.

Vestlige dilemmaer

Det mest velkendte dilemma handler om frygten for, hvem der vil komme til magten, hvis der bliver holdt reelle demokratiske valg. I de fleste arabiske lande står de – ofte forbudte – islamistiske oppositionsbevægelser og partier stærkt, og det er derfor sandsynligt, at islamistiske partier vil vinde, hvis der bliver holdt frie valg i regionen. Det var situationen i Algeriet, da der for første gang blev holdt egentlige valg til parlamentet i 1991. Her tydede alt på, at Den Islamiske Frelserfront, FIS (*Front Islamique du Salut*), ville vinde anden og afgørende valgrunde, efter at partiet både havde vundet en overvældende sejr ved kommunalvalgene i 1990 og dernæst ved første runde af parlamentsvalgene. Det algeriske militær tog imidlertid magten, aflyste valghandlingen og forbød FIS som politisk parti.

EU og USA vendte stort set det blinde øje til militærkuppet, for de frygtede for konsekvenserne af en mulig valgsejr til FIS. Mange mente, at FIS ville afskaffe demokratiet, når partiet først var kommet til regeringsmagten, og at en islamistisk regering ville kaste landet ud i kaos og indre stridigheder.

Netop det aflyste valg i Algeriet gav anledning til mange spørgsmål og ophedede debatter både om demokratiets principielle dilemmaer og om islamisme og demokratiets (u)forenelighed. Hvordan skal et spirende demokrati eksempelvis tackle, at et parti – som muligvis vil afskaffe demokratiet – kommer til magten ved et demokratiske valg? På engelsk taler man om “*One man, one vote, one time*”. “Hvordan kan man på forhånd vide, at

islamistiske partier er udemokratiske, og at de vil afskaffe demokratiet, når de først er kommet i regering? Skal islamistiske partier ikke have lov til at vise deres politik i praksis, før de bliver dømt ude?” spurgte nogle. Og hvis demokrati er mere end valghandlinger og procedurer, kan man så tale om, at der skal være en særlig demokratisk kultur eller modenhed til stede, før der kan afholdes frie og demokratiske valg? Den type spørgsmål satte det aflyste valg i Algeriet på spidsen, og disse spørgsmål spøger stadig i dag.

I Europa og USA handler skepsissen overfor mulige islamistiske sejre ved valgurnerne imidlertid også om, hvorvidt islamistiske regeringer vil fortsætte med at være såkaldte “troværdige partnere” og allierede med Vesten. Når det gælder Egypten, er der allerede højtstående politikere og embedsmænd i USA og Israel, som mener, at Vesten skal være forsigtige med at presse for meget på med demokratiske reformer og valg, fordi Det Muslimske Broderskab højst sandsynlig ville vinde sådanne frie valg. I Det Palæstinensiske Selvstyre er det planlagte parlamentsvalg i juni 2005 blevet udskudt, officielt af valgtekniske årsager, uofficielt fordi det islamistiske parti *Hamas* stod til at vinde. Som i Algeriet i 1992 er der både i regionen selv og hos vestlige regeringer en frygt for, at demokratiske valg kan risikere at føre til mere ustabilitet og usikkerhed snarere end mindre, hvis islamistiske partier får regeringsmagten.

Det andet sikkerhedspolitiske dilemma handler om sikkerhed på kort sigt versus sikkerhed på lang sigt. Som beskrevet ovenfor hviler USA's og Europas politik på en forudsætning om, at demokratifremme vil lede til mere stabilitet og fred, og at demokratifremme er en af de mest effektive strategier til at bekæmpe selve rødderne til terror. At demokratifremme kort sagt giver sikkerhed. Imidlertid er der megen forskning, som peger på, at demokratisering i en overgangsfase kan føre til mere politisk ustabilitet og vold, sådan som vi ser det i Irak for øjeblikket, eller ligefrem til borgerkrig og revolution, sådan som det var tilfældet i Algeriet i 1992 og Iran i 1979 efter shahens spæde forsøg på politisk og økonomisk liberalisering. Demokratifremme kræver altså, at USA og Europa kan acceptere, at demokratisering sandsynligvis leder til mere ustabilitet og konflikt på det korte sigt.

Skismaet mellem det korte og det lange sigt gælder også i forhold til det sikkerhedspolitiske samarbejde med regeringerne i regionen. På kort sigt har vestlige regeringer en stærk interesse i at fastholde det sikkerhedspolitiske samarbejde med de autoritære regeringer; eksempelvis om udveksling af efterretningsoplysninger, udlevering af terrormistænkte, overvågning af kyststrækninger eller hjemsendelse af illegale bådflugtninge. Det kan i praksis

betyde, at det kan vise sig vanskeligt at forfølge den langsigtede demokratiske strategi. Eksempelvis samarbejder USA stadig med Saudi-Arabien og Egypten på en lang række sikkerhedspolitiske områder, og EU har intensiveret sit samarbejde om terrorbekæmpelse indenfor Barcelona-processen. Samtidig forsøger både Europa og USA at presse de selv samme regimer til at indlede demokratiske reformer; reformer som formentlig i sidste ende vil lede til regimernes fald. Risikoen er derfor, at det kortsigtede sikkerhedspolitiske samarbejde kommer til at spænde ben for den langsigtede demokratiske (og sikkerhedspolitiske) indsats. Netop den sikkerhedspolitiske begrundelse for demokratifremme gør det svært at føre de demokratiske idealer til dørs, for der vil ofte komme andre kortsigtede sikkerhedspolitiske hensyn i vejen.

Samlet set er der således mange forhindringer og dilemmaer for demokrati-fremme som sikkerhedspolitik. Det kan betyde, at USA og Europa får svært ved at bevare det langsigtede pres og engagement, som den nye sikkerhedsstrategi fordrer.

Hvor peger fremtiden hen?

Demokratisering er blevet Vestens foretrukne sikkerhedspolitiske strategi, når det gælder den langsigtede indsats i Mellemøsten. Strategien har fået en enorm gennemslagskraft, fordi den trækker på erfaringerne efter den kolde krig og på den udbredte forestilling om, at der er en sammenhæng mellem fred og demokrati. Samtidig "lover" strategien at kunne bekæmpe de bagvedliggende årsager til terrorisme og radikalisme ved at tage fat i selve rødderne til terror.

Som dette kapitel har peget på, er der imidlertid en række svære forhindringer og dilemmaer både i forhold til de politiske vilkår i regionen selv og i forhold til Vestens konkrete afvejning af kortsigtede og langsigtede sikkerhedspolitiske interesser. Endnu er de mange demokratiinitiativer og -programmer kun i deres spæde vorden, og der kan derfor ikke siges noget endegyldigt om, hvilken langsigtet indvirkning de har, eller om USA og Europa i praksis vil være i stand til – eller interesserede i – at holde fast i den nye strategi.

Hvis man ser på udviklingen de seneste tre år, efter de første demokratiinitiativer blev søsat, trækker begivenhederne i begge retninger. På den ene side er der ingen tvivl om, at regimerne i Mellemøsten føler sig under pres og overvågning, efter at kravet om demokrati er blevet sat på den sikker-

hedspolitiske dagsorden. Det har åbnet et “mulighedsvindue” – *a window of opportunity* – i regionen. Befolkningerne tør i højere grad at kritisere regimerne offentligt og at gå på gaderne for at kræve reformer, sådan som vi har set det i Egypten og Libanon. På regeringsniveau er der også sket ændringer, i al fald på det retoriske og kosmetiske plan. I løbet af foråret 2005 er der blevet afholdt ikke mindre end fem valg i regionen, og langt de fleste af de arabiske regeringer udtaler jævnlige, at der er brug for politiske reformer. Meget af dette skal ses som ren symbolpolitik, men symboler er ikke uvigtige, for de tilkendegiver samtidig, at regeringerne ikke kan ignorere de krav om reformer, der kommer både indefra og udefra.

På den anden side er der kun få tegn på, at USA og Europa for alvor har lagt den hidtidige strategi om pragmatisk samarbejde med provestlige regimer om. USA samarbejder stadig med nogle af de mest autoritære – og provestlige – stater i regionen, og Bush-regeringen har eksempelvis ikke gjort sin meget store økonomiske og militære bistand til Egypten betinget af, at Mubarak-regeringen iværksætter reelle politiske reformer. EU har ligeledes styrket sit terror- og immigrationssamarbejde med de (autoritære) lande, der er med i Barcelona-processen, og i NATO-regi er der blevet vedtaget en række nye initiativer, som skal øge det sikkerheds- og forsvarspolitiske samarbejde med staterne i Mellemøsten. Der er derfor fare for, at de langsigtede sikkerhedspolitiske ambitioner om demokrati bliver udskudt til gengæld for de kortsigtede sikkerhedspolitiske hensyn. Det kan i værste fald betyde, at det “mulighedsvindue”, som demokratiseringsdagsordenen har været med til at åbne, hurtigt lukker sig igen.

Her kan du læse mere:

Udenrigsministeriet. 2005. *Det Arabiske Initiativ*. København: Udenrigsministeriet [Udenrigshttp://www.um.dk/Publikationer/Danida/Dansk/DanskUdviklings-samarbejde/DetArabiskeInitiativ/DetArabiskeInitiativ.pdf (03.12.2005)]

Youngs, R. 2004. *Europe's Uncertain Pursuit of Middle East Reform*. Carnegie Papers, no. 45. Washington D.C.: Carnegie Endowment for International Peace.

Malmvig, H. 2004. *Democratisation and Security in the Middle East: Challenges and Possibilities*. DIIS Conference Report. København: Dansk Institut for Internationale Studier [http://www.diis.dk/grapics/Publications/Andet2005/democratisation_middle_east.pdf (03.12.2005)]

Carothers, T. 1999. *Aiding Democracy Abroad*. Washington D.C.: Carnegie Endowment for International Peace

Aliboni, R. 2004. Promoting Democracy in the EMP: Which Political Strategy? EuroMeSCo Paper, Working Group I Third Year Report. Lissabon: EuroMeSCo Secretariat at the IEEI [http://www.euromesco.net/imgupload/wgi_year3.pdf (03.12.2005)]

Situationen er alvorlig men ikke håbløs: USA har gode chancer for at vinde i Irak

Peter Viggo Jakobsen

Kommentatorer og eksperter har stået i kø for at forudsige et amerikansk nederlag i Irak, der ville kulminere med en ydmygende tilbagetrækning, efter at bestræbelserne på at slå den væbnede modstand ned var slået fejl. Det har været populært at sammenligne Irakkrigen med Vietnam både i og uden for USA, og mange forskere med speciale i den form for guerilla- eller asymmetrisk krig, som amerikanerne har stået overfor siden Bagdads fald, har tvivlet på, at USA kunne stå distancen. En af dem er Martin van Creveld, som er en af verdens mest anerkendte krigseksperter. Han og mange andre har rådet amerikanerne til at trække sig ud så hurtigt som overhovedet muligt. Troen på et amerikansk nederlag fik yderligere næring i løbet af foråret 2005, efterhånden som det blev klart, at valget i januar ikke bidrog til at mindske den væbnede modstand. Oprørerne var i maj og juni fortsat i stand til at udføre op til 70 angreb om dagen, og dette satte gang i diskussionen om tilbagetrækning i USA.

Dette kapitel artikel går imod strømmen og argumenterer for, at et amerikansk nederlag er alt andet end givet. Tværtimod, lyder argumentet, har USA fortsat gode kort på hånden for at få held med sit forehavende om at etablere et stabilt irakisk regime, der er mere demokratisk end de fleste andre i regionen og i stand til at nedkæmpe det væbnede oprør. Det er der kort fortalt to grunde til. Den første er, at USA af strategiske årsager ikke har råd til at tabe, og at Bush-regeringen af prestigemæssige årsager vil tåle store tab og ignorere dårlige meningsmålinger i en længere periode for at nå sit mål. Den anden er, at de etniske skillelinier og manglen på et politisk program forhindrer oprørerne i at opnå bred folkelig opbakning, og at oprørerne ikke har været i stand til at standse genopbygningen og den politiske proces. Konsekvensen er, at amerikanerne har gode chancer for at nå deres mål, såfremt de kan holde den politiske proces i gang og forbedre

de irakiske politi- og sikkerhedsstyrkers evne til at bekæmpe oprørerne på egen hånd. Lykkes det, vil oprørerne tabe på sigt, selvom nedkæmpelsen af dem kan blive en langstrakt affære. Vejen til succes er altså at nægte oprørerne strategisk succes ved at vise de irakiske og amerikanske befolkninger, at oprørerne ikke kan bremse den politiske proces og opbygningen af de nye sikkerhedsstyrker. Som det vil fremgå af analysen, er dette mål inden for amerikansk rækkevidde.

Kapitlet falder i tre dele. Første del forklarer, hvorfor mange eksperter og jagttagere tror, at amerikanerne vil tabe. Det skyldes dels, at amerikanerne har begået et hav af missionstruende fejltagelser, dels at stormagter plejer at tabe krige uden for eget hjemland mod oprørere, der anvender guerilla-taktik og terrorisme. Anden del forklarer, hvorfor USA trods de dårlige udsigter alligevel har gode muligheder for at nå sit mål i Irak. Tredje og sidste del ser fremad og kommer med et bud på den videre udvikling i Irak på mellemlangt sigt.

Et hav af graverende fejltagelser

USA har begået et imponerende antal fejltagelser, der hver især i sig selv kunne have ført til fiasko. Selvom der begås fejl i enhver krig, er Irakkrigen i en klasse for sig i så henseende:

- ✂ Krigen blev indledt uden en plan for, hvad der skulle ske, når Bagdad faldt.
- ✂ Den amerikanske styrke var helt uforberedt på rollen som besættelses magt og gjorde intet for at forhindre de systematiske plyndringer, der fulgte i kølvandet på Bagdads fald. Resultatet var et totalt sammenbrud af lov og orden.
- ✂ USA formåede ikke at skabe bred international opbakning til krigen og var tvunget til at klare den efterfølgende stabiliseringsindsats med meget lille støtte fra det internationale samfund.
- ✂ Den amerikanskledede styrke er alt for lille til at kunne gøre sig håb om at kontrollere irakisk territorium.
- ✂ Arbejdet med at træne nye irakiske sikkerheds- og hærstyrker, som kunne aflaste koalitionsstyrkerne, blev forsømt frem til midten af

2004, og der blev gjort endnu mindre for at beskytte de personer, som enten meldte sig til disse styrker eller stod i kø foran rekrutteringskontorer for at gøre det.

- ✦ Den irakiske hær blev opløst, hvilket med et slag skabte 400.000 potentielle rekrutter til oprørsstyrkerne.
- ✦ Oprøret fik lov at vokse sig stærkt, og koalitionsstyrkerne fortsatte med at undervurdere det til langt ind i 2004.
- ✦ En meget hårdhændet tilgang til guerillabekæmpelse gjorde det betydeligt nemmere for oprørerne at vende sunnibefolkningen mod koalitionsstyrkerne.

Den samlede liste af fejltagelser er meget længere, men de ovennævnte er de mest centrale, fordi de hver især er af en sådan karakter, at de kunne have ført til nederlag. At de mange fejltagelser har fået mange til at miste troen på sejr er således alt andet end overraskende.

Stormagter taber småkrige

Den anden hovedårsag til pessimismen er, at USA har historien imod sig. Det er en regel uden ret mange undtagelser efter 1945, at stormagter taber krige imod militært underlegne modstandere udenfor deres eget territorium. Småkrige kan defineres på forskellig vis og går under mange betegnelser såsom guerillakrig, revolutionskrig, partisankrig, lavintensiv krig, asymmetrisk krig, krig af den tredje slags og fjerde generationskrig, "4GW". Essensen er dog altid den samme, at en militært underlegen gruppe indleder en væbnet kamp mod en militært overlegen modstander og anvender ukonventionelle metoder – guerillakrig og terrorisme – med det formål at nå politiske mål, der kan spænde fra det lokale (f.eks. jordrettigheder) til det nationale (f.eks. selvstændighed/løsrivelse). Man skelner normalt mellem nationale eller interne småkrige og friheds- eller internationale småkrige. I den første kategori kæmper oprørere mod en national regering. Eksempler er kosovoalbanernes væbnede oprør mod Serbien (1998-1999) og tjetjenernes modstandskamp mod Rusland, der startede i 1994. I den anden kategori retter oprøret sig mod en fremmed (stor)magt, som enten har besat det pågældende land eller søger at nedkæmpe et oprør på vegne af den siddende regering. Eksempler i denne kategori er afghanernes oprør mod Sovjetunionen og modstanden mod de amerikanskledede koalitioner i Afghanistan og Irak.

Det er med andre ord sidstnævnte kategori, som er interessant for dette kapitel.

Det samlede antal af krige i denne kategori siden 1945 er blevet identificeret ved hjælp af fire kriterier. Det første er det allerede nævnte tidskriterium. Grunden til, at perioden efter 2. Verdenskrig er mest interessant, skyldes, at afkolonialiseringen og vedtagelsen af FN-pagten forbud mod magtanvendelse gjorde det meget sværere for stormagter at nægte kolonier selvstændighed og at legitimere invasioner af andre lande. De dominerende normer gav således befrielsesbevægelser meget bedre kort på hånden. Det andet krav er, at stormagten skal kæmpe på en anden stat/kolonis territorium. Det tredje er, at stormagten skal føre an med soldater i bekæmpelsen af oprørerne og ikke blot levere våben og militær rådgivere/specialstyrker til støtte for en lokal regering. USA's støtte til nedkæmpelsen af Huk-oprøret på Filippinerne (1946-1954) og Storbritanniens støtte til nedkæmpelsen af Dhofar-oprøret i Oman (1962-1976) falder derfor udenfor. Endelig er det fjerde og sidste kriterium, at oprørerne skal anvende guerillataktik og terror mod stormagten. Fraværet af en egentlig guerillakampagne i Tibet betyder således, at denne case ikke er medtaget.

Boks 4		
Småkrige mellem stormagter og oprørs/frihedsbevægelser efter 1945		
Sted/tidsrum	Parter	Udfald
Palæstina 1945-1948	Storbritannien/israelsk oprørsbevægelse	Britisk nederlag og tilbagetrækning
Vietnam 1946-1956	Frankrig/vietnamesisk oprørsbevægelse	Fransk nederlag og tilbagetrækning
Malaysia 1948-1960	Storbritannien/kommunistiske oprørere fra kinesisk mindretal	Britisk sejr, men Malaysia fik sin selvstændighed i 1957
Kenya 1952-1956	Storbritannien/oprørere fra dele af Kikuyu-stammen	Britisk sejr
Cypern 1954-1958	Storbritannien/oprørere fra det græskcypriske flertal	Forhandlingsløsning, fortsat britisk tilstedeværelse
Algeriet 1954-1962	Frankrig/algerisk oprørsbevægelse	Fransk nederlag og tilbagetrækning
Borneo 1963-1966	Storbritannien/indonesisk støttede oprørere uden den store lokale opbakning	Britisk sejr

Boks 4 fortsat		
Sted/tidsrum	Parter	Udfald
Aden 1964-1968	Storbritannien/ marxistisk oprørs- bevægelse	Britisk nederlag og tilbagetrækning
Vietnam 1965-1975	USA/vietnamesiske oprørere støttet af Nordvietnam	Amerikansk nederlag og tilbagetrækning
Gaza/Vestbredden 1967-	Israel/palæstinensiske oprørere	Israelsk nederlag i Gaza hvor tilbagetrækning er gang. Situationen på Vest- bredden er uafklaret.
Namibia 1966-1990	Sydafrika/namibisk oprørsbevægelse	Sydafrikansk nederlag og tilbagetrækning
Angola 1975-1991	Cuba/angolansk oprørsbevægelse	Nederlag i den forstand, at konflikten fortsatte efter Cubas tilbage- trækning.
Nordirland 1969-	Storbritannien/oprø- rere fra det katolske mindretal	UK har militær situation under kontrol, men politisk løsning er fort- sat ikke fundet. IRA er dog marginaliseret.
Cambodja 1978-1989	Vietnam/cambodjan- ske oprørsgrupper	Vietnamesisk nederlag og tilbagetrækning
Afghanistan 1979-1989	Sovjetunionen/af- ghanske oprørere	Sovjetisk nederlag og tilbagetrækning
Libanon 1982-1984	USA-ledet styrke/op- rørere	Amerikansk nederlag og tilbagetrækning
Libanon 1987-2000	Israel/libanesiske og palæstinensiske oprørsgrupper	Israelsk nederlag og tilbagetrækning
Sri Lanka 1987-1990	Indien/tamilske oprørere	Indisk nederlag og tilbagetrækning
Somalia 1992-1994	USA/somalisk krigsherre	Amerikansk nederlag og tilbagetrækning
Afghanistan 2001-	USA-ledet koalition/af- ghanske oprørere og udenlandske ekstremister	?
Irak 2003-	USA-ledet koalition/op- rørere fra sunnimindre- tallet og udenlandske ekstremister	?

Resultatet kan ses i boks 4, og som det fremgår, har stormagter i reglen tabt sådanne småkrige siden 1945, hvad enten de har optrådt i rollen som kolonimagt/besætter eller søgt at nedkæmpe et oprør på vegne af en lokal regering. Nederlag er defineret som tilbagetrækning, uden at stormagten har været i stand til at nedkæmpe/neutralisere oprørerne og overlade magten til en loyal regering. Der er i reglen ikke tale om et militært nederlag på slagmarken. Cuba og Vietnam regnes som "stormagter", fordi de militært set var deres modstandere klart overlegne.

Der er især to årsager til, at stormagter klarer sig dårligt i småkrige på "udebane". Den første og vigtigste er at finde i konfliktens asymmetriske struktur. Den anden skyldes stormagtens fokus på stor(magts)krige, som gør dens væbnede styrker dårlige og ofte uvillige til at udkæmpe småkrige mod irregulære styrker.

Stormagten er per definition sin modstander klart overlegen med hensyn til økonomiske og militære ressourcer, men asymmetrier på andre områder giver den svage part i konflikten en række fordele, som kan give den sejren. For det første vil den svage part have en større interesse i konflikten end stormagten. Hvor konflikten for oprørerne vil være en total krig eller eksistenskamp, vil den for stormagten være begrænset, fordi dens eget territorium og eksistens ikke står på spil. Denne interesseasymmetri betyder for det andet, at det er lettere for oprørere at opfordre sine landsmænd til at gøre fælles front mod den eksterne fjende, end det er for stormagten at mobilisere ressourcer og skabe national opbakning til en konflikt, der ikke truer dens eksistens eller hjemland direkte. Den politiske vilje hos stormagtens befolkning til at fortsætte en konflikt og udholde tab vil derfor typisk være mindre, end det er tilfældet hos den svage part. Det skal dog med, at stormagtens vilje til at udholde tab afhænger af, hvor stor strategisk betydning den enkelte konflikt tillægges. USA mistede således næsten 50.000 soldater i kamp i Vietnam, inden de trak sig ud. Til sammenligning hermed var tabet af 18 soldater i en enkelt operation i 1993 tilstrækkeligt til at få amerikanerne til at forlade Somalia.

Endelig er det også lettere for den svage part at få det moralske overtag og vinde propagandakrigen om "verdenssamfundets" sympati, som på sigt kan bidrage til at lægge pres på stormagten for at trække sig ud. Det vil alt andet lige blive anset for mere retfærdigt at kæmpe for at befri sit land fra en fremmed stormagt end at holde et land og en befolkning undertrykt mod dens vilje. Hertil kommer, at det er lettere at fatte sympati for den svage part, og at den stærkes brug af magt let kan fremstilles som overdreven

og ude af proportion med de nålestiksangreb, som den svage part typisk udfører. International støtte til oprørere i form af militær bistand og/eller diplomatisk pres på stormagten for at trække sig ud har således spillet en væsentlig rolle i de fleste af de småkrige, hvor stormagten har lidt nederlag. Den svage part får dog ikke automatisk omverdenens opbakning. Det vil normalt kræve en veltilrettelagt propagandakampagne, og den svage part kan sætte den internationale sympati og opbakning over styr ved at anvende metoder, som omverdenen anser for uacceptable. Beslan-massakren på russiske skolebørn i 2004 er et eksempel på en sådan adfærd, og det samme er palæstinenserens brug af selvmordsbomber mod civile, som har kostet dem meget af den sympati, de havde opbygget i den vestlige verden i forbindelse med den første opstand, den såkaldte intifada (1987-1993).

Disse asymmetrier betyder, at oprørsgrupper kan vinde krige mod stormagter, hvis de kan trække konflikten i langdrag og overbevise stormagten om, at det er udsigtsløst at ofre flere penge og soldater på en krig, som ikke ser ud til at kunne vindes. Den eneste måde, de kan gøre det på, er ved at kæmpe asymmetrisk, dvs. undlade at kæmpe på stormagten vilkår og i stedet anvende guerillataktik og terror, som gør det svært for stormagten at udnytte sin konventionelle militære overlegenhed. De nederlag, som beskrives i tabellen ovenfor, er således ikke militære nederlag, fordi den svage part aldrig var i stand til at besejre stormagten militært.

Især demokratier har svært ved at fastholde den politiske opbakning til langvarige småkrige, som ikke truer den nationale eksistens. Det giver demokratiske regeringer et incitament til at gribe til ulovlige metoder for at afkorte krigen eller presse-censur og manipulation for at skjule dens reelle omkostninger, omfanget af civile tab eller andre informationer, der kan få befolkningens støtte til at falde. Falder de for denne fristelse, får de skandaler, som det kan give anledning til, den folkelige opbakning til at falde yderligere. De franske styrkers brug af tortur for at nedkæmpe modstandsbevægelsen i Algeriet bidrog således til at skabe stor modstand mod krigen hjemme i Frankrig, og overgreb foretaget af de amerikanske styrker bidrog også til at underminere den folkelige opbakning til Vietnamkrigen. Den israelske hærs brutalitet i de besatte området har haft en tilsvarende effekt.

Den anden grund til, at stormagten taber småkrige mod guerillastykker, er, at de er notorisk dårlige til at bekæmpe sådanne modstandere. Det skyldes dels, at stormagten militære styrker fokuserer på højteknologiske stor(magts)krige, der potentielt kan true stormagten eksistens og status, dels at stormagten militære styrker alene i kraft af deres størrelse har svært

ved at omstille sig til de radikalt anderledes krav, som guerillakrig stiller til dem. Stormagtens militære overlegenhed og fokus på stormagtskrig betyder, at dens militære chefer vil have en tendens til at undervurdere oprørernes styrke og desuden prøve at bekæmpe dem med konventionelle militære midler. Den konventionelle overlegenhed og en militær organisation skolet til at udkæmpe konventionelle krige giver stormagten et incitament og en kulturel tilbøjelighed til at søge at vinde militært ved at slå så mange guerillaer ihjel som muligt og fremtvinge en hurtig militær afgørelse. Det kan normalt ikke lade sig gøre, da hele pointen med guerillakrig netop er at undgå større slag, hvor guerillabevægelsen risikerer at blive tilintetgjort. Den konventionelle overlegenhed gør også stormagten tilbøjelig til at satse for meget på ildkraft og gå for hårdhændet til værks. Denne tilgang giver så godt som altid bagslag, da den dels driver befolkningen i armene på oprørerne, dels skaber ubehag og modstand mod krigen på hjemmefronten. Et ensidigt fokus på at nedkæmpe den militære modstand er derfor en opskrift på nederlag. Nøglen til sejr er at vinde lokalbefolkningen over på sin side. En stormagt kan kun vinde en småkrig ved at overbevise befolkningen om, at den er bedst tjent ved at støtte stormagten og nægte oprørerne støtte og beskyttelse. Oprørerne skal isoleres fra lokalbefolkningen og fra det internationale samfund, så de ikke kan opnå moralsk og materiel støtte herfra.

Som det fremgår af listen over de værste amerikanske fejltrin i Irak, har de fleste af ovenstående faktorer også gjort sig gældende i Irak. Amerikanerne var længe om at erkende truslen fra oprørerne, og de kæmper fortsat med at formulere en sammenhængende civil-militær strategi, som effektivt kan imødegå den. Overgrebene på fangerne i Abu Ghraib-fængslet, den manglende evne til at skabe sikkerhed og overdreven brug af magt med ikke ubetydelige civile tab til følge har mindsket sympatien for koalitionsstyrkerne i den irakiske befolkning og skabt modstand på hjemmefronten i USA og internationalt. Krigens begrænsede karakter gør det politisk umuligt for den amerikanske regering at sende flere soldater til Irak, selvom det er almindeligt anerkendt, at der er alt for få til at kunne skabe den generelle sikkerhed, som er en forudsætning for at kunne sætte mere skub i genopbygningen. Oprørerne har haft held til at nægte koalitionsstyrkerne en militær sejr, og amerikanerne havde i oktober 2005 mistet næsten 2.000 soldater uden at have svækket oprørernes evne til at iværksætte nye angreb. Endelig tyder meningsmålinger også på, at amerikanerne har tabt kampen om irakernes hjerter og hjerner. Det store flertal af irakere (70-80 procent) er således af den opfattelse, at de amerikanske styrker skal trække sig ud straks, eller efter at irakerne har valgt deres egen regering.

Grundlaget for fortsat optimisme på amerikanernes vegne

De amerikanske problemer i Irak har haft den forventede effekt på den folkelige opbakning til Irakkrigen, som har været støt faldende, siden præsident Bush erklærede krigen for ovre den 1. maj 2003. I slutningen af maj 2005 blev der for første gang fremlagt forslag om amerikansk tilbagetrækning i Kongressen, og en meningsmåling viste nogle uger senere for første gang et lille flertal imod krigen. Det rejser spørgsmålet, om Bush-regeringen kan vende udviklingen og overbevise et flertal i befolkningen om at støtte en krig, som ikke umiddelbart ser ud til at kunne vindes. Det vil blive svært, fordi der ikke umiddelbart er tegn på, at oprørerne kan svækkes markant. Men det er heller ikke en umulig opgave, fordi en fortsat amerikansk tilstedeværelse kan retfærdiggøres strategisk med henvisning til USA's vitale nationale interesser og idealistisk med henvisning til ønsket om at udbrede demokrati og menneskerettigheder i Irak og resten af den arabiske verden. Det er imidlertid afgørende, at Bush udviser lederskab nu og gør en større indsats for at forklare amerikanerne, hvorfor det er nødvendigt at blive i Irak og lide tab i endnu nogle år.

Om det vil lykkes Bush-regeringen at vende udviklingen i meningsmålingerne, må tiden vise. Til gengæld er der meget, der taler for, at administrationen vil forblive i Irak og om nødvendigt leve med dårlige meningsmålinger i endnu nogle år i bestræbelserne for at få succes. Det er der fire politisk-strategiske årsager til. Den første er Bush-regeringens faste overbevisning om, at den er i krig. Den anser Irak som en central frontlinje i USA's globale krig mod terror og frygter, at en tilbagetrækning i utide vil give islamisterne og al-Qaeda yderligere vind i sejlene ved at overbevise dem om, at USA og Vesten kan tvinges ud af Mellemøsten med terror og vold.

Den anden faktor er olien, som giver ikke bare Irak men hele regionen en stor strategisk og økonomisk betydning for amerikanerne. Selvom værdien af oliens betydning for USA er omdiskuteret, har området omkring Den Persiske Golf været anset for en vital interesse i amerikansk sikkerhedspolitik, siden Carter-doktrinen blev lanceret i 1980 som en reaktion på den sovjetiske invasion af Afghanistan og den islamiske revolution i Iran. Doktrinen gør klart, at USA om nødvendigt vil bruge magt for at beskytte sine interesser i regionen.

Den tredje faktor er risikoen for, at en for tidlig tilbagetrækning kunne kaste Irak ud i en blodig borgerkrig, som hurtigt kunne udvikle sig til en regional storkrig, fordi Iraks naboer har store interesser i at sikre sig, at de forkerte

Boks 5

Iraks tre vigtigste befolkningsgrupper og deres syn på USA's tilstedeværelse***Kurderne: 4.2 mio. 17 procent af befolkningen***

- ✚ Udsat for massiv undertrykkelse af det tidligere regime, men fik de facto selvstyre efter Golfkrigen i 1991 med indførelsen af flyveforbudszonerne.
- ✚ Det store flertal anser amerikanerne som befriere og deres situation for forbedret.
- ✚ Meget stor opbakning til de amerikanske bestræbelser på at danne en demokratisk regering, såfremt kurderne får lov at beholde deres selvstyre og deres militser.
- ✚ Kurdiske militser samarbejder med koalitionen om at bekæmpe oprørerne.

Sunnierne: 4.9 mio. 20 procent af befolkningen

- ✚ Sad på privilegierne og magten under Saddam Husseins styre.
- ✚ Flertallet anser amerikanerne som besætttere og deres situation som forværret.
- ✚ Stor frygt for, at overgangen til demokrati vil føre til marginalisering og undertrykkelse, førte til boykot af valget i januar 2005. Stadig flere sunniledere er dog begyndt at søge indflydelse på den politiske proces.
- ✚ Det store flertal af oprørerne er sunnier, men specialstyrker bestående af cirka 5.000 soldater fra Saddam Husseins eliteenheder bekæmper oprørerne sammen med koalitionsstyrkerne. De har ry for at være effektive men meget brutale.
- ✚ Den væbnede modstand er fortsat koncentreret omkring de sunni-dominerede områder i det centrale Irak. De mest ustabile områder er Bagdad, sunni-trekanten, den såkaldte "dødstrekant" syd for Bagdad, al-Anbar-provinsen ved den syriske grænse og Mosul.

Shiaerne: 14.7 mio. 60 procent af befolkningen

- ✚ Shiaerne blev som kurderne undertrykt og nægtet politisk indflydelse af det tidligere regime. Shiaerne i syd, som deltog i det mislykkede oprør efter Golfkrigen, blev som kurderne hårdt ramt af repressalier.
- ✚ Delt i synet på amerikanerne og deres situation. Shiaerne i syd mere positive end shiaer andre steder.
- ✚ Stor opbakning til indførelsen af demokrati, der vil give shiaerne stor politisk indflydelse.
- ✚ Enkelte shiamilitser har bekæmpet koalitionen, men de fleste samarbejder med koalitionsstyrkerne om at bekæmpe oprørerne.

ikke vinder. Tyrkiet må forventes at ville gøre alvor af sine mange trusler om at invadere det nordlige Irak for at forhindre kurderne i at etablere en selvstændig stat. Det shiadominerede Iran vil have en interesse i at støtte det shiamuslimske flertal, mens det sunnidominerede Saudi-Arabien vil have en interesse i at støtte sunnimuslimerne.

Sammenlagt giver disse tre faktorer USA en meget stor strategisk interesse i at få succes i Irak, og konsekvensen er, at Bush-regeringen vil acceptere store tab for at vinde. Denne vilje til sejr forstærkes endvidere af Bush' personlige engagement i krigen mod terror og hans dybtfølte ønske om at fjerne diktatorer og indføre demokrati i regionen. Hertil kommer, at Irakkrigen vil gå over i historien som en katastrofal fejltagelse, hvis USA ikke vinder. Af den grund vil de centrale beslutningstagere i regeringen sandsynligvis have meget is i maven og bruge det meste af tiden frem til næste præsidentvalg i 2008 på at sikre, at Irak ender som en succes.

At bevare opbakningen på hjemmefronten er dog langt fra nok. USA skal også have støtte fra irakerne, og det ser de ud til at få, fordi kurderne og shiaerne, som det fremgår af boks 5, støtter den demokratiske udvikling og ikke har nogen interesse i at modarbejde amerikanerne på kort sigt. På kort sigt er alternativet til at få politisk indflydelse på det nye Irak ved at samarbejde med amerikanerne mere vold og i værste fald borgerkrig. Så længe den politiske proces skrider fremad, kan amerikanerne derfor være sikre på kurdernes og shiaernes opbakning.

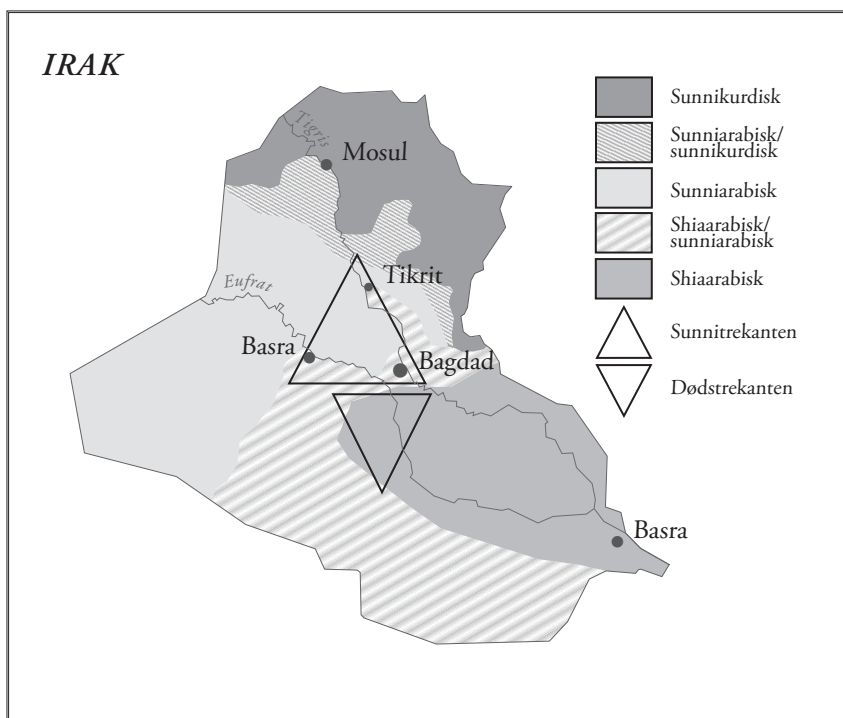
Disse to gruppers ønske om magt og frygt for borgerkrig er amerikanernes vigtigste allierede i Irak, fordi det gør det umuligt for de sunnidominerede oprørere at få opbakning fra andre befolkningsgrupper end deres egen, så længe den politiske proces kører videre.

Det centrale spørgsmål, som vil afgøre den videre udvikling i Irak, er følgende, om oprørerne kan bremse den politiske proces eller i det mindste forhindre, at sunniernes ledere bliver inddraget i den. Det er der stadig flere tegn på, at de ikke kan:

- ✱ Afholdelsen af valget i januar 2005 blev hverken forhindret eller forsinket.
- ✱ 9 af de 36 medlemmer af overgangsregeringen, der blev udnævnt i maj, er sunnier.

- ✦ Samme måned førte en konference med deltagelse af over 1.000 sunni-ledere til dannelse af en fælles politisk blok med det formål at få større indflydelse på den politiske proces i Irak.
- ✦ 17 sunnier deltager i den komite på 71 medlemmer, som har ansvaret for at udarbejde en ny irakisk forfatning.
- ✦ Afstemningen i oktober 2005 førte til vedtagelsen af en ny irakisk forfatning, og det lykkedes ikke for sunnierne at opnå det fornødne 2/3 flertal af nej-stemmer i tre provinser, der var forudsætningen for at vælte forfatningen.

Denne udvikling fandt sted samtidig med, at oprørerne øgede antallet af daglige angreb til 90 forud for afstemningen om forfatningen, hvilket er det højeste hidtil. Det tyder på, at vold alene ikke kan forhindre processen i at fortsætte. Hertil kommer, at amerikanerne og de irakiske sikkerhedsstyrker gør det svært for oprørerne at eskalere volden yderligere. Selvom opbygningen af de irakiske styrker går meget langsomt, og der vil gå nogle år, før

de er i stand til at stå på egne ben, så skrider arbejdet dog fremad. Oprørsbekæmpelsen er desuden blevet mere effektiv som følge af etableringen af en række specialenheder, der blandt andet består af soldater fra Saddam Husseins eliteenheder. Det betyder, at oprørerne er nødt til at håbe på, at kurderne og shiaerne nægter sunnierne reel politisk indflydelse. En sådan udvikling forekommer dog ikke videre sandsynlig, fordi USA vil gøre alt i sin magt for at forhindre det.

Et andet forhold, som vil gøre det svært for oprørerne at standse den politiske proces, er, at de heller ikke har været gode til at vinde sunniernes hjerter og hjerter. Det skyldes for det første deres manglende evne til at formulere et politisk alternativ til den amerikanske vision for et demokratisk Irak. Sunnioprørerne er indbyrdes uenige, og det eneste, der forener dem og de relativt få udenlandske oprørere, er ønsket om at smide amerikanerne ud. For det andet har de mange drab på almindelige irakere skabt voksende modstand og afstandstagen. Religiøse sunniledere har således i deres prædikener taget afstand fra drab på irakere, hvilket peger på, at oprørerne hurtigt kan miste terræn, hvis indsatsen imod dem bliver mere effektiv, og det bliver tydeligt, at den politiske proces ikke kan stoppes. At støtten til oprørerne ikke stikker særligt dybt, viser den store popularitet, som tv-programmet "Terrorisme i retfærdighedens klør" har fået over hele Irak. Det ydmyger tilfangetagne oprørere ved at lade dem tilstå forbrydelser fra lejermord til homoseksualitet. Budskabet om, at oprørerne ikke er helte og frihedskæmpere men simple bøller og forbrydere, går tilsyneladende rent ind.

Oprørernes mulighed for at vinde sunnibefolkningen for sig svækkes endvidere af den stigende brug af sunnienheder i oprørsbekæmpelsen, fordi det gør det sværere for oprørerne at hævde, at de forsvare "sunninationen" mod angreb udefra.

Endelig lider oprørerne også under, at de har meget begrænset international opbakning. Selvom Iran og Syrien ikke samarbejder beredvilligt med den amerikanskledede koalition, gør disse lande på den anden side heller ikke, hvad de kan, for at modarbejde den. Det skyldes til dels frygt for amerikanske repressalier, men også en interesse i at undgå, at situationen i Irak kommer helt ud af kontrol. Manglen på international støtte til oprørskampen er et vigtigt aktiv for koalitionens, fordi internationalt pres har bidraget til mange af de nederlag, som stormagter har lidt i småkrige siden 1945. I Irak forholder det sig lige modsat. Selvom de fleste stater i det internationale samfund var imod USA's beslutning om at gå i krig, er det meget få stater, som ønsker at Irak skal disintegre i borgerkrig.

Den irakiske stats fremtid 5-10 år frem

Mens det ser ud som om, at amerikanerne fortsat har gode chancer for at nå målet om at etablere en demokratisk regering i Irak, der i løbet af et par år vil være i stand til at tage vare på egen sikkerhed, er udviklingen mere usikker på længere sigt. Det er et åbent spørgsmål, hvor loyal den nye irakiske regering vil være overfor amerikanerne, når den ikke længere er afhængig af amerikansk beskyttelse for at kunne fungere. Et andet åbent spørgsmål er, om Irak vil bestå som en samlet stat på længere sigt. Kurdernes drøm om selvstændighed lever stadig i bedste velgående, og det vil blive meget svært at forhindre dem i at løsrive sig på sigt, især hvis de bevarer kontrollen med deres militser og får kontrol med oliefelterne omkring Kirkuk, som rummer 40 procent af Iraks oliereserver.

En nødvendig forudsætning for at kunne bevare Irak som en samlet stat er, at centralregeringen får kontrol med olieresourcerne, og at de forskellige militser indlemmes i nationale hær- og sikkerhedsstyrker med etnisk blandede enheder, der er loyale overfor centralregeringen. En sådan udvikling vil tage tid og kræve, at kurderne, shiaerne og sunnierne over tid opbygger den gensidige tillid, der er en forudsætning for, at de vil afgive den sikkerhed, som de etnisk baserede militser giver dem. Iraks fremtid som en samlet stat står og falder med, om disse militser nedlægges eller ej. Den styrkelse af militserne, der i øjeblikket finder sted for at gøre indsatsen mod oprørerne mere effektiv, kan derfor gøre det sværere at holde sammen på Irak på længere sigt, når den amerikanske tilstedeværelse ikke længere fungerer som en troværdig garant for, at disse militser ikke vender våbnene mod hinanden.

Skulle Irak falde fra hinanden på sigt, kan det med god grund hævdes, at den amerikanske operation var en fiasko. Det forholder analysen sig i denne artikel sig ikke til. Her defineres succes med udgangspunkt i den kortsigtede amerikanske målsætning om at etablere et demokratisk regime, der er i stand til at tage vare på egen sikkerhed og ikke udgør nogen trussel imod resten af verden. Vurderet ud fra denne målestok har den amerikanske operation i Irak fortsat gode muligheder for at blive en succes.

Her kan du læse mere:

Bowman, Karlyn H. 2005. *Public Opinion on the War with Iraq*. AEI Studies in Public Opinion. Washington, DC: American Enterprise Institute for Public Policy Research [http://www.aei.org/docLib/20050506_IRAQ.pdf 08.06.2005]

- Brownstein, Ronald. 2005. Bush Faces Hurdles to Rallying Support on Iraq. *The Los Angeles Times*, 23. juni.
- Cassidy, Robert M. 2002. Why Great Powers Fight Small Wars Badly. *Military Review*, 82:5, s. 41-53 [<http://www.smallwarsjournal.com/documents/cassidy1.pdf> (03.12.2005)]
- Conetta, Carl. 2005. *Should We Stay or Should We Go?* The US Debate on Exiting Iraq. Project on Defense Alternatives Briefing Memo No. 33/7. Cambridge, MA: The Commonwealth Institute [<http://www.comw.org/pda/0503bm33.html> (23.06.2005)]
- Conetta, Carl. 2005. *Vicious Circle: The Dynamics and Occupation and Resistance in Iraq*. Project on Defense Alternatives Research Monograph No. 10/18. Cambridge, MA: The Commonwealth Institute [<http://www.comw.org/pda/0505rm10.htm> (23.06.2005)]
- Cordesman, Anthony H. 2005. *Iraq's Evolving Insurgency* (Washington DC: Center for Strategic and International Studies, udkast, dateret 23. juni [http://www.csis.org/features/050623_IraqInsurg.pdf (24.06.2005)])
- Crevelde, Martin van. 2004. *Why Iraq Will End as Vietnam Did*. Defence and the National Interest, Kettel Creek Corporation [http://www.d-n-i.net/creveld/why_iraq_will_end_as_vietnam_did.htm (31.05.2005)]
- Edelstein, David M. 2004. Occupational Hazards: Why Military Occupations Succeed and Fail. *International Security* 29:1, s. 49-91
- Fallows, James. 2004. Blind into Baghdad. *The Atlantic Monthly*, 293:1, s. 52-77
- Hammes, Thomas X. 2004. *The Sling and the Stone*. St. Paul, MN: Zenith Press
- Hoffman, Bruce & Jennifer M. Taw. 1991. *Defense Policy and Low-Intensity Conflict: The Development of Britain's "Small Wars" Doctrine During the 1950s*. Santa Monica, CA: The Rand Corporation (N-3506-DOS)
- Jakobsen, Peter Viggo. 2004. Nationsbygning med magt i Irak: USA's strategiske interesser kan bane vej for succes. *Tidsskriftet Politik*, 7:2, s. 15-23
- Mack, Andrew. 1975. Why Big Nations Lose Small Wars. *World Politics*, 27:2, s. 175-200
- Maass, Peter. 2005. The Way of the Commandos. *The New York Times*, 1. maj, sektion 6, s. 38
- Merom, Gil. 2003. *How Democracies Lose Small Wars*. Cambridge: Cambridge University Press

Metz, Steven & Raymond Millen. 2004. *Insurgency and Counterinsurgency in the 21st Century: Reconceptualizing Threat and Response*. Carlisle Barracks, PA: Strategic Studies Institute, U.S. Army War College

O'Hanlon, Michael E. & Adriana Lins de Albuquerque. 2005. *Iraqi Index Tracking Variables of Reconstruction & Security in Post-Saddam Iraq*, opdateret 17. oktober. Washington DC: The Brookings Institution [<http://www.brookings.edu/iraqindex> (19.10.2005)]

PollingReport.com. Meningsmålinger om amerikanernes syn på Irakkriegen [<http://www.pollingreport.com/iraq.htm> (23.06.2005)]

Schmidt, Søren. 2004. Irak: et vanskeligt statsbygningsprojekt. *Tidsskriftet Politik*, 7:3, s. 138-42

Spøgelset fra Europas fortid: Mellemøsten og “den nye antisemitisme” i Europa

Cecilie Felicia Stokholm Banke

Siden den anden palæstinensiske opstand, den såkaldte intifada, i september 2000 har Europa oplevet en stigning i registrerede overgreb på jøder. Situationen kulminerede i 2003, hvor verdensoffentligheden for alvor satte fokus på antisemitismen og konstaterede, at der er tale om et problem. Det øgede antal overgreb på jøder har skabt ny opmærksomhed omkring antisemitismen, og det diskuteres, om der er opstået en ny form for antisemitisme, som hænger sammen med situationen i Mellemøsten og den arabiske verden generelt. Dette kapitel er en gennemgang af de seneste års diskussion om antisemitisme. Gennemgangen vil vise, hvordan fortolkningen af Holocaust i Europa hænger sammen med forholdet til Israel og til antisemitismen. Den stiller spørgsmålet, om der er behov for en ny definition af antisemitisme, som passer til, hvordan verden ser ud i dag: Om definitionen af antisemitisme – racisme mod jøder – også betegner en bestemt form for kritik af Israel?

Mellemøstkonflikten og antisemitismen

Det vigtigste spørgsmål i den aktuelle diskussion om antisemitisme i Europa er, i hvor stor udstrækning konflikten i Mellemøsten spiller ind på holdningen til jøder. Bliver jøder generelt forbundet med den israelske stat og dens politik? Er der en sammenhæng mellem udviklingen i konflikten i Mellemøsten og de overgreb, som jøder i Europa bliver udsat for? Flere europæiske jøder er blevet chokerede over den voksende vrede mod Israel og den israelske regerings politik, som også rammer dem personligt, og de har stillet sig uforstående over for den måde, der i Europa bliver talt om og til jøder på. De føler sig mere udsatte end nogensinde siden afslutningen på 2. Verdenskrig. Fra officiel israelsk side mener man, at der er tale om

en ny form for antisemitisme. Således var den tidligere israelske viceudenrigsminister Michael Melchior i 2002 med til at oprette den internationale kommission, *The International Commission to Combat Anti-Semitism*, ICCA. Kommissionen er bekymret over radikaliseringen af synet på Israel og jøder i de arabiske medier og ser med stor skepsis på den måde, hvorpå Mellemøstkonflikten bliver fremstillet. Den har karakter af antisemitisme, hævder ICCA, og det er et stort problem for de politiske fredsforhandlinger i Mellemøsten. Den omfattende brug af antijødiske fantasier og fjendebilleder radikaliserer konflikten og kan på længere sigt have ødelæggende konsekvenser for muligheden af en fredelig sameksistens i regionen. Men ICCA er ikke kun bekymret over den antisemitiske retorik i arabiske medier. Hadekampagnen mod Israel og mod jøder generelt menes også at have påvirket Europa på en sådan måde, at der i de europæiske medier og blandt den politiske elite bliver udvist en stigende fjendtlighed over for Israel.

En meningsmåling foretaget i november 2003 for Europakommissionen blandt 7.500 personer fra de 15 EU-lande viste, at 59 procent af europæerne anså Israel for at være den største trussel mod verdensfreden. Resultatet førte til en diplomatisk krise mellem EU og Israel, hvor den israelske minister for diasporaen udtalte, at EU ville gøre klogt i at stoppe den omsiggribende hjernevask og dæmonisering af Israel, hvis ikke Europa på ny skulle synke ned i fortidens mørke. Senere undskyldte Israel, at man havde fejllæst tallene, men skaden var sket, og problemet var nu sat på dagsorden. Det fik i februar 2004 den daværende formand for Europakommissionen Romano Prodi til at indbyde de jødiske samfund til møde om antisemitisme i Bruxelles, hvor det blev konstateret, at Europa såvel overnationalt i EU som nationalt i de enkelte medlemslande var nødt til at forholde sig til dette nye problem og gøre noget ved det. Siden har der været flere større møder, internationale resolutioner og konferencer ikke mindst i Organisationen for Sikkerhed og Samarbejde (OSCE), hvor antisemitisme har været et tema på tre stort anlagte internationale konferencer.

Den meget omdebatterede meningsmåling om europæernes holdning til Israel og verdensfreden var også med til at rejse spørgsmålet om, hvorvidt kritik af den israelske stats politik kan sidestilles med antisemitisme, og om det at være imod en jødisk stat – antizionisme – også er antisemitisme. Fra jødisk-israelsk side er en del af problemet i den nuværende konflikt mellem Israel og den arabiske verden, at der bruges traditionelt antisemitiske slogans i kritikken af den israelske stat. I arabiske medier kan man således genfinde meget af den antisemitiske propaganda, der stammer fra Europa, mens bøger som Hitlers *Mein Kampf* og det oprindeligt russiske smædeskrift

Zions Vises Protokoller i dag bliver trykt i flere oplag på arabisk. Det bekymrer ikke blot Israel, det forskrækker også Europa og USA, som efter 1945 troede, at verden var blevet fri for den form for racistisk propaganda. Det amerikanske udenrigsministerium udsendte i januar 2005 en rapport om global antisemitisme, der pegede på udbredt antisemitisme blandt muslimske minoriteter i Europa. Denne form for antisemitisme bliver ifølge rapporten stimuleret af satellit-tv og arabiske avisers politiske satiretegninger, og den bliver overført til indvandrersamfundene i Europa, hvor der efterfølgende opstår spændinger om det, der foregår i Mellemøsten. Spørgsmålet er, om indvandrere med arabisk baggrund i kraft af satellit-tv udelukkende ser Mellemøstkonflikten gennem arabiske mediers øjne, og om deres politiske holdning til konflikten reelt er udtryk for antisemitisme. Det er antisemitisk, når Israels eksistensberettigelse som stat bliver benægtet, når Holocaust bliver benægtet, og når Israel sammenlignes med nazi-Tyskland, og israelske ledere dæmoniseres og portrætteres side om side med et hagekors, nazisternes symbol. Politisk satire kan også være antisemitisk, især hvis den bidrager til at skabe frygt og bekymring blandt jøder. I de arabiske medier eksisterer der også en udbredt forestilling om, at jøder styrer verden, og at jøder er skyld i globaliseringen.

Mens nogle ser arabernes brug af antisemitiske og antijødiske slogans og retorik som en del af en politisk konflikt, bliver der af jødiske interesseorganisationer som *The Simon Wiesenthal Center* og *Anti-Defamation League* meget kraftigt gjort opmærksom på, at her er tale om deciderede *hate crimes*, som verden må reagere imod og tage skarpt afstand fra. Ikke siden jødeforfølgelserne i 1930'erne og 2. Verdenskrig har jøderne oplevet den form for racisme, som nu finder sted, mener *The Simon Wiesenthal Center*. Der er derfor grund til at råbe vagt i gevær. Men derfra og så til at påkalde sig det, som for Europa står som det største historiske traume i nyere tid, nemlig udryddelsen af seks millioner jøder i nazisternes kz-lejre under 2. Verdenskrig, kan umiddelbart forekomme som en overreaktion. Verden ser jo ikke sådan ud i dag. Jøder har aldrig haft det bedre, og bliver både anset og behandlet som ligeværdige medlemmer af de enkelte samfund og stater. At der så eksisterer racisme i udvalgte lande som f.eks. Rusland og Ukraine og blandt ekstremister på højre- og venstrefløjen, og at den arabiske verden har et anspændt forhold til Israel, er jo ikke det samme som nazisternes politisk organiserede racehad.

Flere har da også taget afstand fra denne sammenstilling af 1930'ernes og 1940'ernes Europa og så nutidens, og advaret mod at sammenligne vor tids problemer med fortidens. Det er ikke frugtbart i forhold til de problemer, vi

står over for i dag. Det gælder f.eks. Prodi selv, der under det omtalte møde i Bruxelles meget kraftigt understregede, at Europa i dag ikke kan sammenlignes med mellemkrigstidens Europa, og at nutidens antisemitisme ikke må sidestilles med datidens. Den er for det første ikke politisk organiseret. For det andet har Europa netop bandlyst 1930'ernes og 1940'ernes antisemitisme og opbygget et helt apparat til at bekæmpe racisme og xenofobi, dvs. frygt for det fremmede. Som Prodi fremhævede, er det europæiske samarbejde baseret på den historiske erfaring fra 2. Verdenskrig, og for grundlæggerne var det netop vigtigt at markere en distance til det Europa, der havde produceret fascisme, nazisme og antisemitisme.

Men enhver æra lever i skyggen af sin historiske fortid, og vor tids helt store referenceramme, Hitler og Holocaust, er meget svær at komme udenom. Den vil uvægerligt både blive brugt – og misbrugt – til at beskrive, hvad folk tænker og føler om aktuelle politiske forhold i dag herunder også til at beskrive antisemitisme. Vi kan ikke lade være med at sammenligne med datiden, selvom vi ikke burde. Den hetz, de europæiske jøder føler, kommer et andet sted fra. Den ny antisemitisme er ikke rammen om et politisk regime, men skal primært opfattes som en anden minoritetsgruppes forsøg på at skabe sig en identitet via en politisk konflikt, der ligger langt væk fra Europa. Det gør spørgsmålet om antisemitisme i Europa til en del af den mellemøstlige konflikt, også selvom konflikten udspiller sig et andet sted. Netop derfor er det vigtigt, at de europæiske jøder ikke forlader Europa, som den israelske ministerpræsident Ariel Sharon ellers flere gange har opfordret til, men bliver og bidrager til at få løst de problemer, der er her.

Israel og det “antisemitiske kort”

Sharons udtalelser om, at jøder ikke kan føle sig sikre i Europa, vækker opmærksomhed og giver anledning til kritik. For i hvilken udstrækning bruger den israelske regering egentlig antisemitismen til at skabe frygt og bekymring? Pisker Sharon reelt en stemning op, som ikke har hold i virkeligheden? Det mener den svenske forfatter og journalist Göran Rosenberg. Han har flere gange kritiseret den israelske regering for at bruge antisemitismen ved at spille det, som han kalder “det antisemitiske kort”. Antisemitisme er ikke kun et jødisk problem, siger han, og er derfor ikke en sag, jøder skal spille krudt på. At antisemitter fantaserer om jøder, betyder ikke, at jøder bør fantasere om antisemitter. Når det sker nu, siger Rosenberg er det åbenlyst for at retfærdiggøre “jødiske” politiske og militære aktioner, som ikke kan retfærdiggøres på anden måde, og så bliver det i allerhøjeste grad et jødisk

Boks 6

Antisemitisme

Antisemitisme er hadefulde ytringer og overgreb mod jøder, alene fordi de er jøder eller har en jødisk baggrund. Man mener, at antisemitisme som udtryk for modvilje over for jøder oprindeligt blev introduceret i 1879 af den tyske journalist Wilhelm Marr. Begrebet adskilte sig fra den traditionelle, kristne antijudaisme ved at være biologisk funderet og racebestemt. Siden uddrivelsen af jøderne fra Palæstina i år 70 og deres bosættelse rundt om i verden er de blevet forfulgt af den kristne kirke. Under korstogene i middelalderen var der ofte tale om rene "mordaktioner" mod jøder bosat i Europa. I slutningen af 1800-tallet og begyndelsen af 1900-tallet blev jøder udsat for voldelige forfølgelser – såkaldte *progromer* – især i Østeuropa og Rusland. I modsætning til den biologiske antisemitisme tillod den kristne antijudaisme, i hvert fald i princippet, jøder at undslippe deres jødiskhed ved at konvertere til kristendommen. Det gjorde mange da også især i 1800-tallet, mens andre reformerede jødedommen indefra. Men trods mange jøders emancipation, dvs. frigørelse fra jødedommen som religion, var det især de moderne, emanciperede jøder, der blev ramt af den biologisk funderede antisemitisme, som kulminerede i nazisternes forfølgelse af jøder før og under 2. Verdenskrig og førte til udryddelsen af omkring seks millioner jøder. Overordnet kan man i dag tale om fire former for antisemitisme, som siden 1945 har manifesteret sig i Europa. Disse former er for det første den kristent baserede antisemitisme, for det andet antisemitisme på venstrefløjen især siden 1967, for det tredje antisemitisme på den yderste højrefløj og for det fjerde antisemitisme blandt muslimer. Fælles er, at de alle fire bærer klassiske antisemitiske forestillinger videre, herunder ideen om et verdensomspændende jødisk herredømme, der har sin oprindelse i smædeskriftet *Zions Viser Protokoller*, og at jøder opfattes som et kollektiv med kollektiv skyld.

problem. Og ydermere et problem, hvor det spiller en afgørende rolle, hvad jøder rent faktisk siger og gør.

I den forstand eksisterer der også en fare for, at antisemitisme som begreb mister sin betydning. Hvis man bruger det for ofte og for let, taber begrebet indhold og værdi. Den britiske forsker og filosof Brian Klug mener f.eks., at den israelske regering overspiller den nuværende antisemitiske trussel. At sammenstille de nutidige angreb på jøder og jødisk ejendom med, hvad der skete i 1930'erne, og samtidig se antisemitisme som en iboende tilstand hos

ikke-jøder, bidrager bestemt ikke til, at forholdet mellem jøder og andre bliver normalt, siger Klug. Antisemitisme bliver til en fantasi om ikke-jøder på samme måde, som antisemitter skaber fantasier om jøder. Det bliver påstande mod påstande, myter mod myter. Middelalderhistorikeren Gavin Langmuir kalder det for “kimæriske billeder” – fantasifostre eller gøglebilleder – baseret på fordomme nedarvet i århundreder gennem historien.

En kimærisk forestilling om jøder er f.eks. den myte, der opstod under pestens hærgen i 1300-tallets Europa, som fortalte, at det var jøderne, der havde forgiftet drikkevandet i brøndene. Dermed blev jøderne syndebukke for den katastrofe, der ramte de europæiske samfund. En anden er forestillingen om jøder, der foretog rituelle drab af kristne børn for at bruge deres blod til hemmelige ritualer i forbindelse med den jødiske påske *Pesach*. Den slags forestillinger tillægger jøderne en ondskab, som der ikke findes belæg for i virkeligheden. En kimærisk fortælling eller fantasi fra nyere tid er ikke mindst det russiske smædeskrift *Zions Vises Protokoller*, der blev skrevet i slutningen af 1800-tallet og påstod, at der fandtes en hemmelig jødisk konspiration, som ville overtage verdensherredømmet.

Såvel Rosenberg som Klug og Langmuir gør på hver deres måde op med den meget brede definition af begrebet antisemitisme. En del af diskussionen om antisemitisme handler nemlig også om, hvordan det defineres. Hvad mener man med antisemitisme, og er der en særlig form for racisme mod jøder, der ikke kan sidestilles med andre former for racisme? Det interessante ved denne begrebslige diskussion er, at den definition af antisemitisme, som hidtil har været benyttet, hvor antisemitisme først og fremmest blev opfattet som racisme mod jøder, for nogle er blevet utilstrækkelig i forhold til de overgreb, jøder oplever i dag. De mener derfor, at antisemitisme som begreb bør udvides til også at betegne en særlig form for kritik af Staten Israel, der på samme måde som den klassiske antisemitisme benytter sig af kimæriske forestillinger, ikke om jøder, men om den jødiske stat. For en organisation som ICCA står det klart, at der i dag også findes en særlig form for antisemitisme, der omhandler den jødiske stat. Israel er blevet “jøden blandt nationer”, og har erstattet den funktion som syndeboek, som jøderne før havde. I 1300-tallets Europa blev jøderne hængt ud som skyldige i pestens hærgen; i det senmiddelalderlige Europa blev jøderne beskyldt for at dræbe kristne børn og bruge kristent blod til hemmelige ritualer; og under industrialiseringens gennembrud og samfundets langsomme verdsliggørelse blev jøden repræsentant for den omvæltning, samfundet gennemgik. Jøden kom til at indtage pladsen som den såkaldte “signifikante anden” i de europæiske nationalstatsdannelser. Dvs. jøden blev symbol på “alt det, som vi

ikke selv er”. Nationalismen blev til racehad og etnisk udrensning, der førte til nazisternes folkemord på Europas jøder under 2. Verdenskrig.

Det naturlige spørgsmål er derfor, om den jødiske stat er blevet vor tids syndebuk i den forandringsproces, som den arabiske verden gennemgår? En forandringsproces som via internet og satellit-tv bliver formidlet til de europæiske indvandrersamfund, hvor der opstår en ny form for moderniseringsproblematik med Holocaust og fortolkningen af situationen i Mellemøsten som omdrejningspunkt? Og om det FN-grundlagte Israel i sin alliance med USA er blevet symbol på den verden og det samfund, som kræfter i den arabiske verden forsøger? Vi kan kaste et blik på de tegninger, der i arabisk presse fremstiller repræsentanterne for den vestlige verden: Den amerikanske *Uncle Sam* i ledtog med den krognæsede israeler, vil umiddelbart bekræfte denne måde at anskue forandringen og ustabiliteten i den arabiske verden på. Israel er blevet modernitetens syndebuk. Konflikten i Mellemøsten, den 11. september og Irakkrigen har afstedkommet en anden form for jødehad, der netop udpeger Israel som “jøden blandt nationer”, og gør det med en retorik, der spiller på de samme kimæriske forestillinger om jøder, som dem man kender fra middelalderens og mellemligstidens Europa.

Den nye antisemitiske bølge

Der er ingen tvivl om, at de europæiske jøder føler en trussel, som ikke hidtil er set i efterkrigstidens Europa, og truslen hænger sammen med holdningen til den israelske stats politik. Antisemitisk propaganda bliver i dag spredt over hele verden gennem internet, e-mail og satellit-tv, og det gør antisemitisme til et globalt fænomen. Et eksempel er den arabiske satellit tv-station Al-Manar, der fik inddraget sin sendetilladelse på det franske Eutalsat efter – trods advarsler – at have fortsat med at sende programmer, der indeholdt grove stereotypiseringer af jøder og decideret antisemitisme. Hvor stor indflydelse denne spredning af antijødisk og antisemitisk propaganda reelt har på indvandrersamfund i Europa, er svært at sige præcist, men flere rapporter har peget på denne tendens. Hvor antisemitismen før primært eksisterede på den ekstreme højrefløj, bliver der nu peget på en ny gruppe nemlig indvandrere med arabisk og muslimsk baggrund.

Den nye antisemitiske bølge, som man taler om, begyndte med den anden intifada i september 2000, hvor palæstinenserne i de besatte områder startede deres opstand. I de senere år har det generelt været sådan, at angreb på

jøder i form af f.eks. hadefulde tilråb og overmaling af jødiske gravpladser stiger og falder med situationen i den israelsk-palæstinensiske konflikt. Den 11. september 2001 og den efterfølgende krig mod terrorisme menes tilsvarende at have betydning for forholdet mellem muslimske og jødiske befolkningsgrupper i Europa. Ikke mindst i Frankrig, der med Europas største jødiske befolkning (600.000) og den største muslimske befolkningsgruppe (5 mio.) har været det land med flest antisemitiske overgreb. 4.500 franske jøder har allerede taget konsekvensen og forladt landet. Mange af disse overgreb blev begået af unge med arabisk baggrund fra storbyernes forstadsghettoer. Den konklusion nåede *Zentrum für Antisemitismusforschung* i Berlin også frem til i sin rapport om antisemitisme i EU, der under megen polemik blev udsendt i november 2003. Rapporten måtte efter sigende ikke offentliggøres for EUMC (det europæiske overvågningscenter for racisme i Wien), fordi den indeholdt upopulære resultater om tegn på en ny form for antisemitisme blandt indvandrere med arabisk og muslimsk baggrund. I foråret 2004 kom så det europæiske overvågningscenters egen rapport, og her var budskabet mere blandet: Der var grund til at hæfte sig ved antisemitiske overgreb begået af indvandrere med muslimsk og arabisk baggrund, men rapporten pegede også på antisemitisme blandt højreekstremistiske grupper. Det varierede i øvrigt fra land til land, afhængigt af hvilke informationskilder og metoder, man havde benyttet ved udarbejdelse af rapporten.

En samtidig svensk rapport kunne efter en række samtaler med lærere på skoler i Stockholm, Gøteborg og Malmø fortælle om decideret antisemitisme i form af racistiske stereotypiseringer og benægtelse af Holocaust blandt elever med arabisk og muslimsk baggrund. Nogle elever nægtede at deltage i historie- og religionsundervisningen, når den handlede om Holocaust og jødedom. Rapporten blev kraftigt kritiseret i den svenske offentlighed, men den kom til at pege på en problematik, man ikke hidtil havde taget stilling til i Sverige, nemlig at indvandrere med arabisk og muslimsk baggrund angiveligt medbringer fordomme om jøder fra de mellemøstlige medier og på den måde importerer en konflikt, der i sin oprindelse er udenrigspolitisk, men som i Sverige kommer til at fremstå som et integrationsproblem med selve fortolkningen af Holocaust som omdrejningspunktet. De samme erfaringer har man i Holland, hvor elever udvanderer fra undervisningen og benægter Holocaust, og det fik den internationale *Task Force for International Cooperation on Holocaust Education, Remembrance and Research* (ITF) til at sætte fokus på, hvordan man underviser i Holocaust i multikulturelle samfund.

Den megen debat, som den svenske rapport skabte, skal ikke mindst ses i forbindelse med det særlige fokus, som den svenske statsminister, Göran Persson satte på Holocaust i slutningen af 1990'erne med oprettelsen af et særligt forum *Forum för levande historie*, der med afsæt i Holocaust udbreder kendskabet til forbrydelser mod menneskeheden samt demokrati og menneskerettigheder. Persson var også en drivkraft i oprettelsen af den førnævnte internationale *task force*, ITF, som har det formål at styrke kendskabet til Holocaust i Østeuropa, og hvor Danmark også er medlem. Såvel *Forum för levande historie* som ITF har været led i Perssons og dermed også det svenske socialdemokratis historiske tilnærmelse til det jødiske samfund. Den diplomatiske krise, som opstod i januar 2004 mellem Sverige og Israel, da den daværende israelske ambassadør vandaliserede et kunstværk ved en indvielse, skal ses i lyset af Perssons tilnærmelse og gav også anledning til mere opmærksomhed på den mellemøstlige konflikts betydning for de europæiske jøders situation. Kunstværket præsenterede nemlig den kvindelige palæstinensiske selvmordsbomber Hanadi Jaradat som en Snehvide, der var blevet offer for voldsspiralen i Mellemøsten, og som reklame for udstillingen hang portrættet af Jaradat rundt om i Stockholms lygtepæle. Det var mere end den israelske ambassadør kunne klare, og også den svenske højrefløj protesterede og anklagede *Historiska museet*, hvor værket var udstillet, for at trivialisere og glorificere selvmordsbombere som Jaradat.

Den tyske sociolog Ulrich Beck har i den forbindelse peget på, hvordan konflikten i Mellemøsten skaber splid i vores opfattelse af menneskerettigheder. For hvem skal vi holde med? Hvordan skal vi skelne mellem en "god" og en "ond" krænkelse af menneskerettighederne? Er palæstinensiske selvmordsbomber "gode" og israelsk statsterror "ond"? Som Beck skrev i 2003, er antisemitismens ansigt ikke ukendt. Det nye er, at det netop er hensynet til menneskerettighederne og den kritik af Israel, som handler om, at Israel krænker menneskerettighederne, der truer forsvarsværket mod antisemitismen. Kritikken af Israel bliver ifølge Beck en kritik og fremmedgørelse af jøder generelt. Langsomt bliver der sat lighedstegn mellem jøder og Israel. Netop derfor bliver løsningen af konflikten i Mellemøsten afgørende for forholdet mellem jøder og ikke-jøder. Jo længere konflikten i Mellemøsten trækker ud, jo mere udskilles jøder fra de europæiske samfund.

Europas dårlige samvittighed

Men udelukkende at sammenkæde antisemitismen i Europa med konflikten i Mellemøsten er også en måde at fralægge sig ansvar for problemet

med den manglende integration af indvandrere i Europa og for det uafsluttede opgør med 2. Verdenskrig. I hele efterkrigstiden har Europa haft svært ved at erkende det moralske forfald, som begyndte med det racistiske jødehad i 1880'erne og kulminerede med nazisternes udryddelsespolitik under 2. Verdenskrig, hvor seks millioner jøder døde. Derfor lever de europæiske samfund trods 60 års afstand og trods den universelle menneskerettigheds erklæring af 1948 stadig i skyggen af krigens forbrydelser. Det viser ikke mindst den heftige diskussion om fortolkningen af disse år i de nationale historieskrivninger. For hvad skal vi mindes? Mindes vi forkert? Og vil vi overhovedet mindes? Når den tyske CDU-politiker Martin Hohman i 2003 blev ekskluderet fra sit parti, fordi han fremkom med udtalelser om jødernes historiske skyld, skal det ses som tegn på, hvor uforsonet ikke mindst Tyskland stadig er med Holocaust og 2. Verdenskrig. Også Polen blev i 2001 kastet ud i en national historiedebat om polakernes medskyld, der blev sat i gang af den amerikanske historiker Jan Gross' bog, *Neighbours*. Bogen fortæller om, hvordan 1.600 jødiske indbyggere i landsbyen Jedwabne på bestialsk vis blev myrdet under 2. Verdenskrig, ikke af de tyske nazister men af deres polske naboer. Og hvordan forklare det på anden måde end, at ikke blot i Tyskland men også i Polen eksisterede der en udbredt antisemitisme, som nazisterne kunne kalde frem?

At Europas forhold til den traumatiske fortid fortsat er uforløst, spiller også ind i forholdet til Israel. Som Göran Rosenberg beskriver i sin bog *Det tabte land*, blev Israel op igennem 1950'erne en forløsning af Europas moralske skyld og dårlige samvittighed efter Holocaust. Det var den rolle, Israel fik i efterkrigstidens Europa. Og det var den måde, hvorpå Europa kunne leve videre med sin moralske skyld: "Nu har vi gjort det godt igen. Vi har placeret det gode dernede. Derfor skal Israel også opføre sig pænt. Israelerne skal være repræsentanter for det gode." Det har i Europa skabt en særlig forventning til Israel både som det hellige land og som et demokrati. Når Israel så ikke opfører sig så godt, er der noget i den symbolske "pagt", som ikke går op. Så falder forestillingen om Israel som det godes land fra hinanden, og så kan europæerne ikke længere unddrage sig deres skyld. Et opgør med antisemitismen i Europa må derfor lige så meget handle om et opgør med den "pagt", der i 1948 blev indgået mellem Israel og Europa. Den kan ikke længere holde. Tiden har forandret sig. Får man gjort op med den, vil det blive lettere for Europa at kritisere den israelske regerings politik. Derfor må Europa erkende sin historiske skyld. Antisemitismen i dagens Europa skal derfor ses i sammenhæng med et uafsluttet opgør om Holocaust og med den fortolkning, som europæerne i dag skændes om, takket være ny viden og indsigt i nazisternes forbrydelser. For hvem var egentlig skyldige? Var

det udelukkende nazisterne, eller har de europæiske samfund også en skyld at påtage sig, fordi man ikke råbte højt, men tværtimod stiltiende accepterede først forfølgelserne, siden udryddelsen af en minoritet? Det spørgsmål bliver det kun sværere at svare på efterhånden, som historien får flere nuancer, og de enkelte lande viser, hvilke skeletter fra fortiden de gemmer i skabet.

En måde, hvorpå man kan vende dette for Europa så dybe traume, er at se det i øjnene og gøre Holocaust til en skabende kraft, til noget produktivt. Den ungarske nobelpristager i litteratur Imre Kertész har skrevet om, hvordan traumet Holocaust indeholder en moralsk værdi, og at det er op til europæerne, hvorvidt Holocaust skal leve videre i Europa som neurose eller som kultur. For Kertész gælder det, at rejsen tilbage til Holocaust også er rejsen til friheden ikke som Holocaustoffer, men som et oplyst menneske, der har set direkte ind i Europas mørke hjerte og ikke længere gør sig nogen forestillinger om en bedre verden. Deri ligger friheden. Den frihed ville Europa kunne opnå ved at erkende forbrydelsen og se de mørke sider af den europæiske civilisation i øjnene – alle de mørke sider. For i Auschwitz blev alt det tilintetgjort, som indtil da havde været synonymt med europæiske værdier: Næstekærlighed, humanisme, civilisation og respekt for den menneskelige værdighed. Af Holocaust er der derfor blevet en anden værdi, skriver Kertész, fordi man via umådelig smerte opnår en umådelig indsigt. Og således gemmer Holocaust på umådelige moralske reserver. Mindet om Holocaust fungerer som en konstant advarsel om, hvad den ekstreme form for rationel planlægning og videnskab kan føre til, hvilke forbrydelser, der bliver begået i nationalismens navn, og hvordan et helt kontinent pludseligt kan tabe besindelsen.

I den forstand har spørgsmålet om en ny antisemitisme i Europa også givet anledning til at diskutere det fællesskab, der blev konsekvensen af 2. Verdenskrig og hvilke værdier, dette fællesskab hviler på. Hvad indebærer en union baseret på forskellighed, og hvor svært er det rent faktisk er at efterleve? Jøderne er blevet omdrejningspunktet for diskussionen. Det viste sig bl.a. i forbindelse med 60-året for afslutningen af 2. Verdenskrig, der blev indledt den 27. januar 2005, den dag, hvor det årligt markeres, at nazisternes største udryddelseslejr Auschwitz-Birkenau blev befriet af sovjetiske tropper. Denne dag blev i 2005 markeret med en særlig stor ceremoni i Birkenau, og såvel FN som EU benyttede lejligheden til at advare mod antisemitisme, racisme og xenofobi. I Europaparlamentet opstod der en heftig debat blandt medlemslandene, der her fik lejlighed til at føre de nationale historiedebatter op på europæisk plan og gøre striden om fortolkningen af

2. Verdenskrig til også at være en mellemstatslig strid. Polen protesterede imod enhver form for formulering, der på nogen måde kunne antyde, at polakkerne skulle have været involveret i nazisternes forbrydelser. Storbritannien beklagede, at Polen på den måde genoplivede en gammel strid mellem Tyskland og Polen, eftersom EU netop var skabt for at forene nationerne. Og Frankrig mente, at på samme måde som man undersøgte den franske stats rolle under Vichy-styret, kunne man også undersøge enkelte polakkers medskyld. Dertil svarede Polen, at det var nok med den historiske fejlinformation, som gjorde polakkerne medskyldige i Hitlers forfølgelser.

Flere iagttagere bemærkede i øvrigt, at 60-året for 2. Verdenskrigs afslutning var genstand for mere opmærksomhed end hidtidige markeringer, og det skal først og fremmest ses i lyset af, hvor meget politisk betydning de enkelte landes historiedebatter rent faktisk har også på europæisk niveau.

Antisemitisme, ny antisemitisme eller den “anden” antisemitisme

Hvis vi nu vender tilbage til artiklens udgangspunkt og stiller det overordnede spørgsmål om, hvorvidt antisemitisme i det hele taget kan være “ny”, må svaret være, at der findes flere former for jødehad, og vi i dag har behov for en definition, der er mere i overensstemmelse med de problemer, vi står overfor. Vi mangler et begreb, der kan dække den uvilje over for Israel og den israelske stat, som i kraft af mellemøstkonfliktens betydning for indvandrere med arabisk og muslimsk baggrund kommer til Europa og her rammer de europæiske jøder. Og vi mangler et begreb, der kan beskrive det jødehad, der eksisterer i den arabiske verden. Man kunne også sige, at vi mangler en analyse, der beskriver den situation, hvor en udenrigspolitisk konflikt i kraft af de nye medier og kommunikationsformer bliver til en integrationsproblematik med fortolkningen af Holocaust og holdningen til mellemøstkonflikten som omdrejningspunkt.

Udvider vi begrebet antisemitisme til at omfatte mere end racisme mod jøder, så det også kommer til at betegne et specifikt syn på Israel, er der en risiko for, at begrebet mister sin betydning sådan, som Brian Klug hævder. For kritik af den israelske stats politik er ikke det samme som racisme imod jøder. Det er en naturlig konsekvens af en konflikt. Men i denne konflikt definerer Israel i stigende grad sig selv som “jøden blandt nationer” og sætter lighedstegn mellem den jødiske race og Israel. På den måde er Israel

Boks 7

Antisemitisme i Europa

I de sidste tre til fire år har jødiske organisationer, overvågningsinstanser og israelske talsmænd advaret mod en øget antisemitisme overalt i verden også i Europa – især i Frankrig, som er det europæiske land med flest antisemitiske overgreb siden 2000. Men også i Belgien, Holland og Storbritannien er der siden begyndelsen af den anden Intifada i september 2000 konstateret en stigning i antisemitiske overgreb med kulmination i foråret 2002. Generelt er der enighed om, at de antisemitiske overgreb stiger og falder i takt med udviklingen i Mellemøstkonflikten.

Ifølge den tidligere israelske viceudenrigsminister Michael Melchior er selve den israelske stat ved at overtage den rolle, som jøder generelt har haft i den traditionelle antisemitisme. Kritik af Israels politik blandes sammen med klassiske antisemitiske forestillinger, hvor jøder fremstilles som dæmoner og mordere. Ifølge Melchior er den yderste højrefløj gået sammen med den yderste venstrefløj og den muslimske fundamentalisme i et fælles had mod staten Israel, der kommer til udtryk i klassiske antisemitiske forestillinger og sammenligninger af zionisme med nazisme. For Melchior overskrider disse hadkampagner mod Israel grænsen for, hvad der er legitim politisk kritik af israelsk politik og danner grobund for det, man kalder den "nye antisemitisme", altså det at sidestille Israel med Hitler-Tyskland og tildele Israel rollen som sydebuk og at fratage Israel retten til at eksistere som stat (antizionisme).

selv med til at gøre kritikken af Israel til mere og andet end kritik af en stat, mener Klug. Når den israelske stat proklamerer, at alle jøder hører hjemme i Israel, og når jøder generelt proklamerer Israel som deres land, er det ikke overraskende, at andre har svært ved at skelne. Så bliver jøder sammenstillet med den israelske stats politik. For Klug gælder det da om at fastholde distinktionen og ikke overgøre brugen af antisemitisme til en grad, hvor begrebet mister sin betydning. Man skal ikke råbe "ulven kommer", for til sidst holder folk op med at reagere. Den antisemitisme, der drev den nazistiske stat til det mest bestialske folkedrab, begået med en højest udviklet form for industriel masseudryddelsesmaskine nemlig gaskamrene, bør således ikke ligestilles med den arabiske verdens had til jøder. Også selvom hadet umiddelbart ligner det, der førte til gaskamrene. Retorikken er genkendelig, men forholdene er anderledes.

Den negative holdning til jøder i den arabiske verden er forskellig fra den antisemitisme, som fandt sted i Europa fra slutningen af 1800-tallet og frem til folkedrabet under 2. Verdenskrig. Den er først og fremmest ikke politisk organiseret. Man kan selvfølgelig diskutere, om det jødehad, som den ekstremistiske islamisme giver udtryk for, er politisk. Men det er stadig vigtigt at skelne mellem den oprindelige europæiske antisemitisme og jødehadet i den arabiske verden. En måde at gøre det på er at undgå brugen af begrebet antisemitisme i sammenhænge, hvor man taler om arabiske og muslimske kredse. Sådan gør f.eks. det i Washington baserede *Pew Research Center* i en rapport om islamisk ekstremisme; rapporten peger på udbredte antijødiske følelser i den muslimske verden, ikke mindst i Libanon, Jordan, Marokko og Pakistan, uden at bruge begrebet antisemitisme og dermed uden at inddrage de europæiske erfaringer med jødehad, som begrebet antisemitisme umiddelbart knyttes sammen med.

Diskussionen om en ny antisemitisme i Europa rummer på den måde meget mere end den konkrete stigning i registrerede overgreb på jøder og jødisk ejendom. Den vidner om et stadig uafsluttet opgør om fortolkningen af 2. Verdenskrig, hvor Europa skal finde en ny form for balance med staten Israel, der gør det mere ligetil at fremsætte legitim politisk kritik. Og den rummer en politisk kamp om synet på mellemøstkonflikten og er i den forstand del af den kulturkamp, der foregår om islams forhold til Vesten, det være sig i den arabiske verden eller i Europa, som i kraft af indvandrere med arabisk og muslimsk baggrund er blevet en del af denne kamp. Derfor er det vigtigt, at Europa trækker en grænse og markerer, hvilke ting man kan sige og ikke sige om andre i det offentlige rum. Der findes visse ting, som Europa i kraft af sin historie ikke vil tolerere. En af dem er jødehad. Det er den lære, historien om Holocaust først og fremmest giver videre, og som er vigtig at fastholde.

Her kan du læse mere:

Anne Frank House. 2005. *50 Questions about antisemitism*. Amsterdam: Anne Frank House

Bak, Sofie Lene. 2004. *Dansk antisemitisme 1930-1945*. København: Aschehoug

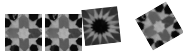
Langmuir, Gavin. 1990. *Toward a Definition of Antisemitism*. Berkeley: University of California Press

Mogensen, Michael. 2002. *Antisemitisme i Danmark?* Arbejdsrapporter fra DCHF nr. 5, København: Dansk Center for Holocaust- og Folkedrabsstudier

Thing, Morten. 2003. *Anti: begreberne antikommunisme, antisemitisme og deres historie.* Skriftserie fra Roskilde Universitetsbibliotek, nr. 41. Roskilde: Roskilde Universitetsbibliotek

Den Persiske Golf under forandring

Bjørn Møller

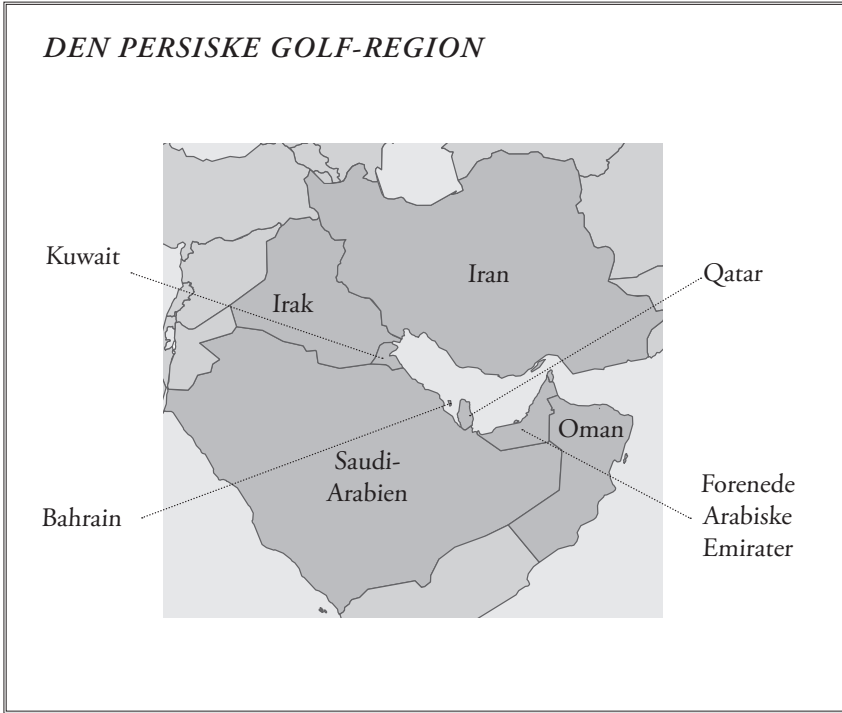

Den region, vi i daglig tale kalder “Den Persiske Golf,” ses som regel som et af verdens mest oplagte brændpunkter, om ikke af andre grunde så fordi den er så vigtig for resten af verden; især i kraft af dens enorme reserver af den olie, som hele den industrialiserede verden er så afhængig af. Til forskel fra f.eks. Afrika, der stort set ikke betyder noget for andre end afrikanerne selv, påkalder alt i Den Persiske Golf sig “verdenssamfundets” og mediernes opmærksomhed. Der er dog også mange gode grunde til at være bekymret for udviklingen i denne del af verden.

Dette kapitel vil undersøge, om Den Persiske Golf-region er så ustabil, som ofte antages, samt vurdere mulighederne for etablering af en varig fred i regionen. Det indledes med en kort karakteristik af selve regionen, efterfulgt af afsnit om Irak, herunder baggrunden for krigen i 2003 og udsigterne til demokrati, samt om Iran og de arabiske oliestater omkring Golfen.

Hvilken Golf?

En antydning af konfliktpotentialer får man ved enhver diskussion, hvori der deltager både arabere og iranere, hvor man ikke engang kan enes om en fælles betegnelse for området. Arabere kan ikke acceptere den officielle internationale betegnelse “Den Persiske Golf,” som de ser som en indrømmelse til iranske ambitioner om regional dominans. De foretrækker derfor at kalde området for “Den Arabiske Golf,” men kan undertiden nødtvungent acceptere en neutral betegnelse som “Golfen.” Heller ikke dette er imidlertid acceptabelt for iranerne, som insisterer på, at Golfen er persisk, idet de dog påpeger, at dette ikke er det samme som iransk.

Det er af samme grunde ikke helt uomtvistet, hvem der egentlig tilhører regionen, selvom de fleste analyser peger på tre regionale stormagter, Iran, Irak og Saudi-Arabien, såvel som den olierige småstat Kuwait og de endnu mindre (men lige så olierige) lilleputstater omkring selve Golfen, Bahrain, Qatar og De Forenede Arabiske Emirater (UAE, omfattende bl.a. Dubai og Abu Dhabi) samt det langt fattigere Oman. Yemen på den anden side af den arabiske halvø medregnes imidlertid som regel ikke til regionen. Saudi-Arabien og regionens småstater er alle medlemmer af en regional organisation, GCC (*Gulf Cooperation Council*), der derfor også kan forstås som en alliance vendt mod såvel Iran som Irak. Andre centrale aktører i nærområdet er Tyrkiet, der deler både grænser og "kurderproblem" med især Irak, Iran og Syrien (hvoraf sidstnævnte længe har delt ideologisk udgangspunkt med Irak) samt Israel, der gentagne gange har blandet sig i regionens forhold, bl.a. med et angreb på et irakisk atomkraftværk.

Regionen kan betegnes som et "sikkerhedskompleks" i den betydning, englænderen Barry Buzan har lagt i begrebet, nemlig som en gruppe af stater, hvis sikkerhed kun kan forstås i sammenhæng. Selvom sammenhængen for GCC-staternes vedkommende er overvejende positiv, er den for de øvrige

altovervejende negativ, idet de alle frygter hinanden og er nødt til at opfatte hinandens militære skridt som mulige trusler, som de er nødt til at reagere på. En konsekvens heraf har været den række af krige, som regionen har oplevet.

Krige (1980-2003)

Golfregionen har været skueplads for adskillige krige, hvoraf nogle har været ganske omfattende og ødelæggende. Værst af alle var krigen mellem Iran og Irak fra 1980 til 1988 indledt af Irak med Saddam Hussein som leder. Irak havde længe følt sig hundset med af shahens Iran, og efter den iranske revolution i 1979 så Irak en mulighed for at ændre magtbalancen i sin favør. På grund af den islamiske revolutions udvikling bl.a. med besættelse af den amerikanske ambassade i Teheran valgte Vesten med USA i spidsen at bakke op om angriberen, ligesom de fleste arabiske lande gjorde det – men til ingen nytte, da det hurtigt viste sig, at styrkeforholdet var så lige, at ingen af parterne kunne besejre den anden. Krigen varede derfor i otte år med et anslået antal dødsofre på omkring en million.

Irak havde i denne krig gjort regning på økonomisk støtte fra sine arabiske brødre, men delvis uden vært, eftersom bl.a. Kuwait nægtede at eftergive Irak den gæld, landet under krigen havde oparbejdet til sin rige nabo. Denne økonomiske kontrovers var i kombination med en strid om retten til et oliefelt baggrunden for, at Irak i sommeren 1990 angreb og besatte Kuwait, hvilket imidlertid viste sig at være en endnu mere fatal fejltagelse end angrebet på Iran. Selvom USA forud for angrebet diplomatisk havde signaleret, at man ikke agtede at blande sig i eventuelle krige i Golfen, reagerede Washington ikke desto mindre prompte på det irakiske angreb. USA fik ikke blot sine vestlige allierede, men også FN, til at udstede utvetydige fordømmelser af angrebet, efterfulgt af en pålæggelse af internationale sanktioner, som forblev i kraft til 2003.

I november 1990 gav FN med sikkerhedsrådsresolution 678 grønt lys for, at medlemsstaterne kunne bruge “de nødvendige midler” til at sikre gennemførelsen af den tidligere vedtagne resolution 660, som havde pålagt Irak at rømme Kuwait. Allerede inden da havde USA imidlertid påbegyndt en militær opbygning især i Saudi-Arabien, som man frygtede kunne blive det næste mål for et irakisk angreb. Denne hovedsageligt defensive “Operation Ørkenskjold” blev derfor kombineret med forberedelserne til en mere offensiv “Operation Ørkenstorm”, som blev igangsat i begyndelsen af 1991.

I løbet af ganske kort tid led Irak et forsmædeligt nederlag, som ikke kun skyldtes den militære overlegenhed, som den USA-ledede koalition besad. En medvirkende faktor var også den politiske isolation, som Irak var havnet i, bl.a. takket være den diplomatiske snilde som den amerikanske præsident, George Bush senior, havde udvist. Det var f.eks. lykkedes ham at overtale to af Iraks vigtigste arabiske broderlande, Egypten og Syrien, til at bakke op om koalitionens, selvom de herved havnede på samme side som ærkefjenden Israel, som Bush også med god gammeldags statsmandskunst formåede at holde i stramme tøjler, så Tel Aviv ikke svarede igen på de sporadiske og stort set virkningsløse raketangreb fra Irak.

Den endeløse Irakkrise

Det irakiske nederlag fik et efterspil, der bl.a. blev manifesteret i to på hinanden følgende resolutioner fra FN's Sikkerhedsråd, hvis konsekvenser skulle vise sig at række helt frem til den næste krig i 2003. For det første blev Irak med resolution 687 pålagt at afruste med hensyn til masseødelæggelsesvåben og missiler med en rækkevidde på over 150 km og underlagt et meget vidtgående inspektionsregime, der skulle sikre, at afrustningen blev overholdt. For det andet fik landet med resolution 688 reelt frataget kontrollen med både den nordlige og kurdiskbefolkede del af landet og den sydlige del, hovedsageligt beboet af shiamuslimer.

Det er stadig omstridt, i hvor høj grad Irak faktisk efterlevede resolution 687. Der er ingen tvivl om, at de længe lagde hindringer i vejen for våbeninspektørerne, men heller ikke om, at de i slutfasen (efter vedtagelsen af et nyt inspektionsregime med Sikkerhedsrådets resolution 1441 af 8. november 2002) gav uhindret adgang for, og til punkt og prikke samarbejdede med, de to hold inspektører fra henholdsvis UNMOVIC og IAEA. Det er langt mindre klart, om Iraks tidligere vægren skyldtes, at de havde noget at skjule eller måske tværtimod, at de ønskede at skjule, at de ikke længere havde noget at skjule, det vil sige at de reelt var afvæbnede og dermed stort set forsvarsløse. Den almindeligt udbredte forestilling om, at det var Irak, der "trak inspektørerne rundt ved næsen", beroede næsten udelukkende på tillid til USA's påstand om at have sikre efterretningsinformationer, der beviste, at Irak stadig havde masseødelæggelsesvåben eller produktionsanlæg til samme. Irak måtte derfor logisk set lyve, når de ikke indrømmede dette. Eftersom vi imidlertid i dag ved – og selv USA åbent indrømmer – at Irak *ikke* havde de forbudte våben, stiller sagen sig i et helt andet lys, og vi må konkludere, at det snarere var USA end Saddam Husseins Irak, der løj for

FN og “legede kispus med verdenssamfundet”, som det undertiden er blevet formuleret.

Inden dette blev klart, var imidlertid den tredje storkrig i regionen blevet udkæmpet. Den angrebne part var denne gang et allerede for længst militært besejret Irak, der også som følge af 12 års internationale sanktioner var stort set forsvarsløst, og som gennem over ti år havde været berøvet kontrollen med store dele af sit nationale territorium. Angriberen var en international koalition under ledelse af verdens ubestridte supermagt USA assisteret af stormagten Storbritannien samt en håndfuld små og mellemstore lande, hvoriblandt også Danmark var at finde. Om dette angreb fortjener betegnelsen “krig” kan dog diskuteres, da Irak ikke engang forsøgte at forsvare sig mod angribernes store overlegenhed, hvilket da også ville have været dømt til at mislykkes, styrkeforholdet taget i betragtning. Eftersom angrebet ikke var autoriseret af FN, udgjorde det et klart brud på folkeretten, selvom angriberne naturligvis ikke kunne drages til ansvar, som Irak med rette var blevet det efter sit ulovlige angreb på Kuwait, om ikke andet så fordi to af angriberne, USA og England, var permanente medlemmer af FN’s Sikkerhedsråd med ret til at nedlægge veto mod enhver beslutning.

Terrorbekæmpelse og demokratifremme

Ud over den primære målsætning for krigen in 2003, nemlig at afvæbne Irak og herved sikre en overholdelse af sikkerhedsrådets beslutninger, benyttede USA til retfærdiggørelse af krigen to yderligere begrundelser, nemlig nødvendigheden af at bekæmpe terrorister og ønskværdigheden af at fremme demokrati.

Førstnævnte begrundelse var lige fra starten meget spinkelt underbygget såvel som grundlæggende ulogisk. Det verdslige og delvist totalitære Irak var langtfra noget tillokkende tilflugtssted for terrorister af al-Qaedas støbning, og Saddam Hussein var næsten den sidste mellemøstlige diktator, man skulle forvente ville yde støtte til islamiske fundamentalister. USA har da også siden måttet indrømme den manglende sammenhæng mellem Irak-krigen og krigen mod terrorisme. Selvom der ikke var nogen forbindelse før krigen, har selve krigen dog skabt en slags forbindelse, eftersom både den manglende sikkerhed og tilstedeværelsen af amerikanske og andre vestlige tropper tilsyneladende har virket som en magnet på al-Qaeda og ligesindede terrorister.

Målsætningen om at skabe demokrati i Irak og hele Mellemøsten var forud for krigen en klar tredje prioritet, men den er efterfølgende rykket op på en førsteplads i takt med udhulning af den primære og sekundære begrundelse. Der gemmer sig bag denne målsætning en forventning om, at demokratier ikke blot vil være bedre styreformer for befolkningerne, men også mere fredelige – den såkaldte “demokratiske fredsteori”, der har vundet stor udbredelse efter den kolde krigs afslutning.

Selve teorien er formentlig mere tvivlsom og dårligere underbygget end oftest antaget: Hvis man tager udgangspunkt i en minimalistisk definition af demokrati, f.eks. som en styreform byggende på et flerpartisystem og nogenlunde frie valg, fremviser historien faktisk flere eksempler på krige mellem demokratier, herunder f.eks. 1. Verdenskrig og krigen mellem NATO og Serbien. Omvendt kan man naturligvis benytte en mere vidtgående definition af demokrati, som kun medregner modne og næsten perfekte demokratier som f.eks. Danmark. Herved forsvinder undtagelserne fra den påståede regel, at “demokratier ikke går i krig med andre demokratier” ganske vist, men det bliver på den anden side langt mindre klart, om det er demokratiet, der er årsag til freden, eller helt andre faktorer. De faktisk eksisterende modne og stabile demokratier (især i Europa og Nordamerika) har nemlig et væld af andre grunde til at holde fred indbyrdes.

Uanset teoriens holdbarhed er der dog ingen tvivl om, at USA har troet på den og derfor faktisk har ønsket at fremme en demokratisering af Golfen og hele Mellemøsten, bl.a. som en vej til fred. Man troede tilsyneladende på en slags kædereaktion, hvor en afsættelse af Saddam Hussein næsten per automatik ville føre til etableringen af et demokrati efter vestligt forbillede i Irak. Et demokratisk Irak ville herefter tjene som model for demokratiske strømninger i nabolandene, hvor de siddende regimer derfor (måske nødvendvungent) ville afgive magten og tillade en indførelse af demokrati – også for at undgå at lide Saddam Husseins kranke skæbne. Hvor forjættende og overbevisende denne vision (bl.a. blev fremført af den meget indflydelsesrige neokonservative tænketank *American Enterprise Institute*) end måtte have forekommet beslutningstagerne i Washington, tyder alt i dag dog på, at den var naiv og urealistisk.

For det første hilste kun ganske få irakere angriberne velkommen – formentlig ikke så meget pga. sympati for den væltede diktator som af forståelig modvilje mod at lade sig besætte. For det andet stod der ikke nogen demokratisk opposition parat til at overtage magten, men besættterne måtte i stedet per dekret indsætte en håndfuld eksilpolitikere, hvoraf nogle

allerede stod på CIA's lønningsliste, som fuldstændigt manglede baggrund og folkelig opbakning i Irak. For det tredje gik det helt galt med sikkerhedssituationen, efter at USA's indsatte administrator med et pennestrøg opløste hæren og politiet uden at sætte noget andet i stedet – med omfattende plyndringer og omsiggribende vold til følge. Snarere end at opleve invasionen som en befrielse og vejen til et bedre liv oplevede den almindelige iraker den derfor som en påtvungen overgang fra noget slemt til noget endnu værre.

Siden da er sikkerhedssituationen i Irak ikke blevet forbedret – bortset fra enkelte "lommer", f.eks. i den sydlige del af landet, hvor bl.a. de danske besættelsesstyrker er stationeret. Ej heller er demokratiet for alvor kommet til Irak. Der blev ganske vist afholdt valg i januar 2005, men væsentlige dele af det politiske, etniske og religiøse spektrum valgte at boykotte det, ligesom sikkerhedssituationen udelukkede andre fra at afgive deres stemme. Disse valg har derfor ikke givet den irakiske regering den legitimitet og folkelige forankring, koalitionen havde håbet på, hvilket er med til at forklare, at de irakiske myndigheder i stigende grad er blevet mål for væbnede og delvist, men også kun delvist, terroristiske angreb.

Det ser oven i købet ud til, at besætterne er havnet i en blindgyde: Hvis de trækker sig tilbage, vil anarkiet utvivlsomt brede sig med voksende hast, hvilket yderligere vil svække regeringen. Hvis de omvendt bliver i landet militært for at hjælpe med at opretholde sikkerheden, bliver det endnu vanskeligere for den delvist folkevalgte regering at udviske indtrykket at være "quislinge" (et internationalt skældsord opkaldt efter den norske nazist Vidkun Quisling, der i 1942 af den tyske besættelsesmagt blev indsat som statsminister i Norge).

Hvilket Irak?

Hertil kommer, at hovedparten af de irakere, der kunne og havde lyst til at stemme ved valgene, faktisk stemte på islamistiske politikere, der er alt andet end provestlige. Om end de fleste holder tand for tunge, så længe besættelsesmagten er i landet, tyder meget på, at de helst ser landet islamiseret til dels efter iransk forbillede snarere end demokratiseret i vestlig forstand. Irakerne er med andre ord ikke blot uenige om, hvem der skal regere landet, men også om, hvilken slags stat man skal have – en pluralistisk og verdslig stat efter vestligt forbillede eller en islamisk stat.

Ej heller er der desværre enighed om, hvem der skal tilhøre staten, det vil sige om Irak skal forblive én stat eller splittes op i to eller måske endda flere selvstændige stater. De mest provestlige irakere, og de eneste, der helhjertet hilste angriberne velkomne, var kurderne; hovedsageligt bosiddende i den nordlige del af landet og med en forhistorie, der gjorde denne holdning særdeles forståelig. De havde i mange årtier kæmpet for deres selvstændighed – i lighed med deres “brødre” i Tyrkiet – men var blevet undertrykt på det mest brutale af Saddam Husseins styre. Da USA derfor under krigen i 1991 med nedkastede flyveblade opdannede dem til at oprør, tøvede de ikke længe med at følge opfordringen. Selvom Irak blev militært besejret, havde Saddam imidlertid stadig tropper til rådighed efter kapitulationen, og dem indsatte han sporenstregs til en nedkæmpning af den kurdiske opstand. I titusindvis af irakiske kurdere flygtede derfor over grænsen til Tyrkiet, indtil den tyrkiske regering lukkede denne hermetisk, efterladende de flygtende til deres grumme skæbne. USA så sig derfor nødsaget til at komme dem til undsætning, hvilket skete ved oprettelsen (sammen med Storbritannien og Frankrig) af en udstrakt tilflugtszone for kurderne, hvilket efterfølgende blev sanktioneret af FN i sikkerhedsrådsresolution 688 fra april 1991. I denne zone var irakiske fly forment adgang, den blev til gengæld patruljeret af amerikanske og engelske og indtil 1993 også franske fly. USA udvidede senere ensidigt denne zone med en breddegrad. Dette indebar, at de kurdere, der befandt sig indenfor zonen, lige siden 1991 har nydt et meget udstrakt selvstyre under Vestens beskyttelse.

Selvom kurderne derfor er overvejende provestlige, er deres støtte til besættelsen formentlig blot et taktisk skridt på vejen til det, de dybest set ønsker, nemlig selvstændighed. Dette er ingen af de øvrige grupper i Irak imidlertid parate til at indrømme dem, også men langt fra kun fordi de nødtigt ser kurderne overtage de olieforekomster, der befinder sig i deres del af landet. I denne afvisning støttes de af Vesten såvel som resten af “verdenssamfundet”. Bag førstnævntes holdning ligger bl.a. en loyalitet overfor NATO-medlemmet og EU-aspiranten Tyrkiet, som frygter, at selvstændighed for de irakiske kurdere vil skabe en uvelkommen præcedens for de tyrkiske kurdere. Bag sidstnævntes afvisning ligger en generel og meget stærk international norm mod løsrivelse fra eksisterende og internationalt anerkendte stater, der bl.a. har kunnet aflæses af de indledende passager i enhver FN-resolution, der reelt har frataget Irak suverænitet, men som ikke desto mindre har slået fast, at man anerkender landets “suverænitet og territoriale integritet”.

Hvis man er *meget* optimistisk, kan man naturligvis forestille sig, at alle ens ønsker går i opfyldelse, og at de gør de samtidigt – det vil sige at kurderne lader sig nøje med det delvise selvstyre, der indtil nu er blevet stillet dem i udsigt; at de menige irakerne gennemskuer de (især shia)islamis-tiske politikeres langsigtede planer og derfor vender dem ryggen for at bevare et verdsligt og pluralistisk politisk system; og at det lykkes de irakiske myndigheder (evt. med effektiv, men meget diskret, støtte fra besættelsesmagten) at genoprette sikkerheden og at få økonomien på fode igen. I så fald kan man håbe på, at en god cirkel vil komme i gang, som gør alle irakere mere og mere tilfredse, så de slutter mere og mere enigt op om det irakiske demokrati, der derfor til sidst helt kan undvære den internationale støtte, som derfor kan trækkes tilbage efterladende et stabilt og samlet irakisk demokrati.

Problemet er blot, at disse forhåbninger (som til fulde deles af dette kapitels forfatter) kun alt for let kan gøres til skamme, og at en ond cirkel forekommer mindst lige sandsynlig, hvor den manglende sikkerhed giver modstandsbevægelsen stadigt bredere folkelig opbakning, hvilket kan tillade en intensivering af dens angreb på både besættelsesmagten og de irakiske myndigheder, som kan forventes at svare igen med “terrorbekæmpelse” med endnu skrappe midler, end vi hidtil har set det. I så fald bliver det vanskeligt for amerikanerne og deres (stadigt færre) allierede at trække sig ud, hvilket dog blot vil forstærke modstanden mod deres tilstedeværelse osv. Forude truer måske egentligt statskollaps, enten i form af en løsrivelse af først den kurdiske og efterfølgende måske den sydlige del, eller i form af et omsiggribende kaos, hvor alle griber til selvtagt, og den reelle magt derfor overtages af rivaliserende krigsherrer, som vi har set det i f.eks. Afghanistan og Somalia.

De arabiske naboer

Selv hvis optimisterne skulle få ret med hensyn til Iraks fremtid, er det langtfra givet, at dets eksempel vil brede sig som ringe i vandet i resten af Den Persiske Golf og Mellemøsten.

Et demokratisk og verdsligt Irak ville f.eks. udgøre en stående trussel mod det saudiarabiske kongedømme, hvor hverken demokrati eller almindelige menneskerettigheder i dag har gode kår. For at forstå dette må vi kaste et blik på selve statens natur i både Saudi-Arabien og de små Golfstater, der ofte sammenfattende karakteriseres som “rentierstater”. De adskiller sig

alle på helt afgørende punkter fra de fleste af de demokratier, vi kender. Moderne vestlige samfund bygger således på en slags "social kontrakt" mellem staten og dens borgere, i følge hvilken borgerne udviser loyalitet overfor statsmagten, bl.a. ved at betale skat og lade sig indrullere i dens væbnede styrker som værnepligtige soldater. Til gengæld giver staten dem en vis indflydelse på regeringsførelsen. I Danmark skete dette indledningsvis gennem stænderforsamlinger og lignende, men siden ved direkte at lade borgerne bestemme, hvem der skal regere, gennem demokratiske valg.

En rentierstat er derimod kendetegnet ved, at det siddende styre har andre indtægtskilder end skatteopkrævning – i Den Persiske Golfs tilfælde i form af de enorme olierigdomme – hvilket giver staten vidtgående uafhængighed af befolkningens loyalitet og villighed til at lade sig beskatte. Kan man sikre sig udenlandsk militær beskyttelse, kan man desuden undvære værnepligt. For at sikre sig imod for stor utilfredshed kan staten dele ud af nationens rigdomme f.eks. i form af velbetalte jobs og velfærdsydelse snarere end at kræve op. Så længe dette kan lade sig gøre, det vil sige så længe statskassen bugner, er der derfor ikke synderlig grund til at frygte for (eller håbe på) nogen alvorlig svækkelse af styrets stabilitet. Skulle en potentiel opposition dukke op, vil den som regel kunne udmanøvreres via "omklamring", det vil sige ved at blive givet del i de ressourcer staten råder over, f.eks. i form af vellønnede jobs.

Saudi-Arabien står imidlertid i en helt speciel situation, der rummer tilstrækkeligt konfliktpotentiale til at gøre kongedømmets position ustabil. Her er nemlig ikke kun tale om en social kontrakt med befolkningen, men også om en art kontrakt med ingen mindre end Gud (*Allah*) selv såvel som med hele den muslimske *Umma*, det vil sige hele verdens troende muslimer (eller befolkningerne i alle overvejende muslimske lande). "Kontrakten" forpligter bl.a. herskerne over de hellige steder (især *Kaaba*'en i Mekka, men også byen Medina) til at give de rettroende adgang til deres *Hajj* (det vil sige pilgrimsfærd, én af islams "fem søjler"), hvilket f.eks. i årtier har været et stående stridspunkt mellem Riyadh og Teheran. Den giver ydermere det saudiske monarki en pligt til at forhindre en vanhelligelse af de hellige steder i dets varetægt. Selvom, ja, måske ligefrem fordi, styret i Saudi-Arabien bygger på en af de mest vidtgående fundamentalistiske varianter af islam, wahabbismen, er det altså sårbart overfor mistanken om at forsømme disse højere pligter, hvis de f.eks. åbner deres land for de "vantrø", som de amerikanere, der etablerede militære baser allerede i 1990, og som først trak sig ud efter at have fået nye baser i de mindre Golfstater. Selvom de "vantrø" nu stort set er ude af landet, er der stadig ret

snævre grænser for, hvor tæt styret i Riyadh kan alliere sig med dem uden at blive opfattet som forrædere mod Allah selv og herved påkalde sig en del af befolkningens vrede.

Hvad konsekvensen heraf i værste fald kan blive, viste sig, da en af disse "vrede unge mænd" ved navn Osama bin Laden vendte sig imod styret og dets udenlandske støtter. I fortsættelse heraf kan man måske forestille sig en opstand mod kongedømmet, men det er langt fra givet, at en sådan opstand ville føre til nogen "forbedring" målt med en vestlig alen, men man kunne tværtimod udmærket forestille sig en bevægelse for at genetablere et ægte *kalifat* eller en anden form for islamistisk styre, der utvivlsomt vil være såvel antivestligt som udemokratisk, i hvert fald i vestlig forstand.

Hvad med Iran?

Det var faktisk noget lignende, der skete med Irak i 1979. Shahens meget tætte forbindelser til Vesten samt Israel og hans kampagne for en verdenslig- og vestliggørelse af landet førte i 1979 til en revolution, der bragte et radikalt islamistisk – men til forskel fra de arabiske lande shiamuslimsk – præsterskab til magten under ledelse af ayatollah Khomeini.

I de første ti år af sin levetid optrådte den islamiske republik ganske radikalt og aggressivt, bl.a. gennem støtte til international terrorisme. Man skal på den anden side ikke glemme, at det var Iran, der i 1980 blev angrebet af Saddam Husseins Irak, og ikke omvendt – og at den støtte, som angriberen nød i både Vesten og den arabiske verden, i høj grad bidrog til præstestyrets anti-vestlige holdning og udenrigspolitiske radikaliseringskurs såvel som til dets stadigt hårdere og mere intolerante indenrigspolitiske kurs.

Efter afslutningen af krigen med Irak i 1988 og Khomeinis død i 1989 er Irans udenrigspolitiske kurs da også blevet stadig mindre ideologisk og mere pragmatisk og kompromissøgende. Snarere end at forsøge at opmuntre befolkningerne i de arabiske nabolande til at vælte de siddende regeringer har Teheran bestræbt sig for at etablere så normale statslige relationer til så mange af dem som muligt. Selv på det religiøst ømtålelige spørgsmål om antallet af iranske pilgrimme, der skulle tillades at drage på *Hajj* til Saudi-Arabien, har de vist sig villige til at tage hensyn til de saudiarabiske bekymringer.

Selvom Iran stadig fastholder princippet (nedfældet i forfatningen) om *Vilayat-i-Faqih*, iflg. hvilket den øverste magt tilhører “Vogternes Råd” og “Den Øverste Leder”, indeholder styreformen også betydelige demokratiske elementer med frie valg til parlamentet *Majlis* såvel som til præsidentposten. Gennem en længere årrække herskede der således en slags skrøbelig magtbalance mellem Khomeinis efterfølger Ali Khamenei og den valgte præsident Mohammed Khatami, der ganske vist selv kom fra præstestanden, men alligevel støttede en verdsliggørelse og liberalisering. Hvorledes denne magtbalance vil udvikle sig i de kommende år, var det i skrivende stund, umiddelbart efter det iranske præsidentvalg i juni 2005, umuligt at forudsige. På den ene side udgjorde valget et nederlag for den tilsyneladende moderate (men gejstlige) Rafsanjani til den formodentligt radikale (men ikke gejstlige) tidligere borgmester i Teheran, Mahmoud Ahmadinejad – men på den anden side havde sidstnævnte ført sin valgkamp på et ganske verdsligt og “moderne” grundlag, så det er ikke givet, at han vil forsøge at skrue tiden tilbage.

Der skal ikke herske nogen tvivl om, at udviklingen i Iran følges med interesse og undertiden bekymring i nabolandene. Med undtagelse af de Forenede Arabiske Emirater (og især Abu Dhabi, der har en gammel strid med Iran om tre omstridte småøer) er der dog næppe nogle af nabolandene, der primært bekymrer sig om Irans militære styrke. Hvad de frygter, er snarere en religiøs og politisk destabilisering, som de da også er sårbare overfor på grund af de ovennævnte politiske svagheder.

Vesten og især USA er derimod bekymrede over Teherans militære dispositioner; dog ikke så meget på det konventionelle område, hvor Irans forsvarspolitik sagtens kan tolkes som overvejende defensivt. Hvad der derimod bekymrer Vesten, er den angivelige fare for, at Iran i hemmelighed er ved at udvikle atomvåben. Irans officielle forklaringer på, hvorfor de trods deres enorme olieforekomster alligevel skulle have behov for atomkraft som energikilde, virker da heller ikke synderligt overbevisende, lige så lidt som landets noget tøvende samarbejde med IAEA har bidraget til at fjerne mistanken. Man kan derfor langt fra udelukke den mulighed, at Irak om nogle år vil “komme ud af skabet” som atommagt, ligesom Indien og Pakistan gjorde det i 1998, og Nordkorea har gjort det (dog måske kun på skrømt) i 2005.

Hvorvidt dette bør give anledning til nævneværdig bekymring, kan dog diskuteres. Hvilket andet formål med eventuelle atomvåben skulle Teheran egentlig have end at afskrække andre stater fra angreb? Og har de egentlig

ikke god grund til at føle behov for en sådan afskrækkelsesevne, i betragtning af, at Iran udtrykkeligt blev nævnt som medlem af den "øndskabens akse," som den amerikanske præsident Bush refererede til i sin "*State of the Union*"-tale i 2002, sammen med Irak, der allerede er blevet invaderet? Og er der endelig noget som helst belæg for at antage, at Teheran ikke skulle være afskrækket fra enhver anden brug af disse våben af den knusende amerikanske overlegenhed, også med hensyn til atomvåben? Uanset logikken er der dog ingen grund til at betvivle Vestens bekymringer over udsigten til et atombevæbnet Iran, hvilket også forklarer EU's ihærdige forsøg på at opnå garantier imod denne eventualitet.

En fredelig fremtid for Golfen?

Selvom der sandsynligvis ikke er grund til at frygte, at magtbalancen i Den Persiske Golf vil blive forrykket så meget (ikke engang af iranske atomvåben), at nogen af staterne skulle vove en krig, så er der andre alvorlige konsekvenser af den nuværende "kolde krig" mellem Iran, Irak og GCC-landene med Saudi-Arabien i spidsen. Dels er krig stadigvæk så tænkkelig (om end usandsynlig), at alle parter ser sig nødsaget til at være parat til den, hvilket betyder, at det generelle oprustningsniveau er relativt højt – om end ikke nær så højt som i Europa, for slet ikke at nævne USA. Dels er der meget potentielt samarbejde til fælles gavn, som ikke kommer i stand på grund af den gensidige mistillid de tre parter imellem.

Dette rejser spørgsmålet, om man eventuelt kunne komme ud over den gensidige afskrækkelse og kolde krig frem til en stabil fred i regionen, måske endda forvandle den til et såkaldt "sikkerhedsfællesskab", defineret som en gruppe af stater, imellem hvilke krig er blevet utænkkelig, og hvor ingen derfor behøver at forberede sig på den. I så fald kunne staterne nedruste, ligesom de ikke længere ville behøve at bekymre sig om, hvem der fik størst gavn af eventuelle samarbejdsprojekter, så længe blot alle fik del i gevinsten.

Selvom det i dag forekommer utopisk, kunne man forestille sig en vej frem mod dette (realistisk set nok langsigtede) mål, der gik via en udvidelse af regionens eneste organisation, nemlig GCC. Om end den oprindeligt blev skabt til forsvar mod både Iran og Irak, er det svært at få øje på grunde til, at Irak ikke skulle kunne optages efter Saddam Hussein-styrets fald. På lidt længere sigt kunne Iran også blive tilbudt medlemskab, og i den mellemliggende periode kunne alle staterne i det udvidede GCC etablere normale

relationer til styret i Teheran, eventuelt kombineret med associeringsaftaler på forskellige områder, ikke mindst de økonomiske. GCC-landene kunne med andre ord følge eksemplet fra deres pendant i Sydøstasien, ASEAN, der oprindeligt blev skabt som en modvægt til især Vietnam, men som i dag har optaget den gamle fjende i medlemskaren.

Vi har således set, at regionen omkring Den Persiske Golf er potentielt ustabil, både som følge af fjendtlige relationer mellem staterne og intern ustabilitet. Eksterne magter som USA og dets allierede har ikke gjort situationen bedre, men måske oven i købet forværret den. Uanset hvor tillokkende udsigterne til stabil fred gennem demokrati i regionen end måtte forekomme, kræver det en til naivitet grænsende optimisme at opfatte dem som realistiske.

Her kan du læse mere:

al-Suwaidi, Jamal S., ed. 1996. *Iran and the Gulf. A Search for Stability*. London: I.B. Tauris

Chubin, Sharam. 1994. *Iran's National Security Policy. Capabilities, Intentions and Impact*. Washington, DC: The Carnegie Endowment for International Peace

Davis, M. Jane, ed. 1995. *Politics and International Relations in the Middle East. Continuity and Change*. Aldershot: Edward Elgar

Emerson, Michael & Nathalie Tocci. 2003. *The Rubik Cube of the Wider Middle East*. Brussels: Centre for European Policy Studies

Faour, Muhammad. 1993. *The Arab World After Desert Storm*. Washington, DC: United States Institute for Peace

Fawcett, Louise. 2005. *International Relations of the Middle East*. Oxford: Oxford University Press

Francona, Rick. 1999. *Ally to Adversary. An Eyewitness Account of Iraq's Fall from Grace*. Annapolis: Naval Institute Press

Hanelt, Christian-Peter, Giacomo Luciano & Felix Neugart, eds. 2004. *Regime Change in Iraq: The Transatlantic and Regional Dimensions*. San Domenico de Fiesole: Robert Schuman Center for Advanced Studies, European University Institute

Long, David E. & Christian Koch, eds. 1997. *Gulf Security in the Twenty-First Century*. Abu Dhabi: Emirates Center for Strategic Studies and Research

Møller, Bjørn, ed. 2001. *Oil and Water. Cooperative Security in the Persian Gulf*. London: I.B. Tauris

Tehrani, Majid, ed. 2003. *Bridging a Gulf. Peacebuilding in West Asia*. London: IB Tauris

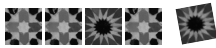
UNDP (United Nations Development Programme). 2003. *Arab Human Development Report 2003. Building a Knowledge Society*. New York: UNDP

Walt, Stephen M. 1987. *The Origins of Alliances*. Ithaca: Cornell University Press

Zahlan, Rosemary Said. 1998. *The Making of the Modern Gulf States*. Reading: Ithaca Press

Tyrkiets rolle i Mellemøsten

Erik Boel og Jesper Møller Sørensen

En britisk general har sagt, at Tyrkiet på én gang er det mest europæiske land i Mellemøsten og det mest mellemøstlige land i Europa. Tyrkiet har aldrig været betragtet som et rigtigt europæisk land og heller ikke som et rigtigt mellemøstligt land, men ligger på “korsvejen mellem to kontinenter, to kulturer og to skæbner”. Netop denne dobbeltposition har spillet en afgørende rolle for Tyrkiets udenrigspolitik og forhold til de mellemøstlige stater. Også i dag står Tyrkiet med et ben i flere lejre. På den ene side søger Tyrkiet at tilnærme sig Syrien og Iran. På den anden side vil Tyrkiet gerne optages i EU. På den ene side støtter Tyrkiet USA's demokratiseringsdagorden og ser sig selv som en særlig demokratisk rollemodel for regionen. På den anden side ville Tyrkiet hverken deltage i Irakkrigen eller stille baser til rådighed for USA.

Det er Tyrkiets komplicerede forhold til resten af Mellemøsten, som er temaet for dette kapitel. Det er opdelt i tre hovedafsnit. Første del giver en kort introduktion til republikkens historiske forhold til regionen. Dernæst kommer en redegørelse for Tyrkiets forhold til tre vigtige nabolande – Syrien, Iran og Israel. Til sidst diskuteres det om Tyrkiet kan være en demokratisk rollemodel i forhold til regionen.

Historiske forhold og stereotyper

Tyrkiet opfatter sig som noget særligt i forhold til Mellemøsten. Det er en udbredt tyrkisk opfattelse, at de øvrige muslimske lande misunder tyrkerne på grund af Tyrkiets fremskridt og privilegerede forhold til Vesten. Nogle fører denne opfattelse tilbage til Osmannerriget (se boks 8), hvor tyrkerne udgjorde kernen i imperiet. Efter opløsningen af Osmannerriget følte

Boks 8

Osmannerriget

Osmannerriget var en muslimsk statsdannelse i Mellemøsten og Sydøst-europa ca. 1300-1923. Rigets storhedstid var 1400-1500-tallet, og i 1600-tallet kulminerede rigets geografiske udstrækning med det skelsættende nederlag uden for Wiens mægtige porte i 1683. De økonomiske problemer, som en række krige medførte, søgte man at løse ved skatteforhøjelser og devalueringer, der igen udløste inflation. Riget blev i stigende grad plaget af oprør, og flere af de fjerne provinser blev reelt uafhængige, mens andre områder gik tabt. Det Osmanniske Rige indgik i skiftende alliancer mellem de europæiske stormagter og udgjorde endnu i 1800-tallet en vigtig faktor i "den europæiske koncert" efter Napoleonskrigenes afslutning i 1815. Konflikterne med Rusland kulminerede med Krimkrigen 1853-56. Det var først i Det Osmanniske Riges sidste år, at forholdet mellem center og arabisk periferi for alvor blev tilspidset – akkurat som det skete i forhold til f.eks. armenske og slaviske folkeslag. Det skyldtes særligt, at en "ungtyrkisk" ideologi havde taget over, og den osmanniske nationalisme blev langsomt overtaget af en tyrkisk nationalisme. Med udgangspunkt i det "oprindeligt tyrkiske" stod denne nationalisme i modsætning til andre islamiske trossamfund, herunder arabiske. Osmannerriget deltog i 1. Verdenskrig på tysk side. Det blev tvunget til våbenhvile med de allierede i oktober 1918, og ved freden i 1920 blev riget reelt delt mellem Storbritannien, Frankrig og Grækenland. Militæret i Anatolien nægtede at anerkende aftalen og erklærede i november 1922 regeringen og sultanen for afsat. Hæren dannede nu under ledelse af Mustafa Kemal (senere Kemal Atatürk) en ny stat, republikken Tyrkiet.

tyrkerne sig derfor "svigter" af de arabiske lande, især på grund af deres samarbejde med de britiske styrker under 1. Verdenskrig. Mange arabere opfatter landet som den tidligere koloniherre, der med Atatürk vendte islam ryggen (se boks 9). De ser tyrkerne som både undertrykkende og magtbegærlige, og man møder fortsat den påstand, at mange af den arabiske verdens dårligdomme skyldes det osmanniske åg.

Siden 2. verdenskrig har Tyrkiet opfattet sig selv som brobygger mellem Vesten og Mellemøsten – som landet, der nok forstår de islamiske lande, men har fødderne solidt plantet i Vesten. Efter afslutningen af den kolde krig blev arabiske stereotyper om Tyrkiet bekræftet i flere omgange. Først

gik Tyrkiet ind på amerikansk side i Irakkonflikten i 1990-91. Herefter tog uenighederne mellem Tyrkiet og nabolandene Syrien og Irak til, bl.a. i spørgsmålet om fordelingen af vandet fra Eufrat og Tigris. Mest markant indgik Tyrkiet i 1996 en militær-strategisk alliance med Israel – en alliance, som de arabiske lande opfattede som vendt imod sig. Tilsvarende blev det tyrkiske militær i 1998 kørt i stilling langs grænsen til Syrien, så de to lande var tæt på komme i krig.

Boks 9

Atatürk og kemalisme

Mustafa Kemal er det moderne Tyrkiets grundlægger. Han udmærkede sig som officer under 1. verdenskrig, først og fremmest i forbindelse med slaget ved Gallipoli, hvorefter han blev nationalhelt. Da Grækenland 1919-22 søgte at erobre dele af Anatolien, satte han sig i spidsen for modstanden og fik i 1923 ændret den ydmygende Sévres-traktat til Lausanne-traktaten med fuld anerkendelse af republikken Tyrkiet. I 1923 blev Mustafa Kemal landets første præsident. Han gjorde en stor indsats for sekularisering og modernisering af landet, f.eks. med afskaffelsen af islam som statsreligion. I 1934 fik han af kongressen hædersnavnet Atatürk (tyrkernes fader).

Efter den tyrkiske republiks grundlæggelse har mange arabiske regeringer set Atatürks reformer – og især den kategoriske sekularisering – som et forræderi mod islam. Opfattelsen var, at republikken valgte den muslimske verden fra. Centralt for denne opfattelse står Atatürks reformer i republikkens første år: Dels medførte opgøret med islams centrale position i det osmanniske rige nedlæggelse af såvel sultanat som kalifat i Istanbul, dels betød sprogreformen i 1928, der erstattede det arabiske alfabet med det latinske, at skriftlig kommunikation mellem den arabiske og tyrkiske verden med ét blev langt sværere.

Begrebet “kemalisme” er opstået som modsætning til det osmanniske imperium – eller rettere det billede, som kemalisterne tegnede af Det Osmanniske Rige. I sin kerne består kemalismen af seks elementer: republikanisme, nationalisme, sekularisme, populisme, revolutionisme og etatisme (ideen om at staten er bæreren af den højeste fornuft). Kemalismen har været Tyrkiets officielle ideologi i mere end 75 år. Udgangspunktet var en smeltedigel af forskellige etniske folk; sigtet for kemalismen var at opbygge en nation, der skulle passe til det territorium, som var blevet internationalt anerkendt.

For befolkningerne i Mellemøsten var det formodentlig en skærpende omstændighed, at politisk islam ved siden af kurdisk nationalisme i 1990'erne blev gjort til den sekulære tyrkiske stats hovedfjende efter kommunismen. For radikale muslimer er Tyrkiet et ateistisk land, hvis statsprojekt indeholder en naiv tro på, at Vesten vil acceptere det som andet end et strategisk bolværk. Blandt andet giver forbuddet mod at bære tørklæde offentligt et alvorligt legitimitetsproblem i de arabiske befolkningers øjne. De betragter kemalismen (se boks 9) som en topstyret vestliggørelse af modvillige islamistiske masser. Arabiske intellektuelle spørger, om Tyrkiet har overvejet, hvorvidt den tyrkiske model overhovedet er accepteret i Tyrkiet, inden man begynder at tale om at eksportere den.

Det er endnu et af de mange paradokser, som tyrkisk udenrigspolitik står overfor. På den ene side hævder radikale muslimer, at Tyrkiet er så umuslimsk, at de tyrkiske statsinstitutioner ligefrem er et legitimt mål for terror-aktioner. På den anden side er Tyrkiets måske største problem i forhold til medlemskab af EU, at mange europæere anser landet for at være "for muslimsk" til EU.

Nye toner til Tyrkiets naboer (Syrien, Iran og Israel)

Med lande som Iran, Irak og Syrien i den umiddelbare nærhed er Tyrkiets nabolag mod øst og syd bestemt ikke uproblematisk. Erdogan erklærede umiddelbart efter sin valgsejr i november 2002 (se boks 10), at han ville rejse regionen tynd for at skabe bedre forbindelser til samtlige Tyrkiets naboer – dog først efter topmødet i København, da EU var den nye regerings højeste prioritet. I samme åndedrag kritiserede han tidligere tyrkiske regerings grundlæggende indstilling til landene i Mellemøsten, som ifølge Erdogan var gennemsyret af tankegangen om, at Tyrkiet kun har fjendtligt indstillede lande omkring sig.

Udgangspunktet for tyrkisk mellemøstpolitik er under kraftig forandring. Mest konkret er det kommet til udtryk i Tyrkiets modstand imod Bush-regeringens ønske om at isolere Iran og Syrien. I et større perspektiv kan netop den politik bidrage til at demonstrere over for EU, at Tyrkiet med en "europæiseret" udenrigspolitik med vægt på multilateralisme og regionalt samarbejde bidrager til at skabe stabilitet i en region, som vil blive endnu mere central i EU's naboskabsprogram, hvis Tyrkiet bliver medlem.

Boks 10

AK-partiet

AK-partiet – eller *Partiet for Retfærdighed og Udvikling* – blev stiftet i 2001 af Tayyip Erdogan og Abdullah Gül som et udbryderparti fra det islamistiske Velfærdsparti, der var blevet forbudt i 2001. AKP fik gradvist øget styrke ved en række lokale valg; det vandt bl.a. borgmesterposten i Istanbul, og efterhånden også ved nationale valg. Partiet fik en jordskredssejr ved valget i 2002, blev det største parti og fik med 367 pladser i parlamentet næsten 2/3-flertal. Dette betød, at Tyrkiet for første gang i næste 2 årtier fik en ét-parti regering. Internationale valgobservatører, bl.a. fra Europarådet, var enige om, at valget var frit og demokratisk med knapt 20 lovligt opstillede partier. Først blev Abdullah Gül premierminister og senere indtog Tayyip Erdogan posten efter, at forbuddet mod hans deltagelse i politik var blevet ophævet. AKP afviser at være “islamistisk” og ynder at præsentere sig selv som et provestligt midterparti med en “konservativ” social dagsorden, samtidig med at det klart bekender sig til markedsøkonomien. AKP har som regeringsparti givet Tyrkiets medlemskab af EU højeste prioritering.

Syrien

Tyrkiet har de seneste år markant forbedret forholdet til flere nabolande, men intet så dramatisk som til Syrien. I 1998 var Tyrkiet meget tæt på at indlede en krig mod naboen i syd. Baggrunden var, at Syrien i årevis havde støttet den kurdiske separatistbevægelse, PKK, ydet husly til organisationens ledere og tilladt træningslejre i landet. Syrien så en interesse i at destabilisere den politiske situation i Tyrkiet – bl.a. ud fra en opfattelse af, at det kunne hjælpe Syrien i de pågående forhandlinger om en aftale om vandtilførslen fra Eufrat. I 1998, hvor militæret stod stærkt i Ankara, mente generalerne, at PKK var svækket, og at det nu var tidspunktet at slå til. 100.000 tyrkiske tropper blev ført til den syriske grænse med trussel om invasion, hvis ikke PKK's kontorer i Damaskus blev lukket, og PKK-lederen Abdullah Öcalan udvist. Syrien tog klogeligt truslen alvorligt: Öcalan blev udvist, og kort tid efter indgik de to lande Ceyhan-aftalen.

Ud over PKK har Tyrkiet og Syrien været stærkt uenige om vandressourcerne, hvilket skyldes Tyrkiets enorme energi-, udviklings- og dæmningsprojekt (GAP) i det sydøstlige Tyrkiet. De store dæmninger giver i princippet Tyrkiet mulighed for at “lukke” Eufratflodens haner og dermed vandforsyningen

til Syrien (og Irak). Da Tyrkiet i januar 1990 havde færdiggjort prestige-projektet Atatürk-dæmningen (livsnerven i hele GAP-projektet), tog det knap en måned at opstemme de store vandreservoarer. Tyrkiet stoppede i denne periode reelt en del af vandtilførslen til nabolandene, og det blev af Syrien og Irak tolket som en magtdemonstration. Uagtet Tyrkiets forsikring om, at man aldrig ville afskære sine naboer fra vand, var truslen nu til stede.

I dag forekommer vandproblemet så godt som løst, idet der er indgået aftaler om at sikre Syrien (og Irak) en garanteret andel af vandmasserne fra Eufrat (og Tigris). Selvom en endelig aftale endnu ikke er undertegnet, beskylder Syrien ikke længere Tyrkiet for at ville bruge vandet som en trumf imod dem. Under alle omstændigheder må Tyrkiet nu som EU-kandidatland regulere sin vandpolitik over for nabolandene i syd for at leve op til EU's vanddirektiv.

Forsoningsprocessen mellem Tyrkiet og Syrien accelererede efter AKP's valgsejr i november 2002, og siden har de to lande indgået en stribe samarbejds- og handelsaftaler. Det foreløbige højdepunkt kom, da Syrien og Tyrkiet i december 2004 indgik en frihandelsaftale, som de kommende år bl.a. skal afskaffe todsatser mellem de to lande. Både Tyrkiet og Syrien er tilsyne-ladende indstillet på at videreudvikle de økonomiske, handelsmæssige og sociale relationer. Det er bemærkelsesværdigt, at Tyrkiet også har siddet flere amerikanske advarsler mod at indgå i et tættere forhold med Syrien overhørig.

Det forbedrede forhold mellem de to lande kan kun forklares ved at inddrage en usynlig faktor: Israel. En af de vigtigste (uofficielle) grunde til Tyrkiets alliance med Israel i midten af 1990'erne var ønsket om at lægge pres på Syrien i PKK-spørgsmålet. Begge parter havde også en væsentlig interesse i at danne en stærk front imod Iran (israelske fly kunne spionere mod Iran i forbindelse med fælles træningsøvelser i det østlige Tyrkiet). I disse år sker en justering af Tyrkiets politik over for Israel (se nedenfor), hvilket bl.a. reflekterer, at Tyrkiet ikke længere har brug for Israel i PKK-spørgsmålet. Efter israelske angreb ind over grænsen har Syrien formodentligt også ønsket at sende et signal til Israel om, at Syrien har (større) venner i regionen, som må tages alvorligt. Det er dog ikke den eneste grund til Syriens kovending. Efter den kolde krigs afslutning og Sovjetunionens opløsning måtte Syrien også undgå at blive isoleret internationalt – et ønske, amerikanske trusler i april 2003 forstærkede. Set fra den syriske elites side har det tyrkiske parlaments afvisning af at give amerikansk ad-

gang til at benytte tyrkisk territorium og tyrkiske militærfaciliteter ved Irak-interventionen gjort det lettere at legitimere forbedringen af forholdet.

Imidlertid er det forbedrede forhold ikke ensbetydende med, at bekymringerne over Syriens støtte til terrorisme og mulige planer vedrørende udvikling af masseødelæggelsesvåben er forduftet. Også fra et tyrkisk synspunkt kan de syriske trusler fortsat være reelle. Særligt støtten til terrorisme bekymrer, og det kan ikke udelukkes, at Syrien opnår kapacitet til at udvikle et program for masseødelæggelsesvåben. Hertil kommer, at det demokratiske forår, der blev varslet, da Bashar al-Assad satte sig i præsidentembedet i juni 2000, hurtigt blev afløst af et autoritært efterår. Spørgsmålet, der stilles i Ankara, er imidlertid, hvorledes den mulige trussel fra Syrien lettest reduceres. Foreløbigt har svaret været den "europæiske" vej med vægt på engagement, gensidig afhængighed og inddragelse i multilaterale rammer.

Iran

Mens Osmannerriget eller republikken Tyrkiet på et eller andet tidspunkt gennem de seneste århundreder har været i væbnet konflikt med de øvrige naboer, har Tyrkiet og Iran undgået krig. Grænsen mellem Iran og Tyrkiet har ligget fast, og Iran var ikke en del af Osmannerriget. Begge lande har en tendens til at definere sig selv i modsætning til "arabere". Siden den islamiske revolution i Iran i 1979 har Iran og Tyrkiet imidlertid også været hinandens ideologiske modsætninger. Irans islamiske republik er selve antitesen til den kemalistiske sekulære model – og netop den iranske statsopbygning med religion som et grundelement har været brugt som et (negativt) referencepunkt i tyrkisk indenrigspolitik. Det samme kan formodentlig siges den modsatte vej. Udover de ideologiske modsætninger har to emner domineret dagsordenen mellem de to lande: Fundamentalisme og Irans støtte til kurdisk separatisme.

Det kan virke overraskende, at det tog så lang tid, før den tyrkiske stat reagerede på de iranske forbindelser til yderliggående islamiske netværk i Tyrkiet. En forklaring er, at Tyrkiet med dets særlige "tyrkisk-islam"-syntese i 1980'erne havde en forestilling om, at Tyrkiet kunne skabe et attraktivt alternativ til Irans radikale udgave af islam. Det var først efter en række terrorangreb i form af mord på sekulære personligheder, at Tyrkiet officielt anklagede Iran for forsøg på at eksportere dets version af en teologisk stat. I direkte forlængelse heraf blev Iran gjort ansvarlig for støtte til kurdisk separatisme. Det var den tyrkiske efterretningstjenestes klare overbevisning, at Iran i en årrække støttede PKK ud fra det ene rationale at gøre den tyrkiske stat svagere. I nogle år stillede Iran endog træningsfaciliteter til rådighed for

PKK, men særlig efter præsident Khatamis valg i 1997 faldt støtten til PKK. Irans støtte til PKK var også begrænset af frygten for ambitionerne om selvstyre hos landets egen kurdiske befolkningsgruppe, som i øvrigt havde glæde af mere udstrakte kulturelle rettigheder, end tilfældet var i Tyrkiet.

Forholdet er de seneste år blevet markant forbedret, hvilket især skyldes en imponerende vækst i samhandlen – siden 1999 er denne samhandel vokset til det firedobbelte. Særlig fuldførelsen af gasledningen fra Tabriz til Erzurum demonstrerer begge landes interesse i økonomisk samarbejde, og rørledningen skal ses i lyset af *“the pipeline diplomacy”*, hvor Tyrkiet forsøger at sprede sin energiafhængighed af Rusland ved at medvirke til anlæg af rørledninger gennem både Iran, Georgien og Aserbajdsjan. Netop Tyrkiets aftaler på energiområdet kan komme EU til gode, idet planen er at transportere iransk naturgas til de nuværende EU-lande via Tyrkiet. Efter AK-regeringens valgsejr har de to lande også undertegnet aftaler om samarbejde på sikkerhedsområdet, der indebærer, at Iran nu betragter PKK som en terrororganisation, mens Tyrkiet omvendt har stemplet den iranske oppositionsgruppe, Folkets Mujahedin, baseret i Irak, som en terrorgruppe.

De seneste års politik har vist, hvorledes Tyrkiets strategiske tænkning i forhold til Iran nærmer sig den europæiske snarere end den amerikanske. Magtelisten i Ankara er enig med europæerne om, at Irans adfærd på en række punkter er uacceptabel, men på den anden side accepterer man ikke Bush-regeringens tese om, at Teherans politik grundlæggende er irrationel eller umulig at ændre, og at Iran derfor bør isoleres. Tyrkiet har argumenteret mod sanktioner og politisk isolation, og har – som den økonomiske dimension af forholdet viser – lagt vægt på at ændre Irans politik ved at være engageret med Teheran. Som reaktion på fornyede amerikanske trusler om et militært angreb mod Iran har Tyrkiet ladet forstå, at Tyrkiet støtter forhandlingerne igangsat af EU's trio (Tyskland, Frankrig og Storbritannien). Den tyrkiske regering har dog selv undgået at drøfte det bilaterale forhold i en sikkerhedspolitisk kontekst, men har snarere fokuseret på de socioøkonomiske muligheder.

Når det er sagt, skal man næppe overvurdere Tyrkiets muligheder for at øve indflydelse på Iran. Det gælder for Tyrkiet – som for andre lande – at det i Iran er de politiske ledere, der tales med, men bag kulisserne træffer landets religiøse overhoveder de fundamentale beslutninger. Mangen en tyrkisk diplomat har understreget, at de kan få nok så mange velmenende forsikringer fra iranske embedsmænd og politikere om Irans trofaste støtte til den tyrkiske republik – men at det grundlæggende ikke hjælper noget,

hvis det ærkekonservative “Vogternes Råd”, som reelt også bestemmer over sikkerhedsstyrkerne, er af en anden opfattelse.

Det er i dette lys, man skal se Tyrkiets dilemma vedrørende Iran. For samtidig med, at Tyrkiet forsøger at øge sit engagement i forhold til Den Islamiske Republik, fremstår Iran i stigende grad som Tyrkiets potentielt største trussel. Der spores udbredt bekymring i Tyrkiet over udsigten til at have en “irrationel” nabo som Iran bevæbnet med langtrækkende missiler og atomvåben, ligesom der er en frygt for, at Iran er i stand til at forhandle sig til indrømmelser på handels- og sanktionsområdet, uden at præstestyret til gengæld leverer på afgivne løfter.

Indenrigspolitisk kan Iran i den nærmeste fremtid blive en særlig følsom sag i forholdet mellem de militære og civile myndigheder. Militærets tolerancetærskel vil utvivlsomt være lavere end den nuværende AK-regerings ved udsigten til et Iran med atomvåben. Formodningen understøttes af, at Erdogan er kommet med bemærkelsesværdigt Iran-venlige udtalelser om, at han ikke ser nogen grund til at betvivle, at Iran har andet end fredelige hensigter med sit nukleare program, ligesom han offentligt har rejst spørgsmål om, hvorfor Iran trækkes frem, når bl.a. Israel også har et nukleart program. På overfladen forekommer det at være et naivt udsagn, men Erdogan sender to signaler: For det første et signal til Israel om, at landet ikke skal forvente at få “fri adgang” over tyrkisk luftrum, hvis et angreb mod nukleare anlæg i Iran planlægges. For det andet et indenrigspolitisk populært signal om, at AKP er imod flere amerikanskledede angreb i regionen. Trækker det op til et indgreb imod iranske nukleare anlæg, er det derfor let at forestille sig den civile side stille sig på det meget skeptiske europæiske hold, der forsøger at overbevise USA om at finde diplomatiske løsninger, hvorimod militæret vil have større sympati for et amerikansk/israelsk nålestiksindgreb, der skal fjerne en iransk trussel.

Skulle Iran (eller Syrien) komme i besiddelse af atomvåben, er der spørgsmålet, om Tyrkiet selv vil gå efter at erhverve sig atomvåben. Så længe Tyrkiet er en vestlig alliancepartner og samtidig nærmer sig optagelse i EU, bryder Tyrkiet næppe sine nuværende internationale forpligtelser. Ud over mulige negative atomvåbenspiraler i Mellemøsten vil det være uacceptabelt for EU og formodentlig også for USA. Alligevel kan ingen udelukke et ændret scenarie, den dag Iran måtte besidde atomvåben, eller hvis EU eller Tyrkiet selv skulle sætte en stopper for forhandlingerne om medlemskab af Den Europæiske Union.

Israel

Tyrkiet og Israel deler visse karakteristika, som for Tyrkiets vedkommende står mere klart i statseliten end i den brede befolkning: Begge lande er ikke-arabiske demokratier, markedsøkonomier og strategiske allierede med USA. Begge lande oplever også at være udsatte i forhold til de nye hovedtrusler, terrorisme og masseødelæggelsesvåben. De to lande indgik i 1996 en strategisk alliance om militært samarbejde, men også på andre områder eksisterer der tætte forbindelser – f.eks. blev samhandlen mere end fordoblet i perioden 2000-2004. Forholdet til Israel er dog særlig interessant, fordi det er det eneste land i Tyrkiets nabolag, hvor det bilaterale forhold med nogen ret kan siges at være blevet mere problematisk efter AKP's valgsejrr.

I Tyrkiet har udgangspunktet i flere år været en skarp sondring mellem på den ene side det bilaterale forhold til Israel og på den anden side konflikten mellem Israel og Palæstina. Med denne sondring har Tyrkiet kunnet bryste sig af at være Israels sande ven i regionen, men samtidig kritisere Israel i forhold til det palæstinensiske spørgsmål. Skiftende tyrkiske regeringer har i årevis kritiseret Israels adfærd over for palæstinenserne – det skete også under den forrige regering med den stærkt sekulære Ecevit i spidsen. Det har imidlertid givet anledning til bekymring i såvel USA som Israel, at AK-regeringen flere gange er gået endog meget langt i sinkritik. Bekymringen kulminerede, da Erdogan efter Israels likvidering af to *Hamas*-ledere i januar 2004 karakteriserede den israelske premierminister Sharons politik som "statsterrorisme". Den tyrkiske ambassadør blev hjemkaldt til konsultationer, og flyforbindelserne mellem Tyrkiet og Israel midlertidigt stoppet, hvilket er ganske ekstraordinært i forholdet mellem de to lande. Linjen har utvivlsomt givet bonus i de arabiske nabolande og flere stemmer i konservativ-religiøse kredse i Tyrkiet. Til gengæld er det en politik, som har fået regeringer i Washington til at hæve øjenbrynene.

En ubekendt i tyrkisk udenrigspolitik er således, hvorvidt AK-regeringen er ved at justere politikken over for Israel så meget, at der ikke længere blot er tale om kritik på det retoriske plan. Regeringen ønsker formentlig fortsat at opretholde den strategiske alliance med Israel uden samtidig at bringe den "afbalancerede" politik i forhold til konflikten mellem Israel og Palæstina i fare. Men der er tale om en delikat balancegang, hvor det måske i sidste ende vil være udslagsgivende, at erhvervslivet og især militæret ønsker, at alliancen med Israel videreføres. Her overfor står en offentlig opinion, der traditionelt i højere grad har sympatiseret med palæstinenserne.

Det er endnu for tidligt at konkludere, om det strategiske samarbejde mellem Tyrkiet og Israel blot har været udsat for midlertidige skvulp, eller om der er tale om mere langvarige konsekvenser. Men det er sigende, at der selv i det tyrkiske militær er utilfredshed med måden, hvorpå det tyrkisk-israelske samarbejde fungerer. Hvis forholdet til Israel lider varig skade, vil det være et brud med en langvarig tradition i tyrkisk udenrigspolitik. Også det faktum, at Tyrkiet som kandidatland, der forhandler om optagelse, forventes at slutte sig til EU's fælles udenrigs- og sikkerhedspolitik, kan i årene fremover begrænse Tyrkiets selvstændige handlemuligheder i forhold til konflikten – en faktor, der allerede er begyndt at få betydning.

Der er mulighed for, at Tyrkiet kan spille en positiv rolle i denne konflikt. Tyrkiet ser sig selv som brobygger *netop* i kraft af et godt forhold til både Israel og palæstinenserne. Israel har traditionelt set modvilligt på EU i rollen som mulig mægler i konflikten med palæstinenserne, men det kan bestemt ikke udelukkes, at EU med et tættere forhold til Tyrkiet vil have lettere ved at skabe tillid og bistå med at skabe forsoning mellem de to parter. Netop den kompetence er flere gange blevet understreget fra amerikansk side, som efter Yassir Arafats død bl.a. har opfordret Ankara til at intensivere de særlige forbindelser til palæstinenserne. Det var ikke tilfældigt, at den nyvalgte palæstinensiske præsident Abbas' første besøg til udlandet i februar 2005 gik til Ankara.

Israel har aktivt støttet tyrkisk EU-medlemskab, og netop Tyrkiets positive effekt på EU's image i Israel blev allerede demonstreret under det græske EU-formandskab i april 2002, da Israel udelukkende tillod en EU-mission at besøge Arafat, fordi den græske udenrigsminister George Papandreu var ledsaget af sin tyrkiske kollega Ismail Cem. Israels vicesstatsminister har i øvrigt gjort det klart, at Israel ser et perspektiv i, at Tyrkiet til sin tid står for sikkerheden i forbindelse med indgåelsen af en fredsaftale. Sammen har EU – der bidrager med relativt betydelige beløb til det palæstinensiske selvstyre – og Tyrkiet gode muligheder for at supplere hinanden i bestræbelserne på at få en fredsproces på sporet. Det vil imidlertid kræve, at Tyrkiet og Israel får vendt de seneste to års negative udvikling i det indbyrdes forhold.

Tyrkiet som en rollemodel for demokratisering af Mellemøsten

Samtlige 22 medlemslande i Den Arabiske Liga har mere eller mindre autoritære styreformer. Andre lande i regionen, eksempelvis det iranske præstestyre, er stærkt repressive. Nok er mange af staterne i Mellemøsten sekulære,

men samtidig er de fleste kendetegnet ved stærke islamiske oppositionsgrupper. Mellemøsten repræsenterer en stribe af de nye hovedtrusler, som Europa står over for – terrorisme, spredning af masseødelæggelsesvåben, stater i sammenbrud osv. Når man kombinerer disse forhold med regionens store, trøstesløse unge befolkningsgrupper, er det ikke underligt, at den europæiske sikkerhedsstrategi udpeger Mellemøsten som en særlig central udfordring. For USA betød 11. september et paradigmeskifte, og hele Vesten anser nu demokratisering af Mellemøsten og ikke alene stabilitet i regionen for en topprioritet.

Kan Tyrkiets blotte eksistens med en kemalistisk tradition og en muslimsk befolkning virke som en rollemodel, som andre muslimske lande i regionen vil kopiere? Bush har omtalt Tyrkiet som et “alternativ, der fremkalder håb over for ekstremisme og religiøs intolerance”, og ifølge viceforsvarsminister Wolfowitz kan “Tyrkiet for den muslimske verden være et eksempel på et land, der forener islam med liberalt demokrati”.

Der er imidlertid flere gode argumenter imod ideen om Tyrkiet som rollemodel for de arabiske lande. Tanken om, at de omkringliggende lande ser lyset i den tyrkiske kemalisme og kopierer det tyrkiske nationsprojekt, er decideret naiv. Kemalismen er et *tyrkisk* projekt udviklet i sin helt egen historiske og sociale sammenhæng, som næppe lader sig kopiere. Hertil kommer, at den arabiske verden slet ikke ønsker en rollemodel i form af et ikke-arabisk og sekulært land – og da især ikke tyrkerne, om hvem mange arabere har fået ind med modermælken, at “dem bryder vi os ikke om”.

Vist har Tyrkiet – også som tidligere kolonimagt – en fortrolig kontakt i forhold til Mellemøsten. Men båndene til den arabiske verden blev i vidt omfang skåret over i forbindelse med den tyrkiske republiks grundlæggelse. Den tyrkiske model bygger endog på en århundredlang tradition med tætte forbindelser til Vesten. Først var Osmannerriget aktiv deltager i den skiftende europæiske magtbalance, siden kom NATO-medlemskabet og de tætte forbindelser til USA, og de seneste årtier har Tyrkiet arbejdet målrettet på at tilhøre *alle* de europæiske institutioner. Mest markant kommer det til udtryk i ønsket om EU-medlemskab, der som sagt giver Tyrkiet en gulerod for at gennemføre reformer og demokratisering – en gulerod, som de arabiske lande ikke har udsigt til at få.

Hertil kommer, at det tyrkiske demokrati også har sine mangler. Man kan med rette spørge, om den centralistiske og på visse punkter stærke statsstyring med autoritære træk nu også er så salgbar en eksportvare. På ét område,

nemlig behandlingen af landenes kurdiske mindretal, har flere af nabolandene med mere autoritære styreformer end Tyrkiet kunnet tilbyde bedre forhold – selv om det ikke siger meget.

Hvori består så Tyrkiets muligheder for at være rollemodel, og hvordan kan tyrkerne bidrage til at skabe stabilitet og fremme demokratiseringsprocesserne i regionen? Mens den tyrkiske statsopbygning næppe vil blive kopieret, er der grobund for en attraktionsværdi i et Tyrkiet, som fortsætter udviklingen i retning af et demokratisk retssamfund med respekt for menneskerettigheder, arbejder for ligestilling osv. Det er på denne indirekte måde, at “rollemodellen” kan komme på tale, og det er blevet særligt tydeligt efter AK-regeringens valgsejr i efteråret 2002. Såvel premierminister Erdogan som udenrigsminister Gül har flere gange opfordret de øvrige muslimske lande til at indlede en lignende proces, som den Tyrkiet står midt i. Det er her centralt, at disse opfordringer sker med eksplicit reference til den vestlige verdens værdier i form af universelle menneskerettigheder, ligestilling og demokrati, som netop har været den røde tråd i Tyrkiets egen omstillingsproces i de senere år.

For at give legitimitet til disse opfordringer rettet mod den arabiske verden har det formodentlig været særlig vigtigt, at en regering med rødder i politisk islam har kunnet demonstrere økonomisk fremgang, politiske reformer uden at sætte stabiliteten over styr og samtidig fremdrift i EU-tilnærmelsen. Der er ingen tvivl om, at denne succeshistorie – koblet med parlamentets afvisning af den amerikanske anmodning om bistand i forbindelse med Irakkrigen i marts 2003 – har givet uhørt resonans i Tyrkiets nabolande. På trods af de negative historiske erfaringer sker der som nævnt markante forbedringer i forholdet til en række nabolande – f.eks. Syrien. Det sker endog i en grad, så nogle af disse landes medier er begyndt at tale om den “tyrkiske ledestjerne”.

Mest interessant for Europa er imidlertid, at Tyrkiets vej mod EU-medlemskab kan åbne nye døre for Den Europæiske Unions handlemuligheder i Mellemøsten. Den klassiske tilgang i international politik – “realisme” – lægger afgørende vægt på geografi som en bestemmende faktor for sikkerhedspolitiske forhold. Ud fra det synspunkt vil Tyrkiet som medlem af EU, dvs. som en del af den politiske og økonomiske stabilitet, skubbe konfliktzonen til Europas største sikkerhedspolitiske udfordringer nogle tusinde kilometer østover. Tankegangen repræsenterer den “klassiske europæiske” måde at se strategiske spørgsmål på – Tyrkiet bliver en strategisk barriere imod de nye trusler i Europas periferi. Spørgsmålet er dog, om det er tilstrækkeligt i en

verden, hvor geografi rigtig nok fortsat gør en forskel, men hvor en ung terrorist fra Bagdad kan være lige så farlig for os i Europa som for Irak.

Hele ideen i den “moderne europæiske” tilgang til sikkerhedspolitik lægger netop vægt på, at EU ikke bare ønsker at skubbe konfliktzonen væk, men også ønsker at bidrage til at ændre tingenes tilstand. I denne tankegang er begreber som strategiske partnerskaber, multilateralisme og integration som sikkerhedspolitik central. Her bliver Tyrkiet snarere en bro, som EU aktivt påvirker med henblik på at projicere Europas egen stabilitet til Europas nærområder.

EU’s problemer i forhold til et mere aktivt engagement i Mellemøsten er bl.a. den geografiske distance og den manglende forståelse for regionens komplicerede relationer. Tyrkiets problem er som nævnt, at de arabiske lande fortsat betragter Tyrkiet med en vis mistro. Et moderne muslimsk Tyrkiet på vej mod medlemskab af EU – og måske senere som medlem – kan give EU, men faktisk også Tyrkiet selv, en skarpere pondus og legitimitet i regionen, end begge aktører hver for sig har i dag. Med EU som løftestang vil Tyrkiet ikke på samme måde stå i et historisk modsætningsforhold til nabolandene.

Et spørgsmål, der uundgåeligt dukker op, er, om AK-regeringens udenrigs-politiske tilnærmelse til lande som Syrien og Iran skyldes partiets historiske og kulturelle empati over for det islamiske Mellemøsten. Mere islamisk indstillede grupper i Ankara føler sig tættere knyttet til Syrien og Iran end til andre lande i regionen. Som bekendt er der i det tyrkiske statsapparat fortsat en vis usikkerhed om AK-regeringens hensigter og egentlige dagsorden. I overensstemmelse med Atatürks tankegang frygter disse grupper, at Tyrkiet vil blive trukket væk fra Europa og ned i “sumpen i Mellemøsten”. Det er også grunden til, at sekulære kræfter er en smule bekymrede ved den konstante understregning af, at Tyrkiet kan spille en rolle på grund af landets *muslimske* karakter. De så hellere, at det var Tyrkiets *demokratiske* islæt, der blev fremhævet. Men Tyrkiets styrke i disse år er *netop*, at regeringen er ved at forandre indholdet af så centrale begreber som sekularisme og demokrati i en tyrkisk kontekst, så de harmonerer med islam, men på en måde så de samtidig er i overensstemmelse med vestlige, demokratiske systemer. De større islamiske oppositionsgrupper i mange af de øvrige arabiske lande, der for den store dels vedkommende også er sekulære, får hermed et forbillede, hvilket de tidligere sekulære tyrkiske regeringer ikke var. En central udfordring i bestræbelserne på at bidrage til en demokratisering af Mellemøsten er at få

integreret disse islamiske grupper i den politiske proces. Med AK-regeringen kan Tyrkiet få en sådan ny rolle at spille.

Her kan du læse mere:

Beris, Yakup & Asli Gurkan. 2004. *Broader Middle East Initiative: Perceptions from Turkey*. TUSIAD Working Paper. Washington DC: TUSIAD [<http://www.tusiad.us/Content/uploaded/TURKEY-AND-BROADER-MIDDLE-EAST-TURKEY-IN-FOCUS-ISSUE7-FINAL.PDF>] (03.12.2005)]

Cagaptay, Soner. 2004. *A Turkish Rapprochement with Middle East Rogue States?* Policywatch, No. 825. Washington DC: The Washington Institute for Near East Policy [<http://www.washingtoninstitute.org/templateC05.php?CID=1703>] (03.12.2005)]

Emerson, Michael & Nathalie Tocci. 2004. *Turkey as a Bridgehead and Spearhead: Integrating EU and Turkish Foreign Policy*. CEPS EU-Turkey Working Papers No. 1. Bruxelles: Centre for European Policy Studies [http://shop.ceps.be/BookDetail.php?item_id=1143] (03.12.2005)]

Everts, Steven. 2004. *An Asset but not a Model: Turkey, the EU and the Wider Middle East*. London: Center for European Reform [http://www.cer.org.uk/pdf/essay_turk_everts.pdf] (03.12.2005)]

Jung, Dietrich. 2003. *Muslimsk bror eller trojansk hest? Tyrkiets rolle i Mellemøsten*. I *Et nyt Mellemøsten?* red. Lars Erslev Andersen & Peter Seeberg. Odense: Syddansk Universitetsforlag

Kirisci, Kemal. 2004. *Between Europe and the Middle East: The Transformation of Turkish Policy*. *Middle East Review of International Affairs*, 8:1, s. 39-51

Kramer, Heinz. 2000. *A Changing Turkey: The Challenge to Europe and the United States*. Washington DC: Brookings Institution Press

Larrabee, Stephen F. & Ian O. Lesser. 2003. *Turkish Foreign Policy in an Age of Uncertainty*. Santa Monica, CA: RAND Santa Monica Center for Middle East Public Policy

Olson, Robert. 2001. *Turkey's Relations with Iran, Syria, Israel and Russia 1991-2000: The Kurdish and Islamist Questions*. Costa Mesa, CA: Mazda Publishers

Shaw, Stanford J. & Ezel Kural Shaw. 1997. *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey*. Cambridge: Cambridge University Press

Yavuz, Hakan. 2003. *Islamic Political Identity in Turkey*. New York: Oxford University Press

Statsdannelse og krig i Mellemøsten – et overblik

Dietrich Jung

Mellemøsten er kendt som en af de mest krigshærgede regioner i verden, og siden slutningen af 2. Verdenskrig har der da også været ikke mindre end 48 krige i regionen. Nogle iagttagere ser krigen i Mellemøsten som udtryk for, at regionen er specielt voldelig, men man glemmer ofte, at den europæiske statsdannelsesproces også var voldelig og langsommelig. Adskillige krige fulgte i kølvandet på de europæiske nationalstaters opståen, og den demokratiske retsstat opstod først relativt sent i det 19. og 20. århundrede. Den moderne europæiske stat opstod på baggrund af voldelige konflikter mellem konkurrerende kræfter i samfundet, og den demokratiske retsstat kan således ses som et resultat af denne konkurrence.

I den europæiske historie kan vi identificere to faser i den moderne statsdannelse. I den første fase etablerer de, vi kan kalde “statsdannere”, et faktisk monopol på fysisk magtanvendelse (vold) over et bestemt afgrænset territorium og dets befolkning. I Europa førte denne første fase til dannelsen af autoritære og enevældige stater, der blev styret af fyrster eller konger. I den anden fase, og først da statens monopol på voldsanvendelse var blevet fast forankret, blev dette monopol nationaliseret og demokratiseret, og vi får tredelingen af magten, som vi kender den fra vores eget repræsentative demokrati. Denne proces, hvor kontrollen over voldsmidlerne skifter fra en enevældig hersker til folket og nationen, kaldes normalt for demokratisering. Historisk er de to faser – monopolisering af voldsmidlerne og demokratisering – ofte tæt forbundne. Men begge faser kan mislykkes, og stater kan derfor i sidste ende gå under og forsvinde.

Med udgangspunkt i disse antagelser og erfaringer fra den europæiske statsdannelsesproces viser dette kapitel, hvordan forholdet mellem krig og statsdannelse også hænger tæt sammen, når det gælder Mellemøsten.

Først giver kapitlet et overblik over de voldelige konflikter i regionen siden 2. Verdenskrig. Dernæst indeholder kapitlet en analyse af, hvordan statsdannelse i Mellemøsten har forløbet indtil nu. Det viser, hvordan nogle stater stadig mangler at etablere et monopol på voldsmidlerne, mens andre kun langsomt er begyndt på en demokratiseringsproces.

Efter et kort historisk rids af de moderne mellemøststaters oprindelse vil kapitlet fokusere på regionens konfliktcentre – Palæstina, Den Persiske Golf, Kurdistan, Yemen og de sydlige randområder af det tidligere Sovjetunionen – samt på situationen i Libanon og Afghanistan, hvor staterne stort set er gået i opløsning. Kapitlet slutter med et blik på fremtiden. Her ses der på mellemøststaternes fremtidige status og på mulighederne for en demokratisering af regionen.

Moderniseringens historie i Mellemøsten

For at forstå nutidens politiske forhold i Mellemøsten er det nødvendigt at være opmærksom på de særlige politiske forhold, som moderniseringsprocessen har fundet sted under. Her udgør Det Osmanniske Riges fald i det 19. århundrede den overordnede historiske ramme for at forstå de mellemøstlige staters oprindelse. Der er især tre forhold, der var med til at bringe Osmannerriget til fald: Dels osmannernes indblanding i de europæiske stormagters rivalisering, dels det spirende kapitalistiske verdensmarked og endelig fremkomsten af moderne politiske ideologier og videnskab. I første omgang forsøgte de osmanniske magthavere at forhindre rigets gradvise underminering ved at igangsætte omfattende strukturelle og politiske reformer (f.eks. af skatteopkrævningssystemet) og ved at forsøge at opnå et egentligt monopol på voldsmidlerne. Men på grund af udenlandsk indgriben og konkurrence mellem regionale aktører mislykkedes dette forsøg.

I det 19. århundrede blev der indført reformer i flere dele af det osmanniske imperium, og osmannerne forsøgte at overføre forskellige administrative og institutionelle træk fra den moderne europæiske stat til Mellemøsten. Dette førte dog ikke til en egentlig konsolidering af den moderne statsform, men ledte i stedet til forskellige sammensurier af førmoderne og moderne politiske autoritetsformer. Den afgørende politiske deling af Mellemøsten efter nationalstatsmodellen fandt først sted efter 1. Verdenskrig, og indtil 2. Verdenskrig var en stor del af regionen opdelt i såkaldte mandatområder, som var under britisk og fransk kontrol. Efter 2. Verdenskrig blev de fleste mellemøstlige stater selvstændige, og kolonimagterne overdrog det

moderne statsapparat til de lokale eliter. Afkoloniseringen blev hurtigt fulgt af den kolde krig, hvor Mellemøsten blev en central brik i rivaliseringen mellem supermagterne. Det betød blandt andet, at de autoritære regimer kom til at indgå i en form for stormagtsklientelisme, hvor de fik tilført ressourcer og tjenester fra de to supermagter. Disse ressourcer bidrog blandt andet til at cementere og stabilisere deres autoritære styreformer; de var også med til at gøre grænsen mellem lokale, regionale og internationale konflikter uklar, og de bidrog også til en massiv militarisering af regionen.

I det hele taget er moderniseringens historie i Mellemøsten meget forskelligartet. Dette er for eksempel tydeligt, hvis man sammenligner Egyptens og Yemens politiske udvikling. Mens Egypten allerede under Muhammed Ali (1804-1848) oplevede en række moderniseringstiltag, forblev de traditionelle levemåder i det nordlige Yemen næsten uberørte indtil den anden halvdel af det 20. århundrede.

Fra 1930'erne og frem har eksporten af råolie i stadig stigende grad bestemt den særlige måde, regionen er blevet en del af verdensmarkedet på, og den har hjulpet med at stabilisere de enevældige styre i de olieproducerende lande, såsom Irak, Iran og Saudi-Arabien. De områder, der var under sovjetisk styre, oplevede særlige former for kommunistisk topstyret modernisering, som gjorde dem politisk og økonomisk afhængige af Moskva. Således er den moderne statsdannelse i Mellemøsten sket gradvist og selektivt, og den er meget uensartet med hensyn til regionens politiske, økonomiske og kulturelle mønstre. Desuden har Mellemøsten fra begyndelsen været kendetegnet ved et vist overlap mellem de to førnævnte faser af moderne statsdannelse. Mens "statsdannerne" forsøgte at etablere monopol på fysisk magtanvendelse og skatteopkrævning, underminerede udefrakommende magter disse begyndende statsprocesser. Hjemlige grupper, der var inspireret af politiske ideer fra Europa, krævede samtidig en nationalisering af disse monopoler.

I afsnittet om krige i regionen vil det blive vist, hvordan denne historiske arv har påvirket dannelsen af moderne stater, og hvordan historien har sat sine spor i de lokale, etniske og religiøse konflikter i Mellemøsten.

Krige i Mellemøsten siden 1945

Palæstina

Den israelsk-palæstinensiske konflikts lange og blodige historie har bidraget meget til at skabe det negative billede af regionen, hvor politisk vold opfattes

som et typisk træk. Ved at sætte en stopper for den israelsk-palæstinensiske fredsproces i september 2000 har al-Aqsa-intifadaen (den anden palæstinensiske opstand) markeret endnu et voldeligt skridt i denne konflikt, som ofte er eskaleret til krigslignende former som folkelig uro, offentlige optøjer, guerilla- og terrorangreb, borgerkrig og krig mellem stater. I forhold til den israelsk-palæstinensiske konflikt smelter regionale og internationale konflikter synligt sammen, og siden grundlæggelsen af den israelske stat i 1948 har konflikten mellem Israel, palæstinenserne og de arabiske stater ført til syv krige: Den første arabisk-israelske krig (1948-49), Suezkrisen (1956), Seksdageskrigen (1967), den såkaldte udmattelseskrig mellem Israel og Egypten (1969-70), Oktoberkrigen (1973), de israelsk-palæstinensiske kampe under Libanon-krigen (1982-83), og al-Aqsa-intifadaen (siden 2000). Herudover har Palæstinaspørgsmålet haft stor betydning for de interne konflikter i de såkaldte arabiske "konfrontationsstater" som grænser direkte til Israel – Egypten, Libanon, Jordan og Syrien – og det var uadskilleligt knyttet til krigen mellem det jordanske kongerige og PLO, "Sorte September" (1970-71), og borgerkrigen i Libanon (1975-90).

En nærmere analyse af disse krige viser fire indbyrdes relaterede dimensioner ved konflikten. Den første er den israelsk-palæstinensiske dimension: Denne dimension er territoriell og demografisk og består af forholdene mellem den israelske stat og de palæstinensere, der bor i selve Israel, på Vestbredden eller i Gaza, eller som flygtninge og diasporapalæstinensere. Den anden dimension afspejler det komplicerede forhold mellem Israel og de arabiske stater, der udspiller sig omkring emner som militær sikkerhed, grænser, vandfordeling og områder under israelsk besættelse. For det tredje har konflikten en jødisk-islamisk dimension, hvor eksistensen af en specifikt jødisk stat på "muslimsk territorium" udgør en permanent udfordring af idealet om det islamiske krav til herredømme i regionen. For det fjerde har konflikten en kolonial/vestlig dimension på grund af kolonialismens indflydelse på den israelske statsdannelse. Denne dimension er synlig i både arabiske nationalistes og islamisters opfattelse af Israel som en "forpost og symbol for vestlig imperialism".

De forskellige dimensioner ved Israel-Palæstina-konflikten viser problemerne ved at løsrive spørgsmålet fra regionens øvrige nationale og mellemstatslige konflikter. Den politiske udvikling i Palæstina har således haft betydning for statsdannelserne i Mellemøsten på flere måder. Desuden har den retoriske støtte til den palæstinensiske sag været et vigtigt aspekt i kampen for både politisk legitimitet i de enkelte arabiske stater og for regionalt lederskab blandt arabiske regimer. Med hensyn til regional statsdannelse

ligner både Israel og den gryende palæstinensiske stat interessante historiske undtagelser. Zionisme og palæstinensisk nationalisme begyndte at danne statsinstitutioner, endda med demokratiske træk, uden at have kontrollen over et territorium. Ved at trække på forskellige ressourcer i det internationale system og hos regionale og europæiske magter har israelsk og palæstinensisk statsdannelse næsten vendt de to faser i moderne statsdannelse på hovedet.

Området omkring Den Persiske Golf

Golfområdets politiske historie er et andet udtryk for, at de interne og eksterne konflikter krydser hinanden i Mellemøsten. Ændringerne i international politik hjælper til at forstå, hvorfor Golfområdet udviklede sig til et stort regionalt krigsteater. Den første Golfkrig mellem Den Islamiske Republik Iran og Saddam Husseins Irak (Iran-Irak-krigen 1980-88), Iraks besættelse af Kuwait (1990), den anden Golfkrig, hvor en international alliance befriede Kuwait fra irakisk besættelse (1991), den krigsførelse på lavt blus, som USA og Storbritannien brugte til at fastholde flyveforbudszonerne over Irak (1991-2003) og endelig den amerikanskledede militære intervention og besættelse af Irak (2003-?) er forbundet gennem en historisk logik, som begyndte med regionens geopolitiske forandringer efter den islamiske revolution i Iran (1978-79).

Den første Golfkrig drejede sig om det politiske herredømme over Den Persiske Golf. Den territorielle konflikt har i en vis udstrækning ulmet siden den osmannisk-persiske *Zahab*-traktat i 1639. På trods af en række aftaler mellem Iran, Det Osmanniske Rige og senere Irak har fordelingen af landområderne omkring Shatt al-Arab (hvor Eufrat og Tigris udmunder i Den Persiske Golf) og spørgsmålet om politisk herredømme over Golfen aldrig tabt sit konfliktpotentiale. I mere end 150 år indtil de tidlige 1970'ere var det Storbritannien, der kontrollerede området, men fra slutningen af 2. Verdenskrig overtog USA gradvist Storbritanniens magtpolitiske rolle. Under den kolde krig blev sikkerhed i Golfen tæt flettet sammen med den amerikanske inddæmningspolitik mod kommunismen, og Iran fik rollen som USA's første strategiske partner i Golfområdet. Med denne sammensætning var en militær optrapning af de territorielle stridigheder mellem Iran og Irak ikke mulig.

Før den islamiske revolution i Iran var Kurdistan den militære slagmark mellem Iran og Irak. Ved at støtte forskellige kurdiske gruppers separatistiske bestræbelser var de to lande involveret i en slags krig "pr. stedfortræder", som observatører udefra kaldte borgerkrig. Med revolutionen i Iran

forsvandt den geopolitiske spændetrøje i Golfområdet, hvilket i 1980 fik regimet i Bagdad til at se en mulighed for at revidere tidligere aftaler og afgøre den territorielle og ideologiske konflikt med Iran med militære midler. Med våbenstilstanden i august 1988 sluttede otte års krig, den længste og tungeste krig mellem stater i Mellemøsten. Krigen, der havde medført store menneskelige tab, sluttede med genetablering af *status quo* mellem Irak og Iran. Alligevel har regionen siden været præget af ustabilitet, en situation som Bush-regeringen gennem besættelsen af Irak igen forsøger at ændre med militære midler.

Kurdistan

I løbet af den regionale statsdannelse blev territorierne med kurdisk befolkning hovedsageligt fordelt mellem tre territorielle stater: Tyrkiet, Iran og Irak. Siden 1945 har konflikten mellem disse tre stater og kurdiske bevægelser ført til syv krige. Udover krigerne i Tyrkiet (1984-1999) og Iran (1946-47 og 1979-88) er den kurdiske konflikt blevet mest krigerisk ud-kæmpet i Irak, hvor fire krige har fundet sted. Den kurdiske konflikt er grundlæggende kendetegnet ved spørgsmål om territorial konsolidering og politisk integration. Tyrkiske, iranske og irakiske statsdanners forsøg på at etablere et statsmonopol på vold har stået over for kurdiske ønsker om en egen stat. I alle tre tilfælde er den nationale statsdannelsesproces blevet truet af separatistiske tendenser i deres respektive kurdiske befolkninger. Hvad angår forholdet mellem staterne, er det kurdiske spørgsmål blevet brugt i regionale konflikter mellem Tyrkiet, Iran, Irak og Syrien, som vist i det foregående afsnit om Golfområdet. At støtte kurdiske bevægelser i nabolandene har været et ofte anvendt redskab i regional udenrigspolitik, og det har hæmmet statsdannelsesprocesserne i de involverede lande.

Det relativt lave niveau af politisk konsolidering, som har kendetegnet Irak siden dets uafhængighed, ses blandt andet ved, at den kurdiske konflikt har udviklet sig til en næsten permanent krigstilstand. I modsætning til Tyrkiet og Iran er den moderne stat i Irak uden historisk fortilfælde, og irakisk statsdannelse har ikke ført til en betydelig grad af national integration. Derfor erstattede de forskellige regimer i Bagdad den legitime politiske autoritet med en blanding af klientelistisk netværksdannelse og anvendelse af rå vold og udnyttede derved den indgroede fraktionsdannelse blandt kurderne. Siden de kurdiske opstode i 1930'erne og 1940'erne er kurdernes politiske aspirationer blevet undergravet af deres interne splittelse. Men mens de interne kurdiske stridigheder i første halvdel af det 20. århundrede hovedsageligt afspejlede traditionelle loyaliteter, blev forskelle mellem moderne og traditionelle dele af den kurdiske befolkning mere synlige efter

2. Verdenskrig. I alle tre stater er nationale uddannelsespolitikker, udbredelsen af statsbureaukratier og regionens integration i verdensmarkedet blevet fulgt af dannelsen af moderne middelklasseaktører blandt de kurdere, som udgjorde det sociale grundlag for konkrete kurdiske nationale bevægelser.

Mens den kurdiske konflikt i Irak har været et udtryk for den første fase med monopoldannelsen, ligner de tyrkiske og iranske eksempler snarere den anden fase af moderne statsdannelse. I begge lande var statseliter delvist i stand til at integrere moderne kurdiske befolkningsgrupper i deres nationsdannelsesprocesser gennem økonomisk og politisk deltagelse, mens radikale grupper blev standset ved hjælp af repressiv statslig magtanvendelse. I de sene 1970'ere sluttede denne relativt rolige fase dog. I begge lande forvandlede kurdernes økonomiske ulemper sig til etnisk opfattede konflikter mellem vindere og tabere af moderniseringsprocessen. I Iran svandt det kurdiske håb om mere deltagelse i den økonomiske og politiske magt efter revolutionen. I Tyrkiet udviklede den kurdiske nationalistiske bevægelse sig og blev mere radikal under den politiske uro i 1970'erne, der førte til krigen mellem den tyrkiske stat og det radikale Kurdiske Arbejderparti (PKK) (1984-99). Efter tilfangetagelsen af PKK-lederen Öcalan og i lyset af Tyrkiets ansøgning om EU-medlemskab har en stor del af den kurdiske bevægelse dog opgivet deres tidligere separatistiske aspirationer. Nu kan konflikten for et klart flertal af Tyrkiets kurdere løses indenfor et demokratisk og pluralistisk Tyrkiet. På denne måde synes udsigten til fremtidigt EU-medlemskab at bidrage til, at den anden fase af tyrkisk statsdannelse kan finde sted.

Yemen

Indtil selvmordsangrebet mod destroyeren *USS Cole* i Adens havn den 12. oktober 2000 var Den Arabiske Republik Yemen nærmest i yderkanten af den internationale opmærksomhed. Dette gælder specifikt de ti krige, som har fundet sted i dette sydvestlige hjørne af Den Arabiske Halvø siden 1945. Mens den nordlige del af landet blev et selvstændigt *imamat* i 1911, det vil sige en løs alliance af stammer under en imams lederskab, var de sydlige dele under britisk kolonistyre indtil 1969. Den interne årsag til konflikten i Yemen er blevet kædet sammen med samfundets opsplittede, stammeagtige karakter og de statslige myndigheders forsøg på at etablere et faktisk monopol på fysisk magtanvendelse. Disse interne konflikter i den første fase af Yemens statsdannelse er imidlertid ofte blevet forværret af udenlandsk intervention. Under borgerkrigen mellem 1962 og 1969 blev den republikanske regering direkte støttet af egyptiske tropper, mens Saudi-Arabien støttede Yemens traditionelle politiske kræfter. I den tidligere stat Sydyemen blev

afkoloniseringsprocessen efterfulgt af to krige mellem lokale militser og britiske tropper (1956-58 og 1965-67). I 1994 eskalerede konflikterne om magtfordelingen efter foreningen af Nord- og Sydyemen (1990) til endnu en borgerkrig, hvor oprørsstyrker med støtte fra Saudi-Arabien dog hurtigt blev nedkæmpet af regeringen.

Hovedårsagen til borgerkrigene i Yemen er konflikter mellem de traditionelle stammeledere eller religiøse autoriteter og det ny moderne lag i samfundet. I den anden halvdel af det 20. århundrede krævede en ny middelklasse, der bestod af officerer, bureaukrater, intellektuelle og fagforeningsfolk, politisk magt med henvisning til republikanske ideer. I Yemen er den moderne stat stadig i sin spæde begyndelse. I nogle dele af landet er monopolet på fysisk magtanvendelse endnu ikke blevet etableret. Der er de fysiske magtmidler forblevet på stammernes hænder, og lokal stammelov konkurrerer med det statslige retsvæsen. Størstedelen af befolkningen bor på landet og følger i det store og hele de traditionelle regler. Ironisk nok har den økonomiske modernisering styrket de traditionelle sociale bånd frem for at fremme landets moderne sociale og politiske institutioner. Dette skyldes, at en stor del af de finansielle midler kommer til landet via yemenitter, der bor uden for landet. Disse finansielle kilder er indtil videre gået uden om statsadministrationen og har givet traditionelle magthavere på landet moderne økonomiske midler. På denne måde kan den hurtige støtte fra den styrende elite i Sanaa til den amerikanskledede krig mod terror måske indikere et nyt kapitel i Yemens statsdannelse. For at opnå monopol på kontrollen over landets territorium og befolkning kan statseliten slå mønt af de militære og økonomiske midler, som den nuværende internationale politiske dagsorden tilbyder.

Kaukasus og Centralasien

Endelig er der krigene i de tidligere sovjetområder i Kaukasus og Centralasien. Sovjetunionens sammenbrud og dannelsen af uafhængige stater i dette område førte til ni krige, der drejede sig om genfordelingen af territorier og etableringen af nye typer politisk autoritet. Her handlede konflikterne om de post-sovjetiske regimers legitimitet, de tidligere sovjetrepublikkers territorielle integritet over for nabostaters territorielle krav eller underlagte provinseres separatistiske krav. Disse konfliktemner påvirkede ikke kun de nyligt uafhængige republikker – såsom Armenien/Aserbajdsjan (1990-94), Georgien/Sydossetien (1990-92), Georgien (1991-93), Georgien/Abkhasien (1992-94), Tadsjikistan (1992-98), Usbekistan (1999-2000) – men også den Russiske Føderations randområder i Kaukasus (Nordossetien 1992-94 og Tjetjenien 1994-96 og igen siden 1999).

Mens Ruslands interesser former den specifikke kontekst i denne region, viser disse krige også typiske konfliktmønstre for de to nævnte faser i den moderne statsdannelsesproces. Den første er kampen for territoriell konsolidering og etableringen af et faktisk monopol på fysisk magtanvendelse. Efter at det nyligt etablerede statsapparat har opnået international anerkendelse, bliver der konkurrence om typen af regering og kontrollen over statsinstitutionerne blandt forskellige nationale kræfter. Den anden er, at ud over disse konfliktmønstre førte Sovjetunionens endeligt til en spredning og privatisering af tidligere etablerede monopoler på fysisk magtanvendelse, der for eksempel i Aserbajdsjan, Tadsjikistan og Tjetjenien forværrede kampen om politiske og økonomiske ressourcer og forhindrede konsolideringen af politisk autoritet.

Statens opløsning i Libanon og Afghanistan

Krigene i Libanon (1975-90) og Afghanistan (siden 1978) bliver opfattet som typiske eksempler på processer, hvor staten går i opløsning. I begge tilfælde er det dog tvivlsomt, om der faktisk eksisterede en konsolideret stat i førkrigsperioden. Begge stater har snarere eksisteret på territorier, hvis status som stat stort set er blevet tildelt udefra. På trods af de formelle demokratiske institutioner var det politiske system i Libanon baseret på et netværk af patron-klient-forhold, som fordelte ressourcer i bytte for politisk loyalitet. Disse netværk blev stabiliseret af Libanons proportionelt repræsentative valgsystem, som placerede konflikter om offentlige ressourcer inden for religiøse samfund, hvis interne struktur var kendetegnet ved konkurrerende familienetværk. Fordi de fleste af disse familier også havde fysiske magtmidler til rådighed, eksisterede der aldrig et legitimt statsmonopol på vold. Det, der på overfladen lignede en slags demokratisk pluralisme, var faktisk en skrøbelig magtbalance mellem traditionelle familier og klanledere. Den gradvise undergravning af denne politiske struktur i de tidligere 1970'ere førte til dens sammenbrud i 1975 og til en borgerkrig med skiftende alliancer og udenlandske interventioner foretaget af Israel, arabiske stater og multinationale tropper.

I Afghanistan har der aldrig eksisteret formelle demokratiske institutioner som dem i Libanon. Hverken monarkiet eller den afghanske republik, som blev etableret ved et militærkup i 1973, byggede på udviklede træk fra den moderne stat. Social og politisk integration var baseret på ikke-formaliserede relationer, der dannede traditionelle autoritetsenheder i de forskellige regioner. De republikanske kræfter repræsenterede kun en meget lille minoritet af befolkningen, et tyndt lag middelklasse fra byen, der bestod af officerer, bureaukrater og intellektuelle. Det var deres forsøg på at centralisere

statsmagten og tage kontrol over de offentlige ressourcer, det vil sige den typiske kamp under den første fase af statsdannelsen, som skabte modstanden i Afghanistans traditionelle provinser. Sammenstødet mellem disse moderne og traditionelle kræfter førte til åben krig i løbet af den sovjetiske intervention. Fra dette tidspunkt blev den nationale konflikt udkæmpet indenfor rammerne af den kolde krig. Dette førte til en fuldstændig splittelse af landet under en langvarig krigsførelse. Det er endnu uklart, om det internationale samfund har den nødvendige vilje og tid til at etablere statslignende institutioner i landet. Sammen med den internationale alliance står den afghanske regering foran en opgave uden fortilfælde med at afslutte begge faser i statsdannelsen med succes på samme tid. I lyset af denne opgave er både en gradvis konsolidering af statsinstitutionerne og et kollaps og tilbagemænden til regional og etnisk splittelse sandsynlige scenarier for Afghanistans fremtid.

Konklusioner

Dette korte overblik over krige og konflikter i Mellemøsten kan kun give en løselig ide om de indviklede forhold, der er i spil. Det siger sig selv, at hver enkelt konflikt har sin egen historie og er opstået i en særlig situation. På denne måde giver den etnisk-religiøse form for modernisering i Libanon, den palæstinensiske stat og nationsbygningen i eksil, de skiftende magtbalancer i Golfområdet, og modstandskraften i de traditionelle sociale strukturer i Yemen udtryk for særlige historiske forløb, som har ført til krig, og som ikke kan reduceres til et sæt konfliktårsager, der er universelt gældende. Ikke desto mindre kan vi drage nogle generelle konklusioner set ud fra det teoretiske perspektiv på forholdet mellem statsdannelse og krig. Disse konklusioner giver en analytisk indsigt, som kan hjælpe os til bedre at forstå de komplekse konfliktstrukturer i Mellemøstens politiske forhold og til at vurdere udsigterne for de nuværende vestlige forsøg på at fremme demokratiet.

- 1) I adskillige af regionens stater er den første fase af statsdannelse, et fast etableret monopol på fysisk magtanvendelse, endnu ikke afsluttet. I særdeleshed har borgerkrigene i Afghanistan, Libanon, det nordlige Irak, Tadsjikistan og Yemen demonstreret de mellemøstlige staters usikre status med hensyn til denne hjørnesteen i den moderne statsdannelse.
- 2) Befolkningen i mange mellemøstlige stater er splittet langs stammemæssige, lokale, etniske og/eller religiøse linjer. Denne opsplittning af

spejles i konkurrerende politiske loyaliteter, hvilket har været en væsentlig forhindring, ikke kun for regionale nationsdannelsesprocesser men også for enhver demokratisk konsolidering af statslig legitimitet.

- 3) Historisk set har den regionale statsdannelsesproces skabt et forhold mellem stat og samfund, som er karakteriseret af en voldsom kløft mellem statseliter og deres befolkninger. De autoritære regimer er adskilt fra samfundet og forsøger at kontrollere landetspolitiske og økonomiske ressourcer. Hvis et monopol på fysisk magtanvendelse er blevet etableret, som det f.eks. er tilfældet i Egypten, Iran, Jordan, Saudi-Arabien eller Syrien, anvendes det primært til at forsvare den herskende elites interesser. Den specifikke integration af regionen i international politik efter 2. Verdenskrig har bidraget til at stabilisere disse autoritære regimer, og vi venter stadigvæk på den anden fase af den moderne statsdannelse, nemlig en nationalisering og demokratisering af de statslige institutioner.
- 4) Denne ufuldendte statsdannelsesproces finder sted i en situation, der er præget af en dyb samfundsmæssig forandring, som vi ofte beskriver med termer som urbanisering, massearbejdsløshed, social marginalisering og de traditionelle værdiers undergang. Det er indlysende, at de mellemøstlige stater mangler den institutionelle kapacitet til at håndtere disse samfundsmæssige konflikter, og det forstærker de nuværende regimers legitimitetsunderskud yderligere.

Ifølge *Arab Human Development Report 2002* er den mellemøstlige stat karakteriseret ved en "mangel på ansvarlighed, gennemsigtighed og integritet, sideløbende med ineffektivitet, udygtighed og manglende lydhørhed for befolkningens og udviklingens krav". Lægger man dertil den usikre status, som statens monopol på fysisk magtanvendelse har, kommer det ikke som nogen overraskelse, at så mange regionale konflikter er eskaleret til krig i den postkoloniale periode. Dog giver hverken arabiske fortællinger om den koloniale arv og udenlandske interventioner eller vestlige stereotyper om den arabisk-islamiske kultur tilstrækkelig forklaring på, hvorfor de politiske forhold i Mellemøsten har denne voldelige historie. Mellemøstens konflikter har været tæt forbundet med den regionale statsdannelses historiske forløb, og de er betinget af både ydre og indre kræfter.

Siden afslutningen af 2. Verdenskrig er et regionalt system af stormagtsklientelisme opstået, og det har delvist blokeret den moderne udvikling af de regionale stater. Inden for denne klientelistiske struktur er regionale

og internationale konfrontationer blevet blandet sammen og har knyttet konflikten i Palæstina, sikkerhedssituationen i Den Persiske Golf, men også borgerkrigen i Afghanistan tæt sammen med Øst-Vest-konflikten. Denne sammenkædning af internationale og regionale problemer har gjort den ekstreme militarisering af de mellemøstlige stater lettere, fordi såvel regimerne som ikke-statslige aktører har brugt de magtmidler, de derved har fået, mod både indre og ydre modstandere. I forhold til international politik var denne struktur synlig i den militære optræning i Afghanistan, Palæstina og de efterfølgende Golfkrige. Den var også synlig i den militære og finansielle støtte, som yderst autoritære stater så som Egypten, Iran, Irak og Saudi-Arabien modtog fra deres internationale partnere. I nogle tilfælde, f.eks. Afghanistan, har disse ressourcer bidraget til at forhindre opbygningen af et formelt statsligt magtmonopol, i andre til at bremse den anden fase af statsdannelsen og dermed til at stabilisere det autoritære styre og kløften mellem stat og samfund.

På baggrund af dette bør vi begrænse vores forventninger med hensyn til at fremme demokrati i Mellemøsten. Forandringen af de regionale statsstrukturer er på vej, men der er stadig en lang og vanskelig vej igen, hvor vi må forvente hyppige tilbageskridt. Statsmonopolet på fysisk magt-anvendelse forbliver en usikker institution i regionen, og demokratisering er en åben proces, som kan føre både til demokratisk konsolidering og til de moderne statsinstitutioners voldsomme sammenbrud. I denne situation er demokratifremme udefra nødt til at være tilpasset, reflekteret og vedholdende. Tanken om at presse skrøbelige stater til at blive liberale demokratier er dømt til at mislykkes. Europas historie burde minde os om de mange usikkerheder og voldsomme forstyrrelser, der er gået forud for statsdannelsesprocesserne. Mellemøsten har ikke brug for en overordnet plan for indførelsen af liberalt demokrati, men for et sæt omhyggeligt tilpassede politiske strategier, der fokuserer på de specifikke historiske erfaringer, som hver regional kandidat til demokratifremme har.

Her kan du læse mere:

Andersen, Lars Erslev & Peter Seeberg. 2003. *Et nyt Mellemøsten?* Odense: Syddansk Universitetsforlag

Den Jyske Historiker. 2005. Nation, stat og religion i det moderne Mellemøsten. Nummer 110-111

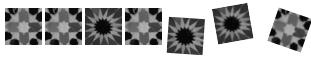
Fawcett, Louise, ed. 2005. *International Relations of the Middle East*. Oxford: Oxford University Press

Jung, Dietrich, ed. (udkommer juni 2006): *Democracy and Development: New Political Strategies for the Middle East?* New York: Palgrave Macmillan

Jung, Dietrich. 2005. *Politik eller religion: det muslimske Tyrkiet og den europæiske integration*. DIIS Report 2005:9. København: Dansk Institut for Internationale Studier [http://www.diis.dk/graphics/Publications/Reports2005/dju_politik_eller_religion_Tyrkiet.pdf (03.12.2005)]

Egyptisk-israelsk samarbejde under “den kolde fred”

Hanne Kirstine Adriansen

Den 17. september 1978 underskrev Den Egyptiske Republik og Staten Israel de såkaldte Camp David-aftaler. Dette førte til den efterfølgende Fredsaftale, som blev underskrevet et halvt år senere, den 26. marts 1979. Freden mellem de to lande var hermed en realitet, og samarbejde blev en mulighed. Gennem de efterfølgende år har Israel og Egypten forsøgt at skabe gensidige relationer og samarbejde inden for en lang række områder, men det meste er blot løbet ud i sandet.

Dette kapitel vil analysere, hvorfor Egypten og Israel på trods af 26 års fred stadig ikke har et normalt forhold. Analysen tager udgangspunkt i Camp David-aftalerne og Fredsaftalen, da disse giver nogle forskellige betingelser for fred. De første er rammeaftaler for fred i hele Mellemøsten, mens Fredsaftalen kun berører Israel og Egypten. Ved at analysere samarbejdet mellem Egypten og Israel i lyset af den arabisk-israelske fredsproces, og ikke blot som et egyptisk-israelsk projekt, kan man se, at Egyptens villighed til at samarbejde har svinget i takt med fremskridt i den arabisk-israelske fredsproces. En undtagelse er dog landbrugssamarbejde om opdyrkning af den egyptiske ørken. Det er det eneste område, hvor uafbrudte relationer har eksisteret. Det viser, at kontinuerligt samarbejde mellem de to lande er muligt, og landbrugssamarbejdet er da også blevet kaldt en fredsskabende aktivitet. Kapitlets andet formål er således at undersøge denne undtagelse i de begrænsede egyptisk-israelske relationer for at få indblik i hvad, der har skabt grobund for landbrugssamarbejdet.

Kapitlet indledes med en analyse af Camp David-aftalerne og Fredsaftalen og de to landes fortolkning af dem. Det efterfølgende afsnit ser på Egypten og Israels modsatrettede ønsker dels til at opbygge gensidige relationer og dels til at skabe samarbejde mellem de to lande, og samarbejdet analyseres i lyset

af den arabisk-israelske fredsproces. Herefter præsenteres landbrugssamarbejdet, dets begyndelse, projekter og involverede personer. Det diskuteres, hvorfor samarbejdet fungerer inden for netop landbrugssektoren, og om det er fredsskabende. Til slut analyseres fredens fremtidige muligheder.

En væsentlig del af kapitlet er baseret på interviews med personer med kendskab til eller direkte involvering i samarbejdsprojekter mellem Egypten og Israel samt på upublicerede projektdokumenter fra disse projekter. Da samarbejdspolitikken er et prekært emne især i Egypten, forudsatte flere anonymitet for at lade sig interviewe.

Freden og dens fortolkninger

Freden mellem Israel og Egypten var skelsættende i den forstand, at det var første gang, et arabisk land anerkendte Staten Israel. Endvidere kom anerkendelsen ikke fra et hvilket som helst arabisk land, men fra Egypten der som det politisk dominerende og folkerigeste arabiske land var gået forrest i kampen mod Israel. Freden kom i stand efter 12 dages hemmelige forhandlinger på den amerikanske præsidents landsted Camp David i september 1978. Her spillede præsident Jimmy Carter en ledende rolle, og da billedet af ham sammen med Egyptens præsident Anwar al-Sadat og Israels premierminister Menachim Begin gik verden rundt, håbede mange, at dette var begyndelsen til enden på den arabisk-israelske konflikt. Men historien blev en anden.

Med freden blev gensidige relationer og samarbejde en mulighed. Men Egypten og Israel havde fra begyndelsen modsatrettede ønsker til samarbejdspolitikken. Der var især uenighed om omfanget og karakteren af relationer samt om hastigheden, hvormed disse relationer skulle skabes. Mens Israel hele tiden har ønsket at have et omfattende samarbejde og mange gensidige relationer, har den egyptiske holdning svinget. Generelt har Egypten foretrukket, at samarbejdet var minimalt, indtil der var fundet en løsning på den palæstinensisk-israelske konflikt.

Fra Israels synspunkt er diplomatiske relationer og fri bevægelighed af personer, varer, kapital og tjenesteydelser det konkrete indhold af fred og et bevis for et normalt forhold mellem to lande i fred. Uden disse strømme af varer og tjenesteydelser, uden samarbejde vil freden være tom og skrøbelig, og dermed være let at bryde. Ifølge Fredsaftalen skulle Israel overlade den besatte Sinai-halvø til Egypten, hvorved Israel mistede et område

af såvel økonomisk som strategisk betydning. Israel argumenterer derfor, at når landet returnerede Sinai for at opnå fred, så burde freden blive reel ved at skabe gensidige relationer og omfattende samarbejde mellem de to lande.

I modsætning hertil fastholdt Egypten, at Sinai blot var et besat område, som skulle returneres ifølge international lov. Ved at acceptere Fredsaftalen anerkendte Egypten for første gang Israel, og dette var i sig selv en indrømmelse. Desuden var omkostningerne for fred høje for Egypten, idet landet mistede betydning og respekt i den arabiske verden. Efter Camp David-aftalerne blev Egypten truet med ekskludering af Den Arabiske Liga, hvis landet underskrev Fredsaftalen med Israel. I marts 1979, kort tid efter at Fredsaftalen var blevet underskrevet, mødtes Den Arabiske Liga i Bagdad, hvor de øvrige lande vedtog en række resolutioner for at afbryde de diplomatiske relationer med Egypten og pålagde landet økonomiske sanktioner. I årene efter Egyptens nederlag til Israel i Seksdageskrigen i 1967 havde de olieproducerende arabiske lande ydet Egypten økonomisk bistand; med underskrivelsen af Fredsaftalen mistede Egypten denne bistand på cirka en milliard dollar om året. Men økonomisk betød freden også, at Egypten blev den næststørste modtager af bistand fra USA (næst efter Israel), og selvom beløbet i dag er formindsket, drejer det sig stadig om knap to milliarder dollar om året. Freden fik også indenrigspolitiske konsekvenser, idet der var stor modstand mod fred med Israel i den egyptiske befolkning, og Fredsaftalen endte med at koste landets præsident Anwar al-Sadat livet, da radikale islamister myrdede ham under en militærparade i oktober 1981. Siden da har Egypten været i undtagelsestilstand.

For at legitimere deres respektive holdninger har Egypten og Israel henvist til ordlyden i henholdsvis Camp David-aftalerne og Fredsaftalen. Camp David-aftalerne gik forud for Fredsaftalen og består af flere sæt aftaler, som skulle udgøre en rammeaftale for fred i Mellemøsten. De første aftaler vedrører Vestbredden og Gaza, altså palæstinenserne. Aftalerne indebærer, at der skal etableres selvstyre på Gaza og Vestbredden, og at Israel skal trække sine styrker tilbage. Desuden skal der findes en løsning for de palæstinensiske flygtninge. De næste aftaler vedrører fred mellem Egypten og Israel. Disse aftaler udgør rammen for selve Fredsaftalen, som blev underskrevet seks måneder senere i marts 1979, og specificerer tilbagetrækning af styrker mv. De sidste aftaler skitserer principper for at skabe yderligere arabisk-israelske fredsaftaler. Egypterne henholder sig altså til, at Camp David-aftalerne skulle være en ramme for fred i Mellemøsten og første skridt på vejen til at løse den israelsk-palæstinensiske konflikt.

Men Fredsaftalen bragte ingen løsning for palæstinenserne, da den kun drejede sig om den egyptisk-israelske fred. Det er denne aftale, som israelerne lægger vægt på i forholdet til Egypten. I Fredsaftalen står der indledningsvis, at de to lande ønsker at udvikle venskabelige relationer i henhold til FN's aftaler og principperne for international lov, som ligger til grund for internationale relationer i fredstider. Artikel I, afsnit 3 specificerer, at parterne vil udvikle "normale og venskabelige relationer". Dette uddybes i artikel III, afsnit 3, hvor der står, at normale relationer inkluderer "fuld anerkendelse, diplomatiske, økonomiske og kulturelle relationer, afslutning af økonomisk boykot og barrierer for fri bevægelighed af personer og varer". Som næste afsnit om samarbejdet vil vise, har egypterne været træge til at leve op til disse forpligtelser.

Siden indgåelsen af Fredsaftalen har den egyptiske regering fastholdt, at fremskridt i de egyptisk-israelske relationer skulle være baseret på fremskridt i den arabisk-israelske fredsproces. Fredsprocessen med palæstinenserne er i særdeleshed blevet central. Således har Egypten ikke være specielt interesseret i "normalisering" og tæt samarbejde med Israel, så længe det palæstinensiske problem ikke var løst. I første omgang var Egyptens ønske om at minimere samarbejdet et forsøg på at mindske fjendskabet fra de øvrige arabiske lande. Men efter at dette forhold er blevet forbedret, og Egypten genindtrådte i Den Arabiske Liga i 1989, har den egyptiske regering lagt afstand til Israel for at dæmpe den egyptiske befolknings utilfredshed med fredspolitikken. Det egyptiske samarbejde med israelerne har aldrig været populært i befolkningen netop på grund af det palæstinensiske problem. Under en konference i Washington i 2000 forklarede den daværende egyptiske udenrigsminister Amr Moussa situationen således:

"Den arabiske offentlighed i almindelighed og den egyptiske i særdeleshed har en lunken holdning over for israelere på grund af Israels handlinger i de besatte områder såsom den fortsatte bosættelsespolitik, konfiskeringen af palæstinensisk land og den israelske arrogance."

Med Fredsaftalen blev Egypten marginaliseret i den arabiske verden, og magtbalancen blev dermed tippet til Israels favør. Den egyptiske regering forsøgte at undgå tabet af respekt og betydning i den arabiske verden ved at understrege Camp David-aftalernes passus om, at den egyptisk-israelske fred skulle være første skridt i retning mod at skabe en varig løsning på det palæstinensiske problem. Dette har også været svaret, når befolkningen luftede sin utilfredshed med Israels politik over for palæstinenserne og dermed sin modstand mod Fredsaftalen og regeringens Israelpolitik.

På den anden side har det internationale samfund, specielt bistandsorganisationer, presset den egyptiske regering til at samarbejde med Israel blandt andet ved at tilbyde økonomiske belønninger. Den officielle egyptiske politik gennem de 26 års fred har således været en balancegang mellem på den ene side Fredsaftalen, som understreger samarbejde og normale relationer, og på den anden side Camp David-aftalerne, som pointerer, at der skal findes en løsning på det palæstinensiske problem. Men forholdet mellem de to lande er aldrig blevet normalt, og der er ikke kommet en løsning på den israelsk-palæstinensiske konflikt. De håndgribelige resultater af freden er få, handlen mellem de to lande er meget begrænset, og samarbejdet er på de fleste områder gået trægt.

Modsatrettede ønsker om handel og samarbejde

Trods Egypten og Israels modsatrettede ønsker om handel og samarbejde er det lykkedes at skabe visse former for økonomisk samarbejde mellem de to lande. Men der har ikke været et stabilt samarbejde, tværtimod har der været mange op- og nedture. Ifølge et interview med direktøren for *Al-Ahram Center for Political and Strategic Studies* i Cairo, dr. Said Aly, har samarbejdets intensitet ændret sig i takt med Israels regionale politiske rolle. Det er almindeligt at omtale freden mellem Egypten og Israel som “den kolde fred”; men dr. Said Aly mener trods alt, at fredens “temperatur” har svinget.

I de første år efter Fredsaftalen var freden varm. I maj 1980 underskrev de to lande en handelsaftale som et første skridt mod at normalisere forholdet landene imellem, og året efter fik den egyptiske offentlige sektor lov til at importere fra Israel. Fredsaftalen specificerer, at Israel kan købe egyptisk olie, og derfor har energisektoren været et område med samhandel men ikke egentlig samarbejde. I perioden frem til 1982 blev der indgået mere end 50 samarbejdsaftaler fortrinsvis inden for landbrugsområdet. Men med Israels invasion af Libanon i 1982 blev freden kold, og en yderligere forværring indtrådte i 1987 efter udbruddet af den palæstinensiske opstand, den såkaldte første intifada (1987-1993).

I begyndelsen af 1990'erne ændrede forholdene sig til det bedre; samhandlen mangedobledes, kommunikationen forbedredes – for eksempel etableredes der daglige flyvninger mellem Cairo og Tel Aviv, og yderligere aftaler om landbrugssamarbejde blev indgået. Dette skete i takt med forbedringen af forholdet mellem Israel og palæstinenserne efter Oslo-aftalen i 1993, og i

midten af 1990'erne var forholdet varmt. De fleste initiativer til samarbejde kom dog fra Israel; og på trods af den "varme periode" fik de en blandet modtagelse i Egypten. Den relative normalisering af forholdet mellem de to lande blev stærkt kritiseret fra dele af den egyptiske befolkning, og normalisering er blevet et skældsord. Specielt den tidligere egyptiske landbrugsminister og vicedstatsminister dr. Youssef Wali er blevet beskyldt for at gå Israels ærinde ved at indgå samarbejdsaftaler, f.eks. om opdyrkning af den egyptiske ørken (se boks 11).

Tekstilsektoren er et oplagt område for samarbejde, da begge lande har tekstilproduktion, men med ret forskellig profil, for eksempel har Egypten billig arbejdskraft samt en betydelig produktion af bomuld af høj kvalitet, mens Israel satses på design. Turisme er meget vigtig for Egyptens økonomi. Dette er ikke et område for handelssamarbejde, men turisme hører under nabolandes naturlige relationer. I 1996, da turismen mellem de to lande toppede, kom der over 300.000 israelske turister til Egypten, mens strømmen den anden vej var 30.000, hvilket gjorde Israel til egypternes mest populære turistdestination næst efter pilgrimsrejser til Saudi-Arabien.

Til trods for den "varme periode" i 1990'erne eksisterede der kun reelt og vedvarende samarbejde inden for landbrugssektoren. Med begyndelsen på den anden palæstinensiske Intifada i september 2000 faldt omfanget af samarbejde, freden blev kold; og i foråret 2002 blev situationen yderligere forværret. Under den såkaldte *Operation Defensive Shield* genbesatte Israel store dele af det palæstinensiske territorium på Vestbredden og Gaza. Dette fik den egyptiske regering til officielt at suspendere alle relationer mellem de to landes regeringer på nær de diplomatiske kanaler, som arbejdede med det palæstinensiske spørgsmål.

Men et er officielle udmeldinger, noget andet er realpolitik. Rapporter fra forskellige landbrugssamarbejdsprojekter viser, at de involverede parter fortsatte med at mødes, selvom projekterne officielt var stillet i midlertidigt bero. Dette skete, selvom den daværende landbrugsminister dr. Wali adskillige gange sagde, at al samarbejde med Israel var ophørt, og kritiserede landet. På et møde med sine kolleger fra den arabiske landbrugsudviklingsorganisation i efteråret 2002 udtalte dr. Wali for eksempel:

"Egypten har stoppet alle former for landbrugsmæssige relationer med Israel på grund af den nuværende israelske regerings negative holdninger, som står i modsætning til de sande principper for fred og underminerer stabiliteten i Mellemøsten."

Boks 11

Landbrugsminister Walis normaliseringspolitik

Normaliseringspolitikken over for Israel er blevet forbundet med dr. Wali, der indtil sommeren 2004 foruden at være landbrugsminister også var vicestatsminister og dermed en indflydelsesrig person i den egyptiske regering. Dr. Wali er blevet beskyldt for at gå Israels ærinde ved at lave samarbejdsaftaler med israelerne inden for landbrugsområdet og især om opdyrkning af den egyptiske ørken. Det kom så vidt, at ministeren i 1999 – mens freden var varm – måtte tilbagevise anklager om, at han var af jødisk baggrund. Dette var i forbindelse med en tre måneder lang kampagne, som avisen *Al-Shaab* kørte mod ministeren og hans samarbejde med Israel. Avisen, der er talerør for Egyptens arbejderparti, rettede omfattende beskyldninger mod dr. Wali. På det overordnede plan blev han anklaget for at normalisere relationerne med Israel, og dermed blev normalisering et skældsord. De konkrete anklager var blandt andet, at landbrugsministeren skulle have givet tilladelse til import af rådden såsæd fra Israel, at han samarbejdede med den israelske efterretningstjeneste *Mossad*, at han prøvede at fremme bioteknologisk forskning mellem Israel, Jordan og Det Palæstinensiske Selvstyre og Egypten, samt at han havde sendt tusinder af unge egyptere på kurser i Israel. De to sidstnævnte anklagepunkter er sande, og det skete blandt andet for danske penge. Men selv om egyptere var blevet sendt på kurser i Israel, var dette jo ikke ulovligt. Ikke desto mindre blev dele af befolkningen overbevist om, at landbrugsministeren ikke havde rent mel i posen. Højdepunktet i kampagnen kom, da avisen anklagede dr. Wali for med sin normaliseringspolitik at have begået landsforræderi. Dette fik landbrugsministeren til at lægge sag an mod avisen. Dr. Wali vandt sagen, og journalisten samt chefredaktøren blev idømt to års fængsel.

Men på trods af udfaldet af retssagen betød avisens kampagne, at landbrugssektoren i dele af den egyptiske befolknings øjne repræsenterer normaliseringspolitikken med Israel, og at landbrugsministeren blev set som en kollaboratør. Det var dog en korruptionsskandale, der førte til, at han blev fjernet fra sine ministerposter i forbindelse med en regeringsrokade i juli 2004.

Efter udbruddet af den anden intifada i 2000 måtte parterne i landbrugsprojekterne mødes i diskretion og i lande udenfor regionen. Men bortset fra disse stort set hemmelige møder var kontakten mellem landene begrænset; freden forblev kold. I december 2004 skete der dog en ændring, i og

med at Egypten underskrev en handelsaftale om tekstilsektoren med USA. Aftalen om de såkaldte *Qualified Industrial Zones* (QIZ) betyder, at Egypten kan eksportere tekstilprodukter til USA, uden at produkterne bliver pålagt afgifter, *hvis* produkterne indeholder et minimum af materiale af israelsk oprindelse. Aftalen skal dermed give egypterne incitament til at samarbejde med israelerne. Ideen om QIZ blev lanceret af USA allerede i 1999, men på det tidspunkt nægtede Egypten at indlede den slags samarbejde med Israel. Jordan, der også har indgået en fredsaftale med Israel, var imidlertid villig til at underskrive aftaler om QIZ, hvilket har betydet fremgang for landets tekstilsektor. At Egypten pludselig var villig til at indlede samarbejde om QIZ i slutningen af 2004 skyldes snarere øget konkurrence på tekstilmarkedet, som er vigtigt for landets økonomi både i form af arbejdspladser og som eksport, end et reelt tøbrud i forholdet til Israel.

Dr. Said Aly afslutter interviewet og dermed sin analyse af fredens temperatur med at understrege, at freden mellem de to lande trods temperaturudsvingene er robust. Den har overlevet tidligere kolde perioder, og trods modstanden mod normalisering i den egyptiske offentlighed er der ikke et bredt krav om at annullere Fredsaftalen. Landbrugsområdet er dog det eneste område med kontinuerligt samarbejde, og dette er fortsat, selv i perioder hvor det politiske klima mellem de to lande har været koldt.

Landbrugssamarbejde som fredsskabende aktivitet

Dette afsnit undersøger det oplagte spørgsmål, hvorfor landbrugssamarbejdet fungerer, når andre initiativer løber ud i sandet. To forklaringer kan opstilles her – for det første, at samarbejdet drejer sig om teknisk assistance hovedsagelig i relation til ørkenlandbrug, og for det andet, at de involverede parter på begge sider har kendt hinanden i mange år og opbygget gode, personlige relationer. Efter beskrivelsen af, hvordan landbrugssamarbejdet er blevet skabt og analysen af de to forklaringer på dets succes, diskuterer dette afsnit, om landbrugssamarbejdet har været en fredsskabende aktivitet.

Landbrug var det første område, hvor et samarbejde blev skabt. Allerede i oktober 1979 – syv måneder efter Fredsaftalen – ankom en israelsk delegation til Egypten. Nogle af deltagerne er velkendte, således var delegationslederen Israels nuværende premierminister Ariel Sharon, der dengang var landbrugsminister. Israelerne mødtes med en egyptisk delegation, og mødet blev skelsættende i den forstand, at det blev besluttet at skabe en fælles

egyptisk-israelsk komite for landbrugssamarbejde og -forskning (*The Joint Agricultural Committee*, JAC). I foråret 1980, da diplomatiske forbindelser var blevet etableret, blev JAC til virkelighed. Komiteen har holdt regelmæssige møder lige siden på trods af det til tider kolde forhold mellem de to lande. Under det første møde blev dr. Youssef Wali udnævnt til egyptisk koordinator, mens professor Pohoryles – der er nuværende leder af *Peres Center for Peace* i Tel Aviv – blev israelsk koordinator. Disse personer har spillet en nøglerolle i forbindelse med at bevare samarbejdsklimaet mellem de to lande lige siden.

Teknisk samarbejde om ørkenlandbrug

I første omgang drejede samarbejdet sig om udvikling af kunstvandingsteknikker. Israelerne havde nogle vandingssystemer, som var ukendte i Egypten og eftersom al Egyptens landbrug er baseret på kunstvanding, var dette et område af stor betydning. Samarbejdet kom hurtigt til at dreje sig om ørkenlandbrug. Da 96 procent af Egyptens areal ligger uudnyttet hen som ørken, og Nildalen og -deltaet er meget tæt befolket, har den egyptiske regering siden 1950'erne forsøgt at "indvinde ørkenen". Israelerne har stor erfaring med ørkenlandbrug, og således blev opdyrkningen af den egyptiske ørken hurtigt den centrale del af landbrugssamarbejdet. Dette var ikke noget, som fik den store opmærksomhed i den egyptiske befolkning i første omgang, fordi samarbejdet havde en teknisk karakter. Det drejede sig først og fremmest om vandingssystemer, dyrkningsteknikker og udvikling af forbedrede afgrøder, men der var også elementer, som drejede sig om etablering af landsbyer i ørkenen.

En anden grund til den begrænsede opmærksomhed var også, at samarbejdet netop foregik i ørkenen, som størstedelen af den egyptiske befolkning har et meget begrænset kendskab til. Lige så væsentlig er det, at mange af beboerne i de nye ørkenlandsbyer føler sig som nybyggere og foregangsmænd. Langt størsteparten er flyttet dertil af egen fri vilje, i håb om at få et bedre liv. Da opdyrkningen af ørkenen er hårdt arbejde, har de brug for den hjælp, de kan få – også selvom den kommer fra Israel. På samme vis har landbrugsministeren konkluderet, at han ikke ville afvise teknologi, der kunne fremme den egyptiske landbrugsproduktion.

Personlige relationer

Som nævnt har de to lande på trods af den egyptiske ikke-samarbejdspolitik afholdt møder i relation til landbrugsprojekterne. De involverede parter fra begge lande fremhæver vigtigheden af at bevare kontakten på trods af det kolde klima landene imellem. Projektdeltagerne har gode personlige rela-

tioner, som de gerne vil bevare, da de mener, at det bl.a. er vejen til at bygge en mere varig og ægte fred. Både i diverse projektdokumenter og af medlemmer af forskellige komiteer og samarbejdsgrupper understreges det, at de involverede personer har udviklet gode, personlige relationer, endda venskaber. Dette har været afgørende for de fortsatte møder under “den kolde fred”.

Flere af de centrale personer på begge sider har været med fra begyndelsen. Det drejer sig bl.a. om dr. Wali fra Egypten og israeleren professor Pohoryles, der begge er indflydelsesrige personer i deres respektive lande i dag. De har haft over 25 år til at opbygge en gensidig forståelse og finde en samarbejds måde.

Israelere, som har været involveret i samarbejde med egypterne, gav i interviews udtryk for, at den daværende landbrugsminister dr. Wali var det eneste medlem af det egyptiske parlament, som var villig til at samarbejde. Dette betød, at det var nemmere at få ansøgninger om samarbejde med israelere godkendt, hvis de faldt inden for landbrugsministerens område, ligesom dette ministerium var mere villig til at udlevere data end andre ministerier. Selvom der er mange nytilkomne i samarbejdet, er en stor del gennem tiderne blevet rekrutteret gennem landbrugsministeriet. Så daværende landbrugsminister Wali og hans ministerium var helt centrale for, at samarbejdet kunne fungere.

Skabelse af fred?

I løbet af 1980'erne begyndte den egyptisk-israelske landbrugskomite, JAC, at tale om det dobbelte formål med landbrugssamarbejdet: Det skulle udvikle landbrugssektoren samt fremme freden. Og JAC har siden kaldt landbrugssamarbejde en vigtig fredsskabende aktivitet. Dette blev de internationale bistandsdonorer overbevist om, og mange begyndte derfor at lave regionale landbrugssamarbejdsprojekter. Blandt andet begyndte Danida – som et led i at styrke den regionale sikkerhed – at finansiere et samarbejdsprogram, der betød, at egyptere kom på kurser i ørkenlandbrug i Israel, og at israelske landbrugseksperter blev udstationeret i den egyptiske ørken (se boks 12).

Under fejringen af den fælles egyptisk-israelske landbrugskomite JAC's 20 års jubilæum i 1999 blev den danske bistand nævnt som en vigtig komponent i det egyptisk-israelske landbrugssamarbejde og opdyrkningen af den egyptiske ørken som et symbol på samarbejdets succes.

For egypterne er det ikke uden problemer at samarbejde med israelerne grundet opinionen i landet. Det var således heller ikke uden problemer at få de egyptere, som er involveret i samarbejdsprojekterne, i tale. For israelerne derimod er samarbejde med egypterne ikke problematisk, hverken for den enkelte israeler eller for regeringen, og embedsmænd taler gerne om

Boks 12

Dansk bistand til landbrugssamarbejde

Via regionalbistanden til Mellemøsten har Danida været involveret i landbrugssamarbejdsprojekter. Formålet med den danske regionalbistand er “at bidrage til at fremme mellemfolkelig fred og forsoning mellem Israel og dets naboer”. Det første program blev underskrevet i 1993 og involverede foruden Danmark som donor kun Israel og Egypten. Dette hed *The Trilateral Programme*, TTP. Formålet med landbrugsprogrammet var, som det danske udenrigsministerium selv udtrykker det, “at øge produktiviteten i landbruget på grundlag af regionalt samarbejde og erfaringsudveksling. Det overordnede sigte er at understøtte den mellemøstlige fredsproces gennem styrkelse af mellemfolkelig forståelse i regionen”. Konkret betød programmet, at ca. tusinde egyptiske beboere fra ørkenlandsbyer blev sendt på kurser i Israel, samt at israelske landbrugseksperter blev udstationeret i den egyptiske ørken. I 1996 blev programmet geografisk udvidet med Jordan og det palæstinensiske selvstyre, og det blev tematisk udvidet med komponenter relateret til uddannelse, sundhed og fredsdialog. Landbrugssamarbejdet forblev dog det centrale og byggede videre på erfaringerne fra TTP, men man ophørte med at sende egyptere på kurser i Israel.

Efter udbruddet af den anden intifada i september 2000 løb programmet ind i forsinkelser. Siden 2003 har alle parter dog deltaget aktivt i programmets implementering, og det danske udenrigsministerium pointerer, at landbrugsprogrammet har været et af de meget få fora, hvor israelske, egyptiske, jordanske og palæstinensiske eksperter og embedsmænd har mødtes og gennemført samarbejde på et tidspunkt, hvor stort set alt officielt samarbejde mellem parterne var afbrudt. De involverede parter mener selv, at udviklingen går i den rigtige retning; i januar 2005 anmodede parterne “i lyset af den positive udvikling i regionen” Danmark om støtte til en ny fase af det regionale landbrugsprogram. Og i marts 2005 godkendte Danida en bevilling på 36,5 mio. kr. – så landbrugssamarbejdet fortsætter med dansk støtte.

projekterne. Det skal dog nævnes, at de interviewede israelere var langt mere kritiske overfor samarbejdet, når båndoptageren var slukket, og flere ville kun udtale sig anonymt. Størstedelen af den information, der er til rådighed om samarbejdet mellem Egypten og Israel, kan findes på det israelske udenrigsministeriums hjemmeside. Relationerne med en arabisk nabo bruges til at illustrere Israels samarbejdsvilje. For Israel er det vigtigt at vise omverdenen, at man gerne vil samarbejde med Egypten, men det for Egypten er vigtigt at vise landets egen befolkning, at man ikke samarbejder med Israel.

Boks 13

En tur til Israel

Ali har været på kurser i Israel tre gange i årene 1996-97. Han fortæller:

“Vi havde tre formål [med turen] – at lære, at rejse og at slappe af. Deres formål var: At vise hvor overlegne deres teknologi var, og det var meget overdrevet, de ønskede at vise, de var overlegne. De havde storslået landbrug, men det var overdrevet. Deres andet formål var at markedsføre deres produkter; de overdrev deres udbytter for at få os til at købe deres gødning, deres såsæd. Deres tredje formål var at få penge. Danskerne betalte 2500 dollar for hver elev, det kostede ikke israelerne 2500 dollar at have os til at bo i deres kibbutzer. Hver måned kom der en bus med 48 [egyptiske studerende], de viste os rundt og det kostede 3-400 dollar og resten af pengene beholdt kibbutzen. Så når den israelske regering ville skabe en indkomst i en kibbutz, sendte de bud efter en busfuld egyptere, og danskerne betalte for det.”

“Ændrede turen dit syn på Israel og på israelere?”

“Du kan placere mig i et slot og lade mig leve som en konge, men i det øjeblik jeg læser avisen og ser, at et palæstinensisk barn er blevet dræbt af israelerne, hvad tror du så, jeg tænker om dem? Vi mødte folk, som var meget glade for at se os, men jeg følte, det var en meget overfladisk venlighed. Jeg blev ved med at tænke, at den person, som nu giver mig et knus, kunne have dræbt en egypter eller en palæstinenser. Det var ikke forskelligt fra, hvad jeg havde forventet. De var venlige – det er normalt at være venlig overfor ens gæster.”

Der er således ikke et entydigt svar på, om samarbejdet virkelig har haft en fredsskabende effekt. Der er ingen tvivl om, at de involverede forskere og embedsmænd fra de to lande har fået et mere positivt indtryk af hinanden og er ganske fredsorienterede. Men de udgør så få mennesker, at det vil være meningsløst at forestille sig, at deres ændrede holdning kan sprede sig som ringe i vandet. Den effekt var snarere, hvad internationale organisationer som Danida havde håbet at opnå ved at sende tusinder af unge egyptere på kurser i Israel. I alt har over 5.000 egyptiske landmænd været på kurser i Israel finansieret af internationale udviklingsorganisationer. Som boks 13 viser, er det tvivlsomt, hvor stor en effekt disse kurser har haft på deltagerens opfattelse af Israel.

Selvom samarbejdet italesættes som et samarbejde mellem to ligeværdige partnere, er der blandt dele af den israelske befolkning en opfattelse af, at der ikke er tale om jævnbyrdighed. Dette kom frem under interviews med israelere, som havde været involveret i samarbejdsprojekterne. Mange israelere mener, at det er Egypten, som lærer af Israel. De deler deres *know-how* på landbrugsområdet med Egypten uden at få meget igen.

Uanset hvad man mener om jævnbyrdigheden på det tekniske område, er Israel økonomisk bedre stillet end Egypten og bliver derfor ofte bedt om at stille med en større egenfinansiering i forbindelse med bistandsprojekter. De fleste af de interviewede israelere mente, at samarbejdsprojekterne var fredsskabende. Men en bistandsmedarbejder, som tidligere havde været med i et samarbejdsprojekt, antydede, at han hellere ville bruge de penge til at samarbejde med lande, som var venligtsindede over for Israel, end med negativt indstillede arabiske lande som Egypten. Især oplevelsen af, at freden ikke er reel, at Egypten er nølende med at indgå samarbejdsaftaler og f.eks. trak sin ambassadør hjem i april 2002, havde fået ham til at være mindre positivt indstillet over for Egypten. Han mente, at flere israelere delte denne holdning, og stillede spørgsmålstejn ved samarbejdets fredsskabende virkning.

Freden og fremtiden

Med Camp David-aftalerne og den efterfølgende Fredsaftale fik Israel fred med en af landets største fjender, og dermed med det land, som havde spillet en ledende rolle i de arabisk-israelske krige. For Egypten blev freden dyr. Camp David skabte betingelserne for Fredsaftalen, og selvom Egyptens anerkendelse af Israel her blev kædet tæt sammen med en løsning på det

palæstinensiske problem, blev det i den øvrige arabiske verden opfattet, som om Egypten havde solgt den palæstinensiske sag. Samtidig med at freden kostede Egypten anseelse og respekt i den arabiske verden, vandt landet økonomisk på freden. Såvel USA's direkte tilskud til det egyptiske militær og økonomi som de indirekte tilskud i form af udviklingsprojekter fra andre lande og fra FN-systemet har været af stor betydning for Egypten. I perioden 2002-04 androg den samlede internationale bistand til landet 10,3 milliarder dollar. Uden disse bidrag havde utilfredsheden i befolkningen sandsynligvis været endnu større, fordi regeringen ville have haft endnu sværere ved at levere de basale ydelser, indbyggere forventer af en stat. Men befolkningen billiger ikke samarbejdspolitikken med Israel.

For den egyptiske regering har de seneste 26 år været en balancegang mellem at vise utilfredshed med Israels politik og samtidig samarbejde med landet. Egypten har til en vis grad genoprettet sin anseelse i den arabiske verden, og med Jordans indgåelse af fred med Israel i 1994 og Mauretaniens i 1999 var Egypten ikke længere det eneste arabiske land, som havde anerkendt Israel. Jordan og Egypten er heller ikke USA's eneste allierede i regionen. Såvel Saudi-Arabien som flere af de små Golfstater har for eksempel givet tilladelse til udstationering af amerikanske styrker. Modstanden mod samarbejdspolitikken kommer i dag hovedsageligt fra den egyptiske befolkning.

Under interviewet med dr. Said Aly kom han med en interessant karakteristik: En fredsproces er som at køre på cykel op ad bakke – man er nødt til at træde i pedalerne hele tiden, ellers ryger man tilbage. Set i dette lys er den fortsatte kontakt mellem de involverede i landbrugssamarbejdet med til at sikre, at fredsprocessen ikke kører baglæns. Det er også, hvad de involverede parter siger: Hellere begrænset kontakt end ingen kontakt. Det gør det lettere at få samarbejdet til at fungere, når det politiske klima atter tør op.

Problemet er, at den egyptiske befolkning opfatter det som hykleri, når regeringen siger, at den har afbrudt samarbejdet med Israel og samtidig billiger møder i JAC og andre landbrugssamarbejdsorganisationer. Det er med til at skabe mistillid til regeringen og til samarbejdspolitikken. Hvis den egyptiske regering mener, at den begrænsede kontakt er nødvendig for, at fredsprocessen mellem de to lande ikke skal køre baglæns, er den nødt til at forklare befolkningen dette. De hemmelige møder, som kommer til egypternes kendskab – blandt andet fordi israelerne ikke holder dem hemmelige – er med til at skabe modstand mod samarbejdspolitikken. Men

her er det vigtigt at bemærke, at modstanden drejer sig om at samarbejde. Der bliver kun sjældent sat spørgsmålstegn ved freden med Israel.

Her kan du læse mere:

Arad, R., S. Hirsch & A. Toviss. 1983. *The Economics of Peacemaking: Focus on the Egyptian-Israeli Situation*. Bath: Macmillian Press

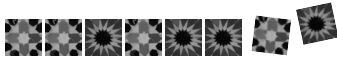
Ezzat, D. 1999. Regional Cooperation Revisited. *Al-Ahram Weekly*, 21-27 October, No. 452. [<http://weekly.ahram.org.eg/1999/452/eg4.htm> (03.12.2005)]

Gorelik, M. & G. Bechar. 1998. *Planning Project Nubaria Area, Egypt. Integrated Rural Development*. The David Publication Series. DS 35. Weitz Center for Development Studies, Israel

Quandt, W.B, ed. 1988. *The Middle East: Ten Years after Camp David*. Washington DC: The Brookings Institution

Familie og forandring – en historie om demokratisering i Marokko?

Julie Pruzan-Jørgensen

Marokko fik i 2004 revideret sin familielov, den såkaldte *Moudawana*. Den nye lov giver marokkanske kvinder markant forbedrede rettigheder og har derfor vakt stor opsigt både i og uden for Mellemøsten. Reformen er mange steder blevet karakteriseret som en landevinding ikke bare for kvinders rettigheder, men også for den bredere demokratiseringsproces i Marokko. Reformen blev nemlig vedtaget på baggrund af krav fra et stadig mere slagkraftigt marokkansk civilsamfund og efter at have været genstand for gennemgribende diskussioner i det marokkanske samfund, hvor en lang række forskellige aktører havde haft mulighed for frit at ytre og demonstrere deres synspunkter. Og det var første gang, at en sådan lov blev vedtaget i det marokkanske parlament og ikke blot blev besluttet af den magtfulde marokkanske konge.

Som dette kapitel viser, så kan der imidlertid være grund til at holde lidt igen med optimismen i forhold til den reviderede familielovs betydning. Dels peger hidtidige erfaringer på, at implementeringen af den nye familie-lov støder på meget store forhindringer. Det er derfor uvist, hvor meget den egentlig ændrer i praksis. Dels er det tvivlsomt, hvor meget den proces, der førte frem til reformen, reelt var udtryk for demokratiske forandringsprocesser i det marokkanske samfund.

Kapitlet indledes med en kort beskrivelse af, hvorfor familielovgivning har så stor politisk betydning i Marokko og det øvrige Mellemøsten. Herefter gives der en kort gennemgang af det specifikke historiske forløb, der førte frem til reformen i februar 2004. Endelig afsluttes med en række betragtninger om, hvad reformforløbet kan fortælle om mulighederne for politiske reformer og demokratisering i Marokko – og om vestlig støtte til sådanne processer.

Kapitlet er baseret på en række interviews med en bred vifte af marokkanske aktører, der har været impliceret i *Moudawana*-reformen, herunder politikere, civilsamfundsaktivister, islamister, islamiske skriftlærde, dommere og advokater.

Familielov – et sprængfarligt politisk emne

Familielove regulerer en række civilretlige forhold såsom indgåelse af ægteskab, skilsmisse, arv, forældremyndighed osv. Det kan måske umiddelbart i et dansk perspektiv synes som et noget kedsommeligt emne, langt fra “rigtige” sprængfarlige, politiske problemstillinger.

Men i Marokko, som i de fleste lande i Mellemøsten, er familieloven faktisk et af de allermest politisk betændte og bredt mobiliserende emner. Det hænger sammen med, at familien både er den sociale grundpille i de mellemøstlige samfund og samtidig har en meget stor symbolsk betydning, fordi Koranen giver forholdsvis detaljerede forskrifter om relationer mellem kønnene og familiens status. Forsøg på ændringer af familielove fører derfor ofte til spændte diskussioner, ikke bare om forholdet mellem mænd og kvinder, men også om islams rolle og betydning i det pågældende samfund, om hvorvidt man må fortolke islam, hvem der i givet fald må gøre det osv.

Derfor udgør familielovgivning en af de helt centrale politiske arenaer i mange af landene i Mellemøsten i disse år, hvor politisk islam vinder frem, og stadig større grupper ønsker, at islam skal have mere indflydelse ikke blot på det religiøse liv, men også på den øvrige indretning af deres samfund. Disse grupper arbejder ofte for, at familielovgivningen i deres lande skal være eller forblive baseret på islam, og mener at den slags love har en mere “hellig” og urørlig status end andre love. Overfor dem står de grupper, som ønsker, at lovgivningen i deres respektive lande skal fremme og beskytte kvinders rettigheder, sådan som de er defineret i de internationale menneskerettighedskonventioner.

Den marokkanske familielov, *Moudawanaen*

Marokkos familielov blev etableret i årene umiddelbart efter Marokkos uafhængighed i 1956. På det tidspunkt var der stor interesse blandt de nye marokkanske magthavere for at samle den uafhængige marokkanske nation og at understrege dens særkender. Blandt befolkningen i det nyligt uafhæn-

gige Marokko var der mange forskellige fraktioner af både social, etnisk og politisk karakter. Men stort set alle marokkanere havde det til fælles, at de var muslimer. *Moudawanaen* blev derfor etableret som den første (og til dato den eneste) religiøst baserede lov og fik som sådan en stor symbolsk betydning. Den var på en og samme tid en manifestation af landets uafhængighed og af islams væsentlige både religiøse og nationalt samlende betydning.

Moudawanaen var en meget omfattende og detaljeret lovsamling, og den var i sit udgangspunkt meget patriarkalsk. Dens grundlæggende præmis var, at ægteskabet var en kontrakt mellem to ulige parter. Manden var familiens forsørger, mens hustruen var modtager af hans forsørgelse og derfor hans underordnede. Kvinder skulle for eksempel have en mandlig formynders godkendelse for at kunne indgå ægteskab. Og mens kvinders adgang til opnåelse af skilsmisse var meget begrænset, så havde manden ret til at ægte op til fire koner – og han havde samtidig nem adgang til at lade sig skille og “forstøde” sin(e) kone(r) fra hus og hjem. Manden havde også stærkest krav på og beslutningsmyndighed over familiens børn, og sønner arvede betydeligt mere end døtre.

Krav om reform af Moudawanaen

Allerede i årene umiddelbart efter *Moudawanaens* tilblivelse var der grupper i Marokko, som kritiserede den for at være kvindeundertrykkende og for ikke i tilstrækkeligt omfang at afspejle de sociale realiteter. Særligt den sidste kritik tog til gennem årene i takt med, at kvinder især fra de store byer i stigende omfang fik uddannelser og blev erhvervsaktive. For en højtuddannet, erhvervsaktiv kvinde i Casablanca i slutningen af 1980'erne var der meget stor forskel på hendes hverdag og på hendes juridiske status.

I midten af 1980'erne opstod de første marokkanske kvindeorganisationer. De mødte stor modstand af patriarkalsk karakter – det var ikke let at promovere kvindesagen i det mandsdominerede og “traditionelle” Marokko. Samtidig mødte de også stor politisk modstand. Det var heller ikke let at agere som uafhængige civile aktører under det dengang meget autoritære og repressive marokkanske regime.

De politiske forhindringer blev dog gradvist mindre i løbet af 1990'erne. Her valgte Kong Hassan II på baggrund af både internt og eksternt politisk pres at foretage en forsigtig åbning af det hidtil meget autoritært styrede marokkanske samfund. Denne åbning indebar, at regimet fra begyndelsen af 1990'erne gradvis tillod et stadig større frirum for det marokkanske civilsamfund, herunder også de marokkanske kvindeorganisationer.

Boks 14

Den stærke marokkanske konge, “de troendes hærfører”

Den marokkanske konge er meget magtfuld. Selvom Marokko har et parlament, mange politiske partier og en folkevalgt regering, så har “paladset” i praksis kontrol med stort set hele den udøvende, den lovgivende og den dømmende magt i Marokko.

Det marokkanske kongehus besidder en dobbelt legitimitet. Det skyldes, at det regerende *alaoui*-dynasti siges at være nedstammet fra muslimernes profet, Mohammed. Og denne hellige afstamning gør den alaoutiske konge til mere end en almindelig national leder – han er samtidig “de troendes hærfører” (*Emir al-Mouminin*). Ifølge den marokkanske grundlov er den marokkanske konge derfor både en magtfuld verdslig leder, og samtidig er han en religiøs leder med stor religiøs legitimitet og autoritet til at afgøre religiøse anliggender.

Marokko har haft tre konger siden uafhængigheden i 1956. Efter en kort periode under “uafhængighedskongen”, Mohammed V, var landet i mange år ledet af Hassan II, som var en meget magtfuld og karismatisk leder. Siden hans død i 1999 har landet været ledet af sønnen Mohamed VI, som har valgt en umiddelbart mere “åben” og moderne regeringsstil. Men han nyder fortsat den samme udstrakte og forfatningsgivne magt som sin far.

Den første spæde reform

I 1992 udnyttede en række kvinde- og menneskerettighedsorganisationer den gradvise politiske åbning til at starte en kampagne for en ændring af *Moudawanaen*. De lavede en underskriftsindsamling, som havde til formål at samle en million underskrifter for en reform af familieloven. Kampagnen vakte megen opsigt og førte til, at Hassan II nedsatte en kommission bestående af islamiske skriftlærde (*oulema*). På baggrund af deres anbefalinger gennemførte Hassan II i september 1993 en mindre revision af *Moudawanaen*.

Selv om det konkrete indhold i reformen i 1993 var meget begrænset, så udgjorde ændringen alligevel en milepæl for kvindeorganisationerne. For det havde vist sig, at det overhovedet kunne lade sig gøre at ændre tek-

sten, at den ikke længere var en "hellig" og urørlig tekst. Og samtidig havde organisationerne erfaret, at de kunne påvirke den politiske dagsorden.

I de efterfølgende år fortsatte den aldrende Hassan II den spæde liberaliseringsproces i Marokko. Det var et særligt vendepunkt, at venstrefløjen i 1998 fik lov at danne regering, efter at den i mange år havde været forfulgt og i opposition til regimet. Regeringsskiftet udgjorde også et vendepunkt i forhold til kvinders rettigheder, da den nye regering straks markerede, at den ville arbejde for at forbedre kvinders vilkår.

Jordskælv efter regeringens handlingsplan

I marts 1999 fremlagde den nye socialistiske familieminister, Said Saadi, en handlingsplan for integration af kvinder i Marokkos udvikling. Den ene af planens fire komponenter handlede om en ændring af kvinders retsstilling, altså en ny reform af *Moudawanaen*. Planen var blevet til efter nære konsultationer med nogle af de mest fremtrædende kvindeorganisationer. Desuden havde Verdensbanken bistået planens udarbejdelse. Handlingsplanen var først og fremmest begrundet med, at Marokko skulle leve op til sine internationale forpligtelser særligt efter FN's kvindekonference i Beijing i 1995. Planens sprogbrug var derfor først og fremmest af verdslig karakter og dens primære referenceramme var internationale menneskerettighedskonventioner.

Planens forslag om en reform af familieloven førte til et veritabelt stormvejr i det marokkanske samfund. Perioden omtales ofte som "jordskælvet". Modstanden mod planen samlede en bred vifte af marokkanske aktører. Herunder både islamistiske grupper, toneangivende *oulema* såvel som en række traditionelt konservative marokkanske kræfter. Selv internt i regeringen blev planen kritiseret af den minister, som havde ansvaret for islamiske anliggender, Mohammed M'Daghri (som ikke tilhørte venstrefløjen, men var personligt udnævnt af Hassan II). Forslaget blev beskyldt for at være umarokkansk og i modstrid med islam. Det var også et centralt kritikpunkt, at planens modstandere ikke var blevet tilstrækkeligt konsulteret af planens forfattere – som til gengæld havde samarbejdet med kvindeorganisationerne og Verdensbanken. Det sidste førte til anklager om, at planen var et led i Vestens (især USA's) forsøg på at gennemtvinge sin egen dagsorden hen over hovedet på den marokkanske befolkning.

Diskussionerne kulminerede omkring kvindernes internationale kampdag i marts 2000. Den 12. marts gennemførte den marokkanske kvindebevægelse sin årlige kvindedagsdemonstration i Rabat. Et af demonstrationens

temaer var støtte til regeringens famøse handlingsplan. Samme dag valgte planens modstandere at gennemføre en moddemonstration i Casablanca. Demonstrationen dér var en klar manifestation af de islamistiske gruppers nye politiske betydning og dygtige organisering. Den meget veltilrettelagte demonstration var en af de største i Marokko nogensinde og menes at have samlet helt op imod en halv million deltagere, hvoraf mange var kvinder – som altså gik på gaden imod regeringens plan for øgede kvinderettigheder.

Regeringen bakker ud, kongen overtager sagen

Den voldsomme modstand mod planen medførte, at regeringslederen, Abderrahmane Youssoufi, besluttede at trække planen tilbage og at afsætte dens ophavsmand, familieministeren Saadi. Youssoufi valgte også at overdrage spørgsmålet om en eventuel *Moudawana*-reform til kongens myndighed – i hans egenskab af “de troendes hærfører”. Således blev spørgsmålet om *Moudawanaen* og kvinders retsstilling altså ført tilbage fra de folkevalgtes beføjelser til kongens “hellige” domæne.

Mohamed VI nedsatte så i foråret 2001 en “rådgivende kommission”, som fik mandat til at fremkomme med et forslag til en *Moudawana*-reform. Der sad kun tre kvinder i den 16 mand store kommission, som var domineret af “konservative” kræfter. Mens kommissionen arbejdede, var den udsat for intens lobbyvirksomhed fra det marokkanske civilsamfund. En række kvindeorganisationer gik sammen i et netværk og prøvede at påvirke kommissionen i en “moderne” retning. Til det formål allierede de sig med en række “moderne” *oulema* og argumenterede vedblivende for, at der ikke er en modsætning mellem islam og de internationale menneskerettighedskonventioner. Parallelt hermed gennemførte også “islamisterne” og “traditionalisterne” et stort lobbyarbejde i forhold til kommissionen med henblik på at sikre, at dens anbefalinger ikke ville blive for vidtrækkende.

Den nye Moudawana

Kommissionen arbejdede i 30 måneder i tæt samarbejde med kongen og hans rådgivere. Mens dens arbejde stod på, var der ingen udenforstående, som kendte dens præcise mandat eller arbejdsperiode. Det var således ikke givet, om den overhovedet ville fremkomme med substantielle anbefalinger, eller om den bare var en “syltekrukke”. Og kun de færreste iagttagere regnede dengang med, at kommissionen ville foreslå en gennemgribende reform af *Moudawanaen*; dertil var spørgsmålet simpelthen for kontroversielt.

Stor var derfor forundringen, da Mohamed VI i oktober 2003 i en tale til det marokkanske parlament fremlagde et meget vidtgående og gennemgribende

forslag til ændring af *Moudawanaen*. Samtidig sanktionerede kongen forslaget ved eksplicit at fremlægge det i sin egenskab af “de troendes hærfører”, altså den højeste islamiske myndighed i Marokko.

På mange måder lignede kongens forslag det reformforslag, som var blevet fremlagt i den famøse handlingsplan i 1999. Den største forskel var, at kongens primære referenceramme var islam. Og forslaget var mindre radikalt i forhold til nogle af de mest symboladede stridspunkter, såsom spørgsmål om arv og flerkoneri. Men kongens forslag gjorde op med hovedpræmissen i den gamle *Moudawana*, nemlig at der består en grundlæggende ulighed mellem mand og kone i familien. Fremover ville mand og kone have dette ansvar i fællesskab. Kvinder ville få lettere adgang til at opnå skilsmisse og øgede rettigheder i forhold til deres børn. Og de ville fremover selv have myndighed til at indgå ægteskab. Minimumsalderen for pigers indgåelse af ægteskab ville fremover være 18 år (samme alder som for drenge, hvor piger før kunne giftes som 15-årige). Og mens forslaget altså i teorien fastholdt mænds meget omdiskuterede og symboladede ret til flerkoneri og til at kunne “forstøde” deres koner, så ville der fremover blive knyttet en række skrappe krav til udøvelsen af disse rettigheder.

Efter kongens tale var forslaget genstand for parlamentariske diskussioner. Og selvom det mødte en vis, begrænset kritik fra “konservative” og “islamistiske” kræfter i parlamentet, så var der ingen grundlæggende modstand mod forslaget, som jo var blevet fremlagt og sanktioneret af “de troendes hærfører”. Forslaget endte derfor med at blive vedtaget stort set som fremlagt af monarken af et enstemmigt parlament i januar 2004.

***Moudawana*-reformen: En historie om demokratisk forandring?**

I det ovenstående har vi i korte træk set, hvordan Marokkos nye familielevgivning blev til. I det følgende vil vi se nærmere på, hvad man mere generelt kan uddrage af historien om *Moudawana*-reformens tilblivelse for mulighederne for politiske reformer og demokratisk forandring i Marokko.

Hvorfor kom *Moudawana*-reformen overhovedet til verden? Hvorfor valgte Mohammed VI i sin tale i oktober 2003 at fremlægge et vidtgående forslag til styrkelse af kvinders rettigheder, når spørgsmålet havde været så kontroversielt? Der er selvfølgelig ingen endelige eller sikre svar på dette spørgsmål. Men mange iagttagere såvel i Marokko som i Europa og USA

har valgt at se forløbet som en rigtig “god” historie om et arabisk land i en rivende demokratisk udvikling. Altså en historie om et arabisk regime, der åbner sig for modernitet, for civilsamfundets indflydelse og for sikring af rettigheder.

Men reelt er historien mere kompliceret. Det er den på to planer, nemlig både hvad angår substansen, og hvad angår den politiske beslutningsproces, som førte til reformen. I det følgende vil vi se nærmere på begge dele.

Den svære vej fra teori til praksis

Der er meget, der tyder på, at det har lange udsigter, før den nye *Moudawana* bliver til praksis. Implementering af reformen støder på mange forskellige forhindringer. I et fattigt land som Marokko er det for det første en meget tids- og ressourcerævende opgave at oprette nye retsinstanser og at uddanne dommere til et nyt og omfattende retskompleks. For det andet er det svært at udbrede viden om den nye lov, særligt blandt kvinderne på landet, hvor mere end fire ud af fem er analfabeter. Og endelig hindres implementeringen af, at den nye lovtekst flere steder er uklar. Dette gør det svært at anvende loven i praksis – og gør det i særdeleshed svært at sikre, at den anvendes ensartet. Hertil kommer, at loven også giver den enkelte dommer muligheder for i ekstraordinære tilfælde at dispensere fra lovens generelle bestemmelser og at anlægge sine eget skøn. Og det har ifølge nogle af de marokkanske kvindeorganisationer ført til misbrug, idet mange dommere angiveligt misbruger denne mulighed og hyppigt giver tilladelser til flerkoneri, “forstødning” eller til, at helt unge piger giftes.

Men den allerstørste forhindring for den nye lovs implementering er formentlig den modstand, som den forsat møder i brede dele af det marokkanske samfund. En modstand, som nogle gange er baseret på myter og uvidenhed. Men som også ofte afspejler en “patriarkalsk mentalitet”, i følge hvilken kvinders plads er og forbliver i hjemmet som mandens underordnede. En mentalitet, som også præger mange af dem, som har det administrative og juridiske ansvar for at føre reformen ud i livet, herunder store dele af den mandsdominerede marokkanske dommerstand.

Alle disse problemer peger på, at en lovændring ikke er nok til at sikre reformer. At der også knytter sig mange og store udfordringer til at sikre dens gennemførelse. Og at der består et kompliceret forhold mellem ændring af lov og ændringer af mentaliteter. Disse overvejelser gælder dog generelt i

forhold til implementering af ny og kontroversiel lovgivning og er ikke et særkende for Marokko. Og selvom det ser ud til, at det vil tage lang tid, før marokkanske kvinders rettigheder ændres i praksis, så ændrer det ikke ved det faktum, at Marokko i det mindste på papiret har fået en markant ændret lovgivning, som giver kvinder en langt større retssikring, og som bidrager til større lighed mellem kønnene. Men der er altså stadig et stykke vej igen, før *Moudawana*-reformen slår igennem i praksis. Men hvad så med den meget roste demokratiske proces, som *Moudawana*-reformen angiveligt også var et udtryk for?

En demokratisk skueproces?

Moudawana-reformen er både i og uden for Marokko blevet udråbt som en klar indikator af, at Marokko i disse år demokratiseres. Reformen sikrer marokkanske kvinders rettigheder og gør dem dermed til mere lige deltagere og borgere i det marokkanske samfund.

Boks 15

Kvinders rettigheder og demokratisering

Hvad er forholdet mellem styrkelse af kvinders rettigheder og demokratisering? Der findes ikke noget entydigt svar på dette spørgsmål. Svaret afhænger i høj grad af den forståelse af demokrati, som man lægger for dagen.

Hvis demokrati forstås snævert, som en særlig form for magtdeling og styreform, så er styrkelse af kvinders rettigheder kun en komplementær social udvikling.

Hvis der derimod lægges en bredere demokratiforståelse for dagen, hvor demokratisering også handler om inddragelse og deltagelse af borgerne, så vil en styrkelse af kvinders rettigheder ofte medtages som en integreret del af en demokratiseringsproces. Fordi en styrkelse af kvinders rettigheder ifølge denne synsvinkel styrker kvinders deltagelse i den sociale, økonomiske og politiske udvikling i deres samfund. Ifølge denne demokratiforståelse var *Moudawana*-reformen i sig selv et klart element i en demokratiseringsproces i Marokko.

Men det er ikke kun reformens indhold, som gør, at den af mange iagttages i og udenfor Marokko ses som et vigtigt element i en marokkansk demokratiseringsproces. Også den politiske proces bag reformens tilblivelse fremhæves som en klar indikator på, at Marokko demokratiseres.

Særligt tre elementer fremhæves ofte for at understrege, hvorfor den politiske reformproces afspejler en demokratisk proces. For det første fremhæves det marokkanske civilsamfunds styrke. For det andet betones, at reformprocessen var karakteriseret ved en åbning af den offentlige sfære. Altså ved en hidtil uset grad af fri debat og meningsudveksling samt deltagelse af mange forskellige aktører. Og endelig for det tredje pointeres det, at det var en demokratisk landevinding, at det marokkanske parlament fik mulighed for at debattere og vedtage reformforslaget.

Et uafhængigt civilsamfund?

For så vidt angår det marokkanske civilsamfund (særligt de marokkanske kvinde- og menneskerettighedsorganisationer), så kan der ikke være nogen tvivl om, at disse organisationer har gjort (og gør) et meget stort stykke arbejde for at fremme marokkanske kvinders rettigheder og stilling i samfundet, og at de desuden gennem årene har opnået en for regionen meget høj grad af professionalisme og indflydelse. *Moudawana*-reformen var næppe blevet til uden deres vedholdende og meget professionelle indsats.

Men der kan til gengæld stilles spørgsmålstegn ved disse organisationers uafhængighed. Det var således kun meget få af dem, der protesterede, da den marokkanske regering opgav at lovgive om familieloven og appellerede til kongen. Tværtimod har kongen for langt de fleste af disse organisationer spillet en meget positiv rolle, og hans status som øverste politiske og religiøse myndighed problematiseres ikke. Det er der jo ikke i sig selv noget hverken forkert eller mærkeligt i, givet paladsets gennemgribende indflydelse i det marokkanske samfund. Men det understreger, at hovedparten af de dele af det marokkanske civilsamfund, som var impliceret i *Moudawana*-reformen, tilsyneladende for indeværende står bag magtdelingen og dermed indirekte bidrager til at legitimere, at paladset i praksis er den eneste udøvende magt i Marokko, mens parlamentet og de politiske partier i vidt omfang er uden politisk indflydelse.

Det kan heller ikke udledes af civilsamfundets succes i forhold til *Moudawana*-reformen, at det repræsenterer en stærk, ny demokratiseringskraft i samfundet. Hovedparten af de civilsamfundsaktører, som spillede en central rolle i forbindelse med *Moudawana*-reformen, tilhører en lille privi-

legeret storbyelite. De udgøres i vidt omfang af midaldrende, fransktalende akademikere uden den store folkelige appel eller gennemslagskraft. Dette betyder på ingen måde, at deres indsats for reformen ikke har været betydningsfuld. Men det problematiserer deres organisationers muligheder for at repræsentere en væsentlig oppositionskraft i forhold til andre/bredere politiske dagsordener. Man kan altså ikke nødvendigvis udlede af civilsamfundets rolle i *Moudawana*-reformen, at et stærkt og uafhængigt civilsamfund står klar til at presse på for mere gennemgribende demokratiseringstiltag i Marokko.

Åbning af den offentlige sfære?

Et andet element som fremhæves er, at reformprocessen var karakteriseret ved en åbning af den offentlige sfære. At processen var karakteriseret ved en hidtil ukendt grad af ytringsfrihed og meningsudveksling samt deltagelse af mange forskellige aktører. Herunder særligt en række "islamistiske" aktører, som for første gang fik lov til at ytre sig offentligt. Der er meget rigtigt i denne analyse. Den meget frie og brede debat om *Moudawana*-reformen er en vigtig markør af, at Marokko i de senere år har oplevet en åbning af den offentlige sfære.

Men heller ikke her er historien helt så enkel. For at forstå såvel åbningerne som begrænsningerne i den frie meningsudveksling i Marokko er det nødvendigt at kende til en vigtig begivenhed, som fandt sted i Marokko parallelt med reformprocessen. Den 16. maj 2003 foretog en gruppe radikale islamistiske selvmordsbombere fem koordinerede selvmordsattentater i Casablanca. Begivenheden, som ofte omtales som "Marokkos 11. september", har haft en skelsættende betydning for landets politiske sammensætning og offentlige sfære.

I kølvandet på attentaterne skete der nemlig en markant tilbagerulning af den politiske reformproces. Der blev gennemført en omfattende anti-terrorlovgivning og foretaget en lang række tilbageholdelser og arrestationer. Af særlig betydning i denne sammenhæng var det, at begivenhederne også førte til en skarp kritik af de forskellige islamistiske grupperinger i det marokkanske samfund. Særlig hårdt gik det ud over *Retfærdigheds- og Udviklingspartiet* (PJD), der var det eneste islamistiske parti repræsenteret i parlamentet og landets tredje største parti. PJD blev beskyldt for at have et medansvar for begivenhederne, og partiets fortsatte legale eksistens var i en overgang genstand for en voldsom debat. Kritikken medførte, at partiet gennemførte ændringer i partiets ledelse, hvor yngre og mere "moderate" personer kom til, og samtidig introducerede det en lavere og mere moderat

politisk profil. Det kan formentlig medvirke til at forklare, hvorfor mange af modstanderne af det tidligere forslag til reform af *Moudawanaen* holdt en relativt afdæmpet profil, da Mohammed VI fremlagde sine anbefalinger i oktober 2003. Dette gjaldt i særdeleshed for PJD, som havde været imod det tidligere reformforslag og var en hovedarrangørerne af den store protestdemonstration i marts 2000, men som valgte at stemme for kongens reformforslag i parlamentet.

På den baggrund kan der derfor diskuteres, hvor fri en meningsudveksling der reelt var omkring *Moudawana*-reformen, i alle tilfælde i dens sidste fase i perioden fra den 16. maj 2003 og frem til kongens anbefalinger i oktober samme år, hvor store dele af den "islamistiske" opposition havde fået en mere eller mindre selvvalgt mundkurv på.

Folkevalgte med indflydelse?

Endelig ses det ofte som en demokratisk indikator, at det marokkanske parlament fik mulighed for at debattere og stemme om *Moudawana*-reformen, mens kongen tidligere havde truffet beslutninger herom alene i sin egen skab af "de troendes hærfører". Men også her kan der stilles spørgsmålstejn ved demokratiseringselementet i processen.

Dels er det vigtigt at erindre, at kongens reformforslag kom til på baggrund af, at de folkevalgte forudgående havde opgivet at lovgive i sagen. Om end den daværende venstrefløjsregering formentlig frivilligt trak den famøse handlingsplan tilbage og afgav alle beføjelser til kongens myndighed, så understreger forløbet det parlamentariske systems skrøbelighed og de folkevalgtes svaghed.

Endvidere havde parlamentets tredjestørste og eneste islamistiske parti, PJD, som nævnt i praksis en mere eller mindre selvvalgt mundkurv på i forbindelse med parlamentets diskussioner af forslaget.

Endelig kan det også diskuteres, hvor megen reel indflydelse parlamentet havde på den endelige reform af familieloven. Det oplæg, som Kong Mohamed VI fremlagde til parlamentets vedtagelse i oktober 2003 var i praksis et *fait accompli*. Det fremgik eksplicit af kongens tale, at han i sin egen skab af "de troendes hærfører" allerede havde fortolket og besluttet i forhold til substansen i reformen. Det, som var overladt til parlamentet, var derfor reelt kun at diskutere en række forhold knyttet til reformens implementering – mens parlamentarikerne altså ingen indflydelse havde på lovens kerne.

Så selvom der naturligvis var en stor symbolsk betydning i, at vedtagelsen af loven blev overgivet fra kongens "hellige" domæne til parlamentarikernes diskussion, så kan der altså stilles spørgsmålstegn ved, i hvor høj grad andre aktører end paladset reelt havde indflydelse på reformen.

***Moudawana*-reformen: Det marokkanske regimes legitimitet og autoritet bestyrket**

Marokko fik i 2004 en revideret familielov, som i alle tilfælde på papiret sikrer kvinders rettigheder betragteligt. Reformen blev til efter pres fra et dynamisk og professionaliseret marokkansk civilsamfund, hvor blandt andet en række kvindeorganisationer spillede en central rolle. Og reformen blev til efter frie og brede offentlige drøftelser. Disse er klare indikationer på, at der sker en væsentlig politisk liberalisering i Marokko i dag. Men hvorvidt disse tiltag også skal ses som indikatorer på, at der sker en demokratiseringsproces i Marokko, er altså mindre sikkert.

Efter fremlæggelsen af regeringens handlingsplan i 1999 og den efterfølgende massive samfundsdiskussion endte det med, at (stort set) alle implicerede aktører appellerede til kongen om at finde en løsning i sin egenskab af "de troendes hærfører". Kongens status som den øverste politiske og religiøse myndighed blev således bekræftet. Og da Mohammed VI fremlagde sit reformforslag i oktober 2003, kort tid efter de dramatiske terrorhandlinger, var der (med meget få undtagelser) ingen i det marokkanske samfund, som for alvor problematiserede det. Og det selvom forslaget på mange måder lignede det forslag, som var blevet fremlagt i den oprindelige handlingsplan, om end referencerne var mere islamiske.

Parlamentarikerne roste ham for at have givet dem en rolle. Islamisterne priste de øgede islamiske referencer. Og kvinde- og menneskerettighedsorganisationerne (og med dem mange udenlandske iagttagere) var såre taknemmelige over, at Marokko endelig havde fået en ny familielov, som på mange måder forbedrede marokkanske kvinders retsstilling betragteligt. I alle tilfælde på papiret.

Det kan derfor overvejes, om ikke det brogede og komplicerede reformforløb derfor paradoksalt nok først og fremmest har bidraget til at styrke kong Mohamed VI og det nuværende marokkanske regimes autoritet og legitimitet – såvel politisk som religiøst. Måske var det marokkanske regime i virkeligheden den allerstørste "vinder" i forbindelse med den nylige reform

af Marokkos familielov. Reformforløbet bidrog nemlig på en og samme tid til at styrke kongens religiøse legitimitet (som “de troendes hærfører”, den højeste religiøse myndighed) og hans politiske autoritet (som den eneste garant for ro og orden, for kontinuitet og kompromis) i det marokkanske samfund.

Afsluttende bemærkninger

Som fremhævet i indledningen til denne bog, så er der i disse år en stadig større vestlig interesse for den politiske udvikling i Mellemøsten. Denne interesse afspejler sig blandt andet i en række vestlige initiativer, der har til formål at fremme demokrati og menneskerettigheder i regionen. Den nye marokkanske familielov blev til efter et specifikt og lokalt forankret forløb. Men ud fra det specifikke marokkanske reform forløb kan drages en række generelle erfaringer af relevans for de mange vestlige reform initiativers muligheder for at opnå succes i Mellemøsten.

For det første viser historien om *Moudawana*-reformen, at reform- og demokratiseringsprocesser ikke altid følger en snorlige vej. Politiske reformer kan komme til af kringlede omveje, hvor mange forskellige aktører og hændelser spiller ind. Således var den brede politiske opbakning til *Moudawana*-reformen formentlig i høj grad en – højest utilsigtet – konsekvens af bombeattentaterne i Casablanca i maj 2003. Den erfaring er vigtig for dem, som på den ene eller anden måde planlægger og bidrager til “reformer i Mellemøsten”. At det er vigtigt at forlade alle forestillinger om demokratiseringsprocesser som “lineære”, som processer der følger en drejebog, ifølge hvilken et stærkere civilsamfund, øget ytringsfrihed osv. mere eller mindre automatisk fører til demokratiske reformer.

For det andet er det vigtigt at notere, at der ikke nødvendigvis består et modsætningsforhold mellem islam og reformer. I Marokko var alle implicerede aktører muslimer. Og de argumenterede alle med deres tro – selvom de havde forskellige tilgange til deres tro og forskellige udlægninger af teksterne. Så udfordringer knyttet til at sikre for eksempel kvinders rettigheder er ikke nødvendigvis et spørgsmål om at omgå islam. De vil oftere handle om politik – om at ændre magtstrukturer og mentaliteter.

Endelig kan det også være relevant at uddrage nogle erfaringer af ovenstående historie for den meget udbredte vestlige støtte til “civilsamfund” og til styrkelse af kvinders rettigheder – som integrerede dele i større demokra-

tiseringsstrategier. For mens styrkelse af såvel “civilsamfund” som kvinders rettigheder er og forbliver vigtige sociale udfordringer i de fleste lande i Mellemøsten, så er det ikke givet, at de (i alle tilfælde på kort sigt) har så meget med demokratisering at gøre. I hvert tilfælde ikke, hvis man opererer med en demokratiforståelse, som fokuserer på magtdivisionen i det enkelte samfund. For, som vi har set det, så ser *Moudawana*-reformen ikke ud til at have udgjort en trussel mod den eksisterende magtdivision i Marokko – faktisk har den måske ligefrem været med til at styrke den.

Her kan du læse mere:

Ahmed, Leila. 1992. *Women and Gender in Islam. Historical Roots of a Modern Debate*. New Haven: Yale University Press

Buskens, Léon. 2003. Recent Debates on Family Law Reform in Morocco: Islamic Law as Politics in an Emerging Public Sphere. *Islamic Law and Society*, 10:1, s. 70-131

Hammoudi, Abdellah. 1997. *Master and Disciple. The Cultural Foundations of Moroccan Authoritarianism*. Chicago & London: The University of Chicago Press

Maddy-Weitzman, Bruce. 2005. Women, Islam, and the Moroccan State: The Struggle over the Personal Status Law. *The Middle East Journal*, 59:3, s. 393-410

Moghadan, Valentine M. 2003. Engendering Citizenship, Feminizing Civil Society: The Case of the Middle East and North Africa. *Women and Politics*, 25:1/2, s. 63-87

Ottaway, Marina. 2004. *Women's Rights and Democracy in the Arab World*. Democracy and Rule of Law Project Working Papers, Middle East Series, Number 42. Washington DC: Carnegie Endowment for International Peace

Roussillon. 2004. Réformer la Moudawana: statut et conditions des Marocaines. *Maghreb-Machrek*, 79, s. 79-99

Roque, Maria-Angels, ed. 2004. *La Société Civile au Maroc. L'émergence de nouveaux acteurs de développement*. Barcelona: Institut Europeu de la Mediterrània - Publisud - Sochepress

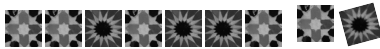
Sater, James. 2002. The Dynamics of State and Civil Society in Morocco. *Journal of North African Studies*, 7:3, s. 101-11

Tozy, Mohamed. 1999. *Monarchie et islam Politique au Maroc*. Paris: Presses de la Fondation Nationale des Science Politiques

Waterbury, John. 1970. *The Commander of the Faithful. The Moroccan Political Elite – A Study in Segmented Politics*. London: Weidenfeld & Nicholson

Donorbistand og civilsamfundsudvikling i Palæstina efter Oslo-aftalen

Michael Irving Jensen

Det palæstinensiske selvstyre er gennem de sidste ti år blevet mere og mere afhængigt af donorbistand, og i dag er palæstinenserne et af de folk i hele verden, der modtager mest hjælp pr. indbygger. Kort tid efter underskrivelsen af den såkaldte Oslo-aftale i 1993 mødtes omkring 40 donorlande og -organisationer og lovede at donere 2,4 milliarder dollar over en femårig periode. I oktober 1998 besluttede det internationale samfund at forlænge deres bistand og hjælp til palæstinenserne med endnu 3,3 milliarder dollar for perioden 1999-2004, og bistanden er siden fortsat med at flyde ind.

International donorbistand er et udenrigspolitisk værktøj; at yde bistand afspejler derfor også donorernes interesser. I jagten på fred mellem palæstinensere og israelere har donorbistand været – og er stadigvæk – et vigtigt redskab. En af hovedbegrundelserne for at give bistand var instrumentel: Hvis der skabes økonomisk fremgang, er der en bedre chance for fred. I dag bliver donorbistand også grundlæggende givet for at støtte fredsprocessen, fordi donorerne ser en interesse i stabilitet i regionen – og i at sikre Israel en forbedret rolle i dets mellemøstlige omgivelser.

Dette kapitel handler om udviklingen af sekulære palæstinensiske ngo'er i perioden efter Oslo-aftalen i 1993 og frem til begyndelsen af 2005. Udover at diskutere, hvad Oslo-aftalen og tilførslen af donorbistand har betydet for udviklingen af de sekulære palæstinensiske ngo'er, vil kapitlet se på, hvordan den nuværende al-Aqsa-intifada har påvirket og givet nyt liv til den "nationale befrielsesdagsorden" blandt mange ngo'er. Det vil også blive diskuteret, om denne genoplivelse af befrielsesdagsordenen vil blive til en ny politisk kraft, der kan udfylde det politiske tomrum mellem det selvstyreorienterede *Fatah* og *Hamas*.

Kapitlets omdrejningspunkt er de sekulære ngo'er. Disse ngo'er blev for størstedelens vedkommende grundlagt af eller var beslægtet med de venstreorienterede dele af PLO i løbet af den første palæstinensiske opstand, den såkaldte intifada (1987-1993). Fokus er således på ngo'er tilknyttet PFLP, DFLP og Kommunistpartiet. Disse ngo'er er ikke de eneste i Palæstina. Der findes f.eks. en lang række islamistiske ngo'er som også spiller en vigtig rolle. De sekulære ngo'er er imidlertid blevet udvalgt, fordi de repræsenterer en mulig tredje kraft i palæstinensisk politik. En sådan tredje kraft kan i sidste ende bryde Palæstinas nuværende bipolare politiske system, der er domineret af *Fatah* og *Hamas*.

Kapitlet er delt i tre dele: Først skitseres ngo-samfundets skiftende roller siden besættelsen af Vestbredden i 1967 med specielt fokus på den første intifada. Næste afsnit analyserer konsekvenserne af Oslo-aftalen og den massive donorbistand, der fulgte efter den i årene 1993-2000. Her peges der på, hvordan ngo'erne gradvist blev løsrevet fra spørgsmålet om national befrielse og i højere grad orienteret mod udvikling. Tilsidst diskuterer kapitlet de begrænsninger og muligheder, som al-Aqsa-intifadaen har skabt, siden den begyndte i efteråret 2000. Det undersøges især, hvordan opførelsen af den såkaldte "adskillelsesbarriere" – muren – har virket som en katalysator og aktiveret dele af det palæstinensiske ngo-samfund igen og dermed bragt spørgsmålet om national befrielse tilbage på deres dagsorden.

Det palæstinensiske civilsamfund 1987-93

Fra begyndelsen af den israelske besættelse, der startede i 1967, blev kun de mest basale offentlige serviceydelser stillet til rådighed af besættelsesstyrkerne. Derfor opstod der gennem 1970'erne et stort antal nationalistiske, marxistiske og islamistiske ngo'er i det palæstinensiske samfund, der kunne levere serviceydelser på Vestbredden og i Gazastriben. Det relativt stærke palæstinensiske civilsamfund opstod således både på trods af og på grund af den israelske besættelse.

Den første intifada var de palæstinensiske ngo'ers storhedstid, og opstanden markerede et vendepunkt for civilsamfundsbevægelser og styrkede etableringen af et stort antal nye civilsamfundsorganisationer. De fleste serviceydelser inden for sundhed, landbrug, uddannelse og menneskerettigheder blev varetaget af en stærk og velfunderet ngo-sektor. Ngo'erne stod for 60 procent af sundhedsplejen, 50 procent af hospitalerne, 100 procent af handicapplejen, 100 procent af landbrugsudviklingskontorerne og

30 procent af uddannelsesinstitutionerne (inklusive de fleste børnehaver). Nogle af ngo'erne havde næsten status af ministerier og var nært knyttet til det lokale palæstinensiske samfund. Dette var tilfældet med blandt andet *The Palestinian Agricultural Relief Committees* (PARC) inden for landbrugsområdet og nogle af de større medicinske ngo'er (det gælder *Union of Palestinian Medical and Relief Committees* (UPMRC)) inden for sundhedsplejen. Da det palæstinensiske selvstyre blev etableret i 1994, havde UPMRC etableret ikke mindre end 31 permanente klinikker og 9 mobile klinikker, der tog sig af 200 landsbyer og lejre. UPMRC drev tillige 11 rehabiliteringsprogrammer og 7 mobile tandlægeklinikker.

Boks 16

Oslo-aftalen

På norsk initiativ foregik der fra januar 1993 hemmelige forhandlinger i Norge mellem Israel og PLO. Disse forhandlinger udmøntedes i "Principaftalen for fred". Principaftalen er en hensigtserklæring om at skabe fred mellem Israel og palæstinenserne, der blev underskrevet 13.9. 1993 af Israel og PLO i Washington, D.C. Aftalen opstillede en tidsramme for direkte forhandlinger parterne imellem, den skulle i løbet af en femårsperiode skulle føre til en endelig fredsaf tale. Tidsrammen er dog ikke blevet overholdt, og der er aldrig blevet underskrevet en egentlig fredsaf tale. Parterne underskrev dog i 1990'erne en række delaftaler, som alle blev set som skridt på vejen mod egentlig fred.

Det er blevet almindeligt at bruge begrebet Oslo-aftalen eller Oslo-aftalerne som samlet betegnelse for "Principaftalen for fred" og de efterfølgende delaftaler.

De kommunistisk baserede ngo'er var blandt de første til at skabe kontakter til europæiske donor ngo'er i de tidlige 1980'ere. Andre venstreorienterede organisationer fulgte efter og begyndte at supplere de midler, de modtog fra politiske organisationer, med donorpenge. Denne proces blev intensiveret betydeligt under den første intifada. I løbet af intifada-årene var der et iøjnefaldende sammenfald mellem den politiske elite og aktivisterne i civilsamfundet (ngo-eliten). De venstreorienterede var altså både engageret i partipolitik og i ngo'erne. Det var først lige efter Oslo-aftalen (se boks 16), at ngo-ledere blev adskilt fra den politiske elite, idet Arafat og PLO's eksil-

lederskab vendte tilbage i 1994 og overtog styringen af det politiske liv (se boks 17). Under den første intifada havde de fleste sekulære palæstinensiske civilsamfundsorganisationer en national dagsorden, der sigtede mod at styrke det palæstinensiske samfund og samtidig forsvare det palæstinensiske folks politiske rettigheder. Da pengene strømmede ind i ngo'ernes kasser, indså deres ledere imidlertid, at mange ngo'er var blevet økonomisk uafhængige af deres parti. Som en følge heraf ændrede mange af de prominente palæstinensiske ngo'er i de tidlige 1990'ere sig til professionelle, udenlandsk sponsorerede, udviklingsorienterede centre. Med andre ord fjernede mange ngo'er sig fra de politiske sider af deres arbejde og blev i højere grad professionaliseret.

Boks 17

Selvstyret

Det palæstinensiske selvstyre blev etableret i 1994 som en konsekvens af Oslo-aftalen. Yassir Arafat blev selvstyrets første leder. Han var sammen med flere andre PLOs eksillederskab vendt tilbage fra Tunis i 1994. Disse ledere af PLO, som havde siddet i eksil uden for de besatte palæstinensiske områder i årevis, blev betegnet "den gamle garde" og de kom i et modsætningsforhold til især aktivisterne fra den første intifada 1987-93. De kom til at præge selvstyret dets politiske retning, og de udgør en afgørende elite i det palæstinensiske samfund.

Oslo-aftalen og deres betydning for det palæstinensiske civilsamfund

Oslo-aftalen i 1993 betød en ny æra i palæstinensisk politik og førte til politiske, økonomiske og sociale forandringer. Det meste af donorbistanden blev kanaliseret over i det nyetablerede selvstyre, fordi alle udefrakommende aktører havde en interesse i at styrke selvstyret. Der var enighed om, at et stærkt palæstinensisk selvstyre var en garant for stabilitet og fremgang i fredsprocessen. Det blev derfor opfattet som "naturligt", at det palæstinensiske selvstyre modtog størstedelen af bistanden på bekostning af det veletablerede palæstinensiske ngo-samfund.

I kølvandet på Oslo-aftalen oplevede det palæstinensiske civilsamfund den paradoksale situation, at mens ældre og velfungerende venstreorienterede ngo'er led økonomisk, blev mange nye ngo'er etableret. Faktisk eksplo-

derede antallet af ngo'er i årene efter Oslo-aftalen i 1993. Der var et boom i "freds-ngo'er" eller "elsk din fjende-projekter", som nogle kritikere kaldte dem. Det afspejler den markante indflydelse, donorer i de vestlige hovedstæder havde, på hvilke områder af det palæstinensiske civilsamfund, der skulle støttes. Som Alam Jarrar fra den førømtalte medicinske ngo UPMRC udtalte i et interview:

"De store beløb er hos regeringerne [...] Regeringer har deres egen dagsorden, og de har deres eget politiske syn på tingene, og de tjener deres egne interesser [...]. De ønsker at bruge deres penge til at påvirke den palæstinensiske dagsorden, det ved vi, og de bruger nogle gange ngo'er som repræsentanter til at indføre deres egen dagsorden direkte eller indirekte".

I løbet af de første år efter Oslo-aftalen mistede det gamle palæstinensiske ngo-samfund mere end halvdelen af deres indtjening – trods den betydelige stigning i den samlede donorstøtte. En række veletablerede ngo'er på venstrefløjen, der var imod Oslo-aftalen, blev ramt hårdt, eftersom donorerne havde en tendens til at satse på ngo'er, der var tilhængere af fredsprocessen.

Ifølge en række akademiske beretninger opstod der heftig konkurrence mellem ngo'erne og det palæstinensiske selvstyre, da selvstyret blev dannet i 1994. Forståeligt nok havde selvstyret en interesse i at bremse ngo'ernes indflydelse, fordi mange af dem var meget kritiske over for de underskrevne aftaler. Selvstyret ønskede at fremhæve sig selv som den centrale institution, eller ligefrem eneste institution, i det palæstinensiske samfund. Samtidig havde ngo'erne en ambition om at opretholde deres indflydelse. Der opstod derfor et anspændt forhold, hvad angår politisk indflydelse. Mange forskere har understreget det fjendtlige forhold mellem de to parter. Men der var også en anden og mere samarbejdsvillig side af forholdet. Ngo'erne forsøgte at tage sig af områder, som regeringen eller ministerierne ikke var i stand til at tage sig af, og steder, som ikke var inden for regeringens mandat. Inden for områderne landbrug og uddannelse komplementerede selvstyret og ngo'erne hinanden, og samarbejde fandt sted.

Således var der i sidste halvdel af 1990'erne en arbejdsdeling mellem mange ngo'er og selvstyret. Resultatet blev, at selvstyret tog sig af de store byer, mens ngo'erne fik overladt isolerede byer samt mindre land- og randområder. Mange ngo'er gik også i dialog med selvstyret om processen med at lave nye love, og mange af dem blev inviteret af selvstyret til at diskutere

emner som vand, miljø, naturressourcer, beskæftigelse, industri og landbrug.

De fleste af problemerne mellem de to parter opstod i forhold til menneskerettighederne. Dette skyldtes, at talrige palæstinensiske menneskerettighedsngo'er – der indtil 1994 kun overvågede israelske menneskerettighedskrænkelser mod palæstinensere – også begyndte at overvåge de krænkelser, det nyetablerede selvstyre begik. Dette skabte gnidninger mellem parterne. For det meste vendte EU og USA – som opretholdt menneskerettighedsngo'erne økonomisk – det blinde øje til de menneskerettighedskrænkelser, som selvstyret begik, fordi de ofte blev begået af hensyn til Israels sikkerhedsinteresser.

De kampe, der fandt sted indenfor menneskerettighedsområdet, var imidlertid alvorlige, fordi de handlede om visionen for den fremtidige stat. Den politiske kamp handlede ikke kun om forholdet mellem menneskerettighedsorganisationer og selvstyret. Kampen blev også en kamp mellem de tidligere ledere fra Vestbredden og Gazastriben, der havde kæmpet mod den israelske besættelse før 1993, og den såkaldte "gamle garde" fra Tunis: Det vil sige Yassir Arafat og hans støtter, der vendte tilbage til de palæstinensiske områder i 1994. Den gamle garde fra Tunis havde en forestilling om, at de skulle tage sig af det nationale spørgsmål først, altså selvstændighed, og den interne demokratiske struktur senere. De to emner kunne ikke – i deres opfattelse – klares på samme tid. Ngo'erne ville derimod have begge dele igangsat på samme tid.

Andre årsager til stigningen i antallet af ngo'er

Ekspllosionen i antallet af ngo'er var også relateret til det neoliberale projekt, som verden har oplevet efter den kolde krig. Der er et nyt fokus på at styrke individet til at klare sig selv trods reducerede serviceydelser fra regeringen. Dette er også tilfældet i mange af de arabiske nabolande, hvor denne tendens hænger klart sammen med gennemførelsen af strukturtilpasningsprogrammerne og den formindskelse af staten, der følger med og er krævet af IMF og Verdensbanken.

Hertil kommer, at mange i den uddannede byelite opfatter beskæftigelse i ngo-sektoren som en vej op ad den sociale rangstige. Ngo'erne er en kilde til "god" beskæftigelse, der tiltrækker de bedst uddannede – ofte på bekostning af den offentlige sektor. Én årsag til denne udvikling er den politiske proces, som fandt sted efter etableringen af selvstyret i 1994. Manglende muligheder for kritikere af Oslo-aftalen inden for den private sektor og

den fremspirende statssektor gjorde ngo-sektoren til den mest attraktive for de palæstinensiske intellektuelle. I store træk føler én elite (de intellektuelle der blev uddannet og voksede op i de besatte områder) sig hjemme i ngo'erne, mens de oftest er i opposition til statssystemet, det vil sige selvstyret, hvorimod eliten omkring "den gamle garde" kontrollerer staten samt en betydelig del af den private sektor.

En vigtig konsekvens for de fleste – om ikke alle – palæstinensiske ngo'er i 1990'erne har været oplevelsen af en proces, hvori de er blevet frakoblet spørgsmålet om national befrielse og næsten udelukkende har beskæftiget sig med udviklingsspørgsmål. Ngo'erne er selv bevidste om den udvikling, der fandt sted i Oslo-årene: Det stigende fokus på udviklingsproblematikker betød, at spørgsmålet om national befrielse blev overladt til selv-styret alene. Som en konsekvens heraf har der været en tendens til, at ngo'erne bliver løsrevet fra deres sociale base og det i et omfang, hvor nogle ngo'er har vist mere interesse for de udenlandske donorer end for deres eget bagland.

Palæstina efter Oslo: En ny rentierstat?

De arabiske oliestater i Golfen repræsenterer rentierstaten i sin ypperste form; det vil sige en stat med andre indtægtskilder end skatteopkrævning, og hvor kun en lille del af befolkningen er involveret i at skabe denne indtægt. Regeringen er hovedmodtager af denne indtægt, og staten spiller derfor en dominerende rolle i fordelingen af velfærd til befolkningen. I Golfstaternes tilfælde er det olien, der giver mulighed for, at økonomien kan hænge sammen uden en stærk produktiv hjemlig sektor. Men Palæstina viste i perioden efter Oslo-aftalen – ligesom et antal andre arabiske stater uden olie – flere og flere tegn på at fungere som en rentierstat. Det palæstinensiske samfund er i udstrakt grad ved at blive en rentierstat, der først og fremmest eksisterer på grund af donorbistand; "fredsindtægt". Det vil sige, at landets økonomi er afhængigt af dets vilje til at skabe fred med Israel.

En af de centrale politiske konsekvenser af den palæstinensiske rentierstat er, at "fredsindtægten" har gjort det muligt for selvstyret at følge en neopatriarkal politik. Det vil sige en politik, hvor en leder, en patriark, kan bruge sin magt til pleje sine udvalgte undersåtter; et såkaldt patron-klient forhold. Før Golfkrigen (1990-91) brugte Arafat som leder af PLO i vidt omfang sin kontrol over de finansielle midler, PLO fik af Golfstaterne, til at kontrollere rivaler og belønne vigtige støttegrupper. Efter etableringen af

selvstyret i 1994 søgte Arafat at bruge de finansielle midler, som det internationale samfund har givet det palæstinensiske selvstyre, til at styrke sin politiske position. Den enorme vækst i den palæstinensiske offentlige sektor – som kun er gjort mulig gennem donorbistand – var nøglen til hans evne til at sikre en opretholdelse af et politisk system baseret på patron-klient forhold.

Gennem stor donorbistand bliver der således skabt et afhængighedsforhold. Og selvom nogle aktivister ideelt set gerne ville takke nej til økonomisk støtte fra vestlige (eller arabiske) kilder, fordi de er bekymrede over den nye afhængighed, står det palæstinensiske civilsamfund i en situation, hvor mange ngo'er også kan opfattes som "indtægtssøgende". På den måde minder de om udviklingen af selvstyret; ligesom den palæstinensiske præsident Yassir Arafat plejede at være patron for selvstyret, kan lignende strukturer af denne slags patron-klient-forhold spores i flere ngo'er – om end dette er i en betydelig mindre målestok.

Al-Aqsa-intifadaen: Et nyt kapitel åbnes

Palæstinenserne høstede aldrig rigtig frugterne af Oslo-aftalen. Trods aftalen fortsatte israelerne med at bygge bosættelser, ekspropriere palæstinensisk jord, ødelægge landbrugsarealer, rive huse ned, bygge omfartsveje osv. Endnu er der ikke nogen israelsk leder, der har imødekommet palæstinenserens grundlæggende krav; dvs. oprettelsen af en palæstinensisk stat på hele det territorium, der blev besat i juni 1967, retten for de palæstinensiske flygtninge til at vende tilbage, og fjernelse af alle israelske bosættelser.

Selvstyret var ikke i stand til at forhandle sig frem til noget der mindede om en stat; og samtidig viste selvstyret sig at være korrump og udemokratisk i måden, hvorpå det forvaltede den palæstinensiske økonomi og administration.

Den anden intifada begyndte som en reaktion på den fortsatte og voksende besættelse af det palæstinensiske territorium samt det palæstinensiske lederskabs manglende evne til at leve op til befolkningens forventninger. Ariel Sharons besøg på Tempelbjerget, Haram ash-sharif, sidst i september 2000 bør alene ses som en katalysator for den nye opstand, ikke årsagen. I modsætning til den første intifada 1987-1993 ændrede den nuværende intifada sig på et meget tidligt tidspunkt fra at være en masseopstand, der primært bestod af unge, der kastede sten mod besættelsesmagten, til en militariseret

konflikt, hvor bevæbnede palæstinensere var oppe imod den israelske hær i al sin magt, inklusiv Apachehelikoptere, F16-fly, tanks, kanonbåde osv. At palæstinenserne brugte våben gav den israelske regering en undskyldning for at slå igen med overdreven magt. Desuden begyndte de forskellige palæstinensiske grupper – især *Hamas* og *Islamisk Jihad* – at bruge selvmordsbomber med korte intervaller.

Et par måneder inde i intifadaen tabte Ehud Barak fra Arbejderpartiet det israelske valg, og Likuds leder, Ariel Sharon, der længe havde været opfattet som en høg, blev premierminister. Det var tydeligt allerede før den 11. september 2001, at Sharon stilede mod at forhindre en tilbagevenden til enhver form for meningsfyldt politisk forhandling. I kølvandet på al-Aqsa-intifadaen blev selvstyret mere eller mindre opløst, fordi Israel genbesatte store dele af Vestbredden og ødelagde selvstyrets infrastruktur.

For palæstinenserne førte det til den værste økonomiske krise nogensinde. I årene 1999 til 2002 tredobledes andelen af den palæstinensiske befolkning, der lever under fattigdomsgrænsen; fra 20 procent til 59 procent. I Gazastriben lever hele 75 procent under fattigdomsgrænsen. Op mod 50 procent er arbejdsløse på grund af lukningen af det israelske arbejdsmarked for palæstinensere såvel som begrænsninger i den fri bevægelighed, selv inden for de besatte områder. Derudover forværredes sundhedsbetingelserne for flertallet af befolkningen dramatisk.

Ikke desto mindre var den vigtigste katalysator for en ny rolle til de palæstinensiske ngo'er Sharon-regeringens beslutning i 2002 om at rejse en mur mellem Israel og de palæstinensiske områder. Muren blev ikke rejst langs den gamle 1967-grænse, der er kendt som den grønne linje, men betydeligt længere mod øst. Det betød, at store palæstinensiske områder blev eksproprieret allerede i den første fase, inklusiv noget af det mest frugtbare palæstinensiske jord på den nordlige del af Vestbredden. For eksempel er byen Qalqilya på Vestbredden nu i praksis et udendørsfængsel – ligesom hele Gazastriben har været det i mere end ti år – omgivet af muren på tre sider og med adgang gennem kun ét enkelt israelsk kontrolsted.

På trods af intensiv international kritik og den internationale domstols kritiske udtalelse om muren i sommeren 2004 er den israelske højrefløjs-regering under Ariel Sharon fortsat med at udbygge muren. Sharon-regeringen retfærdiggjorde opførelsen af muren med, at den havde til formål at forebygge terrorkampagnen, der blev ført af *Hamas*, *Islamisk Jihad* og al-Aqsa-martyrernes brigader; altså ved at gøre brug af et sikkerhedsargument,

som har vist sig at være en effektiv begrundelse i lyset af “krigen mod terror” og den meget tætte relation til Bush-regeringen i Washington.

Denne udvikling tvang palæstinensiske ngo'er til at “vågne op”, og svækkelsen af selvstyret i løbet af intifadaens første år gjorde igen ngo'erne til vigtige aktører, som de havde været før Oslo-forhandlingerne. En række palæstinensiske ngo'er begyndte på et tidligt tidspunkt at forholde sig til konsekvenserne af etableringen af muren for de berørte palæstinensiske byer og landsbyer. PENGON er et netværk af ngo'er, der fokuserer på miljø. Netværket blev etableret nogen tid før al-Aqsa-intifadaen, men det var først efter, at muren blev bygget, at disse ngo'er faktisk begyndte et intensivt samarbejde. Spørgsmålet om muren blev et udtryk for nyt politisk engagement. Når folk taler om muren, taler de om vandproblemer, landbrugsproblemer, problemer i forhold til bevægelsesfrihed osv. Da ngo'erne begyndte at tage sig af problemerne i forbindelse med muren, skiftede de derfor til en mere direkte politisk konfrontation med de israelske besættelsesstyrker.

Til spørgsmålet om ngo'er og muren siger Ayman Rabia, som er aktiv i PENGON:

“Det har været en af de mest vellykkede kampagner, vi har udført, som har været i stand til at mobilisere kræfter både på nationalt og på internationalt niveau. Vi får megen støtte fra internationale solidaritetsbevægelser fra hele verden [...] Som ngo'er er vores rolle at blive ved med at beskytte og at blive ved med at overvåge den nationale interesse, og dette er en af de mest alvorlige nationale interesser, og hvis vi ikke slår os sammen på dette meget kritiske tidspunkt, tror jeg ikke, vi får en ny chance foreløbigt.”

Interviews med ledende venstreorienterede palæstinensiske ngo'er, som er en del af PENGON, har vist, at den vigtigste udvikling under al-Aqsa-intifadaen har været genoplivelsen af det nationale spørgsmål – som vist med ovenstående citat – såvel som den vigtige forbindelse, det lykkedes dem at skabe til ikke bare det lokale samfund, men også til det internationale solidaritetssamfund. Udover spørgsmålet om muren var mange etablerede ngo'er meget succesrige med at handle professionelt i kølvandet på al-Aqsa-intifadaen. De skaffede opdateret information om antallet af palæstinensiske sårede og døde, skaderne efter de israelske militærhandlinger, menneskerettighedsovertrædelse og lignende.

På grund af denne udvikling begyndte de fleste ngo'er at genoverveje den stilling, de var i. En opvågning finder sted inden for mange områder. Majid Nasser, en fremstående læge i en medicinsk ngo, udtaler:

“... her under intifadaen var mange ngo'er nødt til at genoverveje deres strategi, og stille sig selv spørgsmålet: hvor er vi på vej hen? De vendte tilbage til virkeligheden og indså, at den nationale befrielsesbevægelse ikke er slut, og mange indså tillige at tilstedeværelsen af selvstyret ikke er ensbetydende med, at den nationale befrielsesbevægelse er færdig. Så den anden intifada var som en opvågning for mange af de folk, som nu er begyndt at gentænke og genoverveje deres arbejdsmetoder, handlingsplan, strategier og overlevelse ...”

Et andet spørgsmål, mange ngo'er måtte genoverveje, var den internationale donorbistand. Ifølge interviews med ansatte i sekulære ngo'er har mange af dem nu et mere kritisk syn på international donorbistand, fordi de er blevet mere opmærksomme på donorenes politiske dagsordener.

For nylig er dette blevet meget tydeligt især med USAID, som i mange palæstinensiske ngo-aktivisters øjne tydeligt har en politisk dagsorden, hvilket de ser som en alvorlig trussel mod palæstinenserne interesser – især da USAID i de seneste år synes at stå bag en stor tilstrømning af kontanter i de palæstinensiske områder. Ifølge flere palæstinensere i ngo-samfundet er USAID begyndt at oversvømme markedet med donorpenge. Nogle gange i en sådan grad, at organisationer og institutioner modtager flere penge, end de har bedt om. Dagsordenen er klar: Palæstinensiske ngo'er, som er indforstået med og lydhøre overfor Washingtons politik, skal belønnes og styrkes, mens de kritiske stemmer i videst muligt omfang skal tæmmes.

Donorbistanden, som USAID står i spidsen for, bliver givet under betingelser. Modtagerne skal underskrive et appendiks til aftalen med USAID. I appendikset, som har overskriften “bekræftelse om finansiering af terrorister”, står der:

“Som en betingelse for at indgå den omtalte aftale bekræfter [organisationens navn] herved, at den ikke har givet eller vil give materiel støtte eller midler til noget individ eller nogen enhed, som den ved, eller har grund til at vide, er et individ eller en enhed,

der taler for, planlægger, sponsorer, giver sig i lag med, eller har deltaget aktivt i terrorhandlinger ...”

PNGO-netværket, som er et netværk bestående af centrale ngo'er, reagerede kraftigt på det nye USAID-initiativ – og dets implicitte beskyldninger om, at en række palæstinensiske ngo'er støttede terrorisme.

At ngo-samfundet reagerede så kraftigt, hænger tæt sammen med de forskellige måder, hvorpå Washington og Ramallah definerer og forstår terrorisme. Desuden frygtede PNGO-netværket, at mange mindre ngo'er ville underskrive appendikset for at modtage støtte fra USAID. “Krigen mod terror” har sin effekt også på det palæstinensiske ngo-samfund. USAID er dog for nylig gået væk fra denne politik på grund af pres og massiv modstand mod disse amerikanske tiltag.

Andre mindre betydningsfulde aktører har også været aktive i Palæstina i de sidste par år, nemlig den internationale antiglobaliseringsbevægelse. Katalysatoren for øget samarbejde mellem ngo'er og antiglobaliseringsbevægelsen var også etableringen af muren. Disse internationalt orienterede bevægelser – så som *International Solidarity Movement* (ISM) – repræsenterer en slags “græsrodsglobalisering af protester”. Selvom mange af disse bevægelser tilsyneladende kun beskæftiger sig med lokale spørgsmål og udtrykker lokale problemer, opfatter de ikke sig selv som aktive inden for en ren lokal sammenhæng.

Den diskurs, som skabes af den internationale solidaritetsbevægelse og relaterede ngo'er, der samarbejder med palæstinenserne, er ikke lige så betydningsfuld og dagsordensskabende som USAID's diskurs. Ikke desto mindre repræsenterer den internationale solidaritetsbevægelse en vigtig diskurs. Den bringer gang på gang spørgsmålet om en palæstinensisk stat og behovet for en løsning på konflikten op. De palæstinensiske ngo'er og deres internationale samarbejdspartnere har også spillet en betydningsfuld rolle i forhold til diskussionen om muren og har samtidigt forsøgt at hjælpe de palæstinensiske bønder, der bliver påvirket af linieføringen af muren. Imidlertid er de kommet til kort i forhold til at stoppe Sharon-regeringens politik.

Et politisk alternativ?

Mange af aktivisterne i civilsamfundet oplever et behov for at genoplive den politiske venstrefløj, og de ser nye muligheder som et resultat af den

nye ngo-aktivisme. Ifølge Ayman Rabia fra *Palestinian Hydrology Group* (PHG):

“Der er næppe nogen rigtige politiske partier i øjeblikket ... og de nye tendenser i Palæstina er at skabe et tredje alternativ et sted mellem Hamas, som er den ideologiske, traditionelle tendens i samfundet, og selvstyret, der repræsenterer bureaukratiet og konservatisme og korrupsion ...”

Ifølge mange palæstinensiske aktivister i civilsamfundet er der behov for et demokratisk centrum-venstre-alternativ. Der er derfor et behov for at udfylde vakuemet mellem tvedelingen i palæstinensisk politik, mellem *Hamas* og selvstyrets *Fatah*. På trods af PENGON's forsøg på at hjælpe de lokale samfund har dette tilsyneladende ikke haft nogen politisk sidegevinst. Som en af de store jordejere fra Jayyus-området nær Qalqilya sagde i et interview i sommeren 2003:

“På trods af alt deres arbejde her ... har de venstreorienterede ngo'er ikke kunnet få noget ud af det politisk. Det er stadig kun islamisterne, der politisk profiterer af den nuværende situation ...”

Alligevel lykkedes det, i forbindelse med præsidentvalget i 2005 lige efter Yassir Arafats død, den tidligere kommunistleder og leder af UPMRC Mustafa Barghouti at opnå 22 procent af stemmerne. Og han blev støttet officielt af PFLP. Et tydeligt tegn på, at mange palæstinensere tilskynder et sekulært alternativ. Tilbage står, om det opmuntrende resultat af præsidentvalget i januar 2005 kan opfattes som et vendepunkt for det demokratiske venstre i Palæstina. At dømme ud fra, hvorledes venstrefløjen siden hen har klaret sig ved lokalvalgene på Vestbredden og i Gazastriben i løbet af forsommeren 2005, synes det ikke at være tilfældet.

Afslutning

I kølvandet på Oslo-aftalen stod donorerne i kø for at yde bistand til palæstinenserne. De havde en klar forventning om, at bistand og den deraf afledte økonomiske fremgang kunne styrke fredsforhandlingerne. Størstedelen af den massive bistand, der tilfaldt palæstinenserne, gik til det nyoprettede palæstinensiske selvstyre, mens det stærke og veletablerede palæstinensiske civilsamfund mistede terræn. Den massive bistand førte til en form for

palæstinensisk rentierstat, der udelukkende blev underlagt donorlandenes interesser og prioriteringer. Også en del af ngo'erne søgte indkomst via donorerens "fredsdonationer" og bevægede sig i det store og hele væk fra kampen om selvstændighed. Den kamp overlod de mere eller mindre frivilligt til selvstyret, mens de selv fokuserede på udviklingspørgsmål. Den anden intifada og opførelsen af muren har gjort, at de sekulære ngo'er på ny er begyndt at spille en mere afgørende rolle i palæstinensisk politik. Og håbet hos mange palæstinensiske intellektuelle er, at denne nye rolle også kan få en afsmittende politisk betydning i form af et politisk alternativ til *Hamas* og *Fatah*. Hidtil er dette ønske ikke omsat til konkret virkelighed, og det bliver det nok heller ikke i den nærmeste fremtid.

Her kan du læse mere:

Abdel Shafi, Salah. 2004. *Civil Society and Political Elites in Palestine and the Role of International Donors: a Palestinian View*. EuroMeSCo Papers 33. Lissabon: The Euro-Mediterranean Study Commission [http://www.euromesco.net/euromesco/publi_artigo.asp?cod_artigo=106177 (03.12.2005)]

Brown, Nathan J. 2003. Palestinian Civil Society in Theory and in Practice. Paper prepared for the Annual Meeting of The Structure of Government Section, International Political Science Association, Washington, DC

Brynen, Rex. 1995. The Neo-patrimonial Dimension of Palestinian Politics. *Journal of Palestine Studies*, 21:1

Brynen, Rex. 1996. International Aid to the West Bank and Gaza: A Primer. *Journal of Palestine Studies*, 25:2

Brynen, Rex. 1996. Buying Peace? A Critical Assessment of International Aid to the West Bank and Gaza. *Journal of Palestine Studies*, 25:3

Brynen, Rex. 1997. From Occupation to Uncertainty: Palestine, i *Political Liberalization and Democratisation in the Arab World: Comparative Experiences*, vol. 2, eds. Rex Brynen, Baghat Korany & Paul Noble. Boulder, CO: Lynne Rienner Publishers

Brynen, Rex, Hisham Awartani & Clare Woodcraft. 2000. The Palestinian Territories, i *Good Intentions. Pledges of Aid for Postconflict Recovery*, eds. Shepard Forman & Patrick Stewart. Boulder, CO: Lynne Rienner Publishers

Carapico, Sheila. 2000. NGOs, INGOs, GO-NGOs and DO-NGOs. *Making Sense of Non-Governmental Organizations*. Middle East Report no. 214 "Critiquing NGOs: Assessing the Last Decade". Washington, DC: The Middle East Research

and Information Project, MERIP [http://www.merip.org/mer/mer214/214_carapico.html (03.2.2005)]

Hammami, Rema. 2000. Palestinian NGOs Since Oslo: From NGO Politics to Social Movements? Middle East Report no. 214 " Critiquing NGOs: Assessing the Last Decade". Washington, DC: The Middle East Research and Information Project, MERIP

Hanafi , Sari & Linda Tabar. 2002). NGOs, Elite Formation and the Second Intifada. *Between the Lines*, 2:18

Jensen, Michael Irving. 1998. Islamism and civil society in the Gaza Strip", i *Islamic Fundamentalism. Myths and Reality*, ed. Ahmad Moussalli. Reading, NY: Ithaca Press

International Crisis Group. 2003. Islamic Welfare Activism in the Occupied Palestinian Territories: A Legitimate Target?. *Middle East Report*, 13

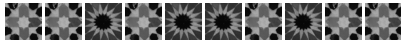
PENGON. 2003. Stop the Wall. Jerusalem: PENGON [<http://www.pengon.org> (03.12.2005)]

Robinson, Glenn. 1997. *Building a Palestinian State*. The incomplete Revolution. Bloomington, IN: Indiana University Press

Robinson, Glenn. 2001. The Peace of the Powerful, i *The New Intifada: Resisting Israel's Apartheid*, ed. Roane Carey. (London & New York: Verso

Algeriet – fra religiøs og statslig vold til social krise og centralisering af magten

Ulla Holm

Indledning

Frygtelig religiøs og statslig vold hærgede Algeriet i 1990'erne, hvor langt over 100.000 blev dræbt. Volden er siden slutningen af 1990'erne blevet kraftigt reduceret, og dermed er sikkerheden for den enkelte algerier uden tvivl blevet forbedret. Men til trods herfor er det nuværende algeriske regime i en dyb legitimitetskrise. Ligesom i andre arabiske lande klager befolkningen over den udbredte korrupsion og over en uretfærdig stat. Den protesterer mod den ulige økonomiske fordeling og den tårnhøje arbejdsløshed, som særlig findes blandt de unge. Styret anklages for at være ligeglad med befolkningens dagligdags bekymringer, og retssystemet er langt fra at være en uafhængig instans. Derfor opgiver mange på forhånd at gå rettens gang. Men det er ikke mindst sikkerhedsstyrkerne og militæret, som er blevet diskrediteret efter deres hårdhændede bekæmpelse af islamistiske voldsmænd i 1990'erne. Passivitet, håbløshed og social vold kendetegner således det algeriske samfund.

Dette kapitel giver en analyse af, hvilke udfordringer Algeriet og ikke mindst præsident Bouteflika står over for i dag efter mere end ti års blodig konflikt. Kapitlet starter med en gennemgang af hovedtrækkene i Algeriets voldelige konflikt i 1990'erne og konfliktens rødder i uafhængighedskrigen mod den franske kolonimagt. Derefter følger en gennemgang af præsident Bouteflikas reformforsøg fra 1999 til 2005 og hans forsøg på at begrænse militærets stærke politiske rolle gennem at centralisere magten. Til sidst gives der et bud på, om denne centralisering er nødvendig for at begrænse militærets magt og tilfredsstille befolkningens krav om mad og boliger.

Den statslige og religiøse vold i 1990'erne

I 1988 gik i titusindvis af algeriere til angreb på offentlige bygninger rundt omkring i Algeriet. Oprøret var en protest mod regimet, som ikke havde til-

Boks 18

Uafhængighedskrigen og ideen om enhedsnationalstaten

I 1830 gik Frankrig ind i Algeriet, og det forblev en del af Frankrig indtil uafhængigheden i 1962. I 1830 troede franskmændene, at det var en let sag at erobre Algeriet, men først i 1871 fik Frankrig bugt med modstanden efter blodige kampe. Herefter gennemtrufede de franske kolonisatorer, at de muslimske algeriere kun kunne blive franske borgere, hvis de afsvor sig deres muslimske tilhørsforhold, fordi kolonisatorerne betragtede islam som hindring for civilisatorisk udvikling. Resultatet af denne apartheidpolitik blev et voksende had til franskmændene. Dette had slog endeligt ud efter 2. Verdenskrig, i hvilken mange algeriske soldater havde deltaget på fransk side.

Officielt startede krigen mod den franske kolonimagt den 1. november 1954, men startskuddet gik allerede på våbenstilstandsdagen den 8. maj 1945, hvor titusinder af algeriere gik i demonstration under parolen "ned med kolonialismen". Frankrig svarede igen med nedskydning af ca. 45.000 algeriere. Da Frankrig led sit store nederlag i Vietnam i maj 1954, førte det til oprettelse af FLN og dens militære arm, Den Nationale Befrielseshær (ALN), som sprængte de første bomber den 1. november. Herefter startede den blodige krig, som ifølge FLN kostede "en million martyrs liv".

Krigen var grusom. Den franske hær torturerede systematisk de tilfangetagne. Ca. 400.000 algeriere blev anbragt i opsamlingslejre, som blev overvåget og styret af hæren. Grusomheden forårsagede, at ca. 300.000 flygtede til Marokko og Frankrig, og ca. 700.000 blev internt fordrevne. De fleste flygtede fra landet ind til byerne. I 1962 boede kun én ud tre algeriere på det sted, hvor han/hun havde boet før krigen. Det var ikke kun franskmændene, der torturerede. FLN gav igen med samme mønt. Desuden myrdede FLN's forskellige fraktioner hinanden.

Den 5. juli 1962 blev Algeriet uafhængigt. Men myrderierne fortsatte i flere måneder, fordi de forskellige hærenheder og guerillagrupper kæmpede om magten, efter at franskmændene var væk. Til sidst gik algerierne ud i gaderne under sloganet "Syv års krig er nok".

vejebragt den lovede velfærd. Oprørerne krævede brød, boliger og en retfærdig stat. Regimets svar var først at meje ca. 500 demonstranter ned, dernæst at uddybe liberaliseringen af økonomien samt vedtage en ny forfatning. Her blev referencen til socialisme fjernet og politisk pluralisme garanteret. Resultatet af oprøret blev derfor en for arabiske lande hidtil uset politisk liberalisme, som varede frem til januar 1992. Den politiske pluralisme medførte, at det hidtidige statsbærende parti, *Den Nationale Befrielsesfront* (FLN), mistede magten. Samtidig blev en ny paraplyorganisation, Den Islamiske Frelsefront (FIS), dannet.

FIS er en protestbevægelse, som tiltrækker proletariatet i byerne, de arbejdsløse intellektuelle og småhandlende. De er påvirkelige for et ideologisk budskab om renselse af samfundet for de riges vestlige adfærd og for skabelsen af en retfærdig stat. FIS ville i første instans islamisere fra neden, dvs. skabe islamiserede minisamfund, der er fri fra vestlig indflydelse. Dernæst skulle der afholdes frie valg, og hvis FIS vandt, så skulle der oprettes en shariatstat. Denne stat skulle garantere lighed, enhed, enighed, social retfærdighed og puritansk adfærd, således som grundlæggerne af det uafhængige Algeriet også havde lovet i 1962, men som aldrig var blevet til en realitet. FIS's styrke var derfor, at det overtog det oprindelige revolutionære program, som FLN havde udformet under krigen mod Frankrig 1954-62 (se boks 18). Det blev blot ikklædt religiøse gevandter.

FIS fik succes. I 1990 blev FIS det største parti ved kommunevalget, og i 1991 vandt FIS det første frie parlamentsvalg i Algeriet siden uafhængigheden i 1962. Valgets store taber blev FLN (se boks 19). Militæret tolererede ikke denne ændring af den hidtidige magtstruktur, og tvang derfor den daværende præsident Chadli Ben Djedid til at træde tilbage, og anden runde af parlamentsvalget blev aflyst. I februar 1992 erklærede hæren undtagelsestilstand.

Regimet og hæren legitimerede afløsningen af valget og indførelsen af undtagelsestilstanden med, at det var nødvendigt at sætte demokratiet på "i bero" for at redde demokratiet fra kaos. Men det var ikke truslen mod demokratiet, men snarere truslen mod regimets overlevelse, som regimet og hæren frygtede. Derfor besluttede hæren i marts 1992 at forbyde FIS. I løbet af få måneder blev ca. 9000 FIS-aktivister sendt i militærfængsler i Sahara og flere hundrede blev dræbt.

Volden accelererede med svimlende hast. FIS organiserede sine egne bevæbnede guerillastyrker – kaldet Frelsehæren (AIS) – som især myrdede

Boks 19

FLN og militæret

I 1956 holdt FLN sin første kongres. Et partiprogram blev vedtaget, og her blev det fastslået, at militæret skulle være underlagt de civile politikere, at stat og religion skulle adskilles samt at politisk pluralisme skulle indføres efter krigen. Men generalerne modsatte sig dette partiprogram. Efter krigen trumfede de igennem, at militæret ikke blev underlagt politisk kontrol samt at militæret styrede FLN, der blev det statsbærende parti. Desuden blev stat og religion ikke fuldstændigt adskilt, idet islam blev statsreligion.

Den algeriske religiøse og etniske pluralitet blev også fornægtet i forsøget på at skabe en enhedsnation, hvor eksistensen af det algeriske og muslimske "nye menneske" skulle sikres af staten. Alle, der ikke var for denne vision, blev betragtet som forrædere af det storstilede moderniseringsprojekt.

En statslig politiseret udgave af islam, en politiserende hær og et afpolitiseret samfund blev resultatet af enhedsvisionen. Men i 1988 blev denne vision knust. Ven-fjende-polariteten blev vendt på hovedet. Nu var det regimet, der blev anskuet som fjende af folket, og ikke omvendt.

statsansatte, soldater, sikkerhedsstyrker, politifolk, journalister og udlændinge, som i dens øjne var en trussel mod algerisk og muslimsk identitet. Hærens svar var optrapning af volden. Det forårsagede, at ekstremt voldelige grupper, de såkaldte Islamiske Bevæbnede Grupper (GIA), opstod i protest mod FIS's mangel på radikalitet over for hærens optrapning af volden. GIA erklærede total *Jihad* (arabisk for krig) mod alle, der ikke sluttede sig til deres samfundsopfattelse. De ønskede en voldelig revolution for at sikre et moralsk og puritansk lighedssamfund, og de skyede ingen midler for at realisere denne utopi. Kvinder og børn blev dræbt i massakrer, og hele landsbyer blev udslettet, hvis de ikke støttede GIA. Hærens svar på GIA's grusomheder var at oprette militser ude på landet. Hermed blev kampen mod formodede og reelle islamiske terrorister, økonomisk mafia og personlige opgør blandet totalt sammen. Hertil kom yderligere, at GIA og AIS bekrigede hinanden.

I 1994 befandt Algeriet sig i en total kaossituation. Ingen af de kæmpende parter var stærke nok til at sejre. Der fandt adskillige forhandlinger sted mellem de kæmpende parter, men de stoppede altid, fordi militæret ønskede en fuldstændig udslettelse af islamisterne. De radikale islamister ville til gengæld udlette den "ugudelige stat", og der var derfor ikke plads til at indgå kompromisser. Både de voldelige islamiske grupper og militæret tabte deres legitimitet pga. deres udøvelse af grusom vold. Militæret besluttede derfor i 1995, at der skulle vælges en præsident, og at en ny forfatning skulle vedtages. Formålet var at begynde en forsigtig demokratiseringsproces, som skulle give regimet sin legitimitet tilbage igen.

Algeriets første flerparti-præsidentvalg fandt sted i 1995; dog blev en af militærets egne folk indsat som præsident. Valgdeltagelsen var høj, og det blev tolket som opbakning til en forhandlingsproces mellem de involverede parter. Ved en folkeafstemning i 1996 fik Algeriet en ny forfatning, som lukkede forsigtigt op for politisk pluralisme. Den forsigtige politiske åbning betød dog ikke, at volden stoppede. I 1997 blev der begået massakrer på civile; men til forskel fra tidligere kom der nu billeder i både den algeriske og udenlandske presse, der viste rædslerne. Over alt i Algeriet blev der nu spurgt: Hvem dræber hvem? Store dele af befolkningen accepterede dermed ikke længere islamisternes og militærets/regimets opdeling af befolkningen i fjender og venner. Militæret kunne ikke længere postulere, at det var garanten for befolkningens og statens sikkerhed. Det valgte derfor at give befolkningen en stor indrømmelse: Det tillod i 1999 en civil præsident at komme til magten ved et præsidentvalg. Det var første gang i Algeriets uafhængighedshistorie, at det skete. Det var et tydeligt tegn på, at militæret ønskede at forbedre sit image over for befolkningen. Men samtidig satte det også klare grænser for muligheden for dybtgående magtændringer. Militæret tillod ikke, at undtagelsestilstanden blev ophævet. Det kom ej heller på tale at legalisere FIS, fordi FIS blev anset som hovedårsagen til, at demokratiseringsprocessen fra 1989 til 1992 var løbet af sporet. Militæret tillod kun forsigtig demokratisering, hvis processen blev styret fra oven. Det var ikke samfundets forskellige organisationer, der skulle kontrollere regimet og militæret.

Præsident Bouteflikas reformforsøg i perioden 1999-2004

Da Abdelaziz Bouteflika blev præsident i 1999, var der store forventninger til ham, fordi han hverken kom fra militæret eller havde været involveret i volden i 1990'erne. Bouteflika fremlagde straks et trepunktsprogram, hvor

sikkerheden fik første prioritet. National forsoning fik anden prioritet og økonomien tredje prioritet. Af de tre punkter var det kun det første, der blev en succes i hans første præsidentperiode (1999-2004). Det andet punkt blev en begrænset succes, og det sidste blev en fiasko.

Sikkerheden blev stærkt forbedret, til trods for at der stadig eksisterer islamiske voldelige grupper. Men de udgør ikke længere en "national sikkerhedstrussel". De tilladte islamiske regeringspartier bruger ikke voldelige midler. De frygter tværtimod, at de voldelige islamister vil stille islam i et dårligt lys. Disse partier er alle tilhængere af frie og retfærdige valg. De har forladt ideen om en islamisk stat, og de taler ikke længere om etablering af det muslimske transnationale fællesskab, *umma*. De accepterer derimod eksistensen af den algeriske territoriale nationalstat. Disse ændringer betyder, at polariseringen mellem verdslige og religiøse, mellem nationalstaten og *umma*, som var drivkraften bag den islamiske vold i 1990'erne, i vid udstrækning er forbi. Men angsten for dens genkomst ligger og lurser under overfalden. Bouteflika begyndte sin præsidentperiode med at erklære, at de forgangne års terror skulle forstås som en logisk konsekvens af harmen mod afflysningen af parlamentsvalget i 1992. Men ét er, hvad den civile præsident siger, noget andet er, hvad militæret tillader. Og det vil ikke tillade en legalisering. Der er derfor sat grænser for, hvor langt Bouteflika kan gå i sin forsoningspolitik, som var det andet punkt i hans politiske program.

Bouteflika lancerede i 1999 en handlingsplan for national forsoning. Den opererede med amnesti til islamiske guerillakrigere, som ikke havde været involveret i voldtægter, massedrab og bombesprængninger mod civile. Planen blev vedtaget ved en folkeafstemning i efteråret 1999. Ca. 7.000 guerillakrigere nedlagde deres våben. Denne succes tog Bouteflika æren for. Men i realiteten var det generalstabschefen, der et år forinden havde indledt forhandlinger med guerillagrupper om amnesti. Bouteflika fuldførte blot i al offentlighed det projekt, som hæren i al hemmelighed havde sat i gang.

Som led i forsoningspolitikken nedsatte Bouteflika en kommission, som skulle klargøre hele justitssystemets funktion og dets manglende håndhævelse af individuelle rettigheder. Formålet var at lægge en dæmper på den stigende kritik af de grove overtrædelser af menneskerettighederne. Kommissionens rapport behagede hverken militæret eller sikkerhedstjenesterne, idet den anbefalede, at de skulle underlægges politisk kontrol for at sikre overholdelse af menneskerettighederne. Rapporten blev derfor med det samme lagt på hylden. Men det faktum, at den overhovedet blev offentlig-

gjort og diskuteret, viste en vilje til at synliggøre de reelle men dog usynlige magthavere.

I 2001 kom forsoningspolitikken på en hård prøve, som den ikke bestod. I hundredtusindvis af især unge demonstrerede i det berberiske Kabylien (se boks 20) mod politiets drab på en ung studerende. De unge angreb offentlige bygninger i raseri over regimets foragt over for berbernes krav om et retfærdigt retssystem. Der blev dræbt ca. 60 demonstranter og såret ca. 1300. Det udløste en massedemonstration i hovedstaden, hvor ca. en million mennesker fra alle dele af Algeriet deltog med slogans som: "Ned med det morderiske styre. Retfærdighed, frihed, og boliger". Det var den største demonstration i Algeriets historie.

Boks 20

Berberne

Berberne er efterkommere af befolkningen i Nordafrika fra før den arabiske erobring i 700-tallet. Berbere, der er en samlebetegnelse for flere berbisk-talende grupper, lever i dag især i Marokko og Algeriet, hvor de udgør i alt ca. 15 mio. I Algeriet drejer det sig om ca. 30 procent af befolkningen. De bor fortrinsvist i Kabylien i den vestlige del af landet. Berberne er genstand for kulturel undertrykkelse, fordi de er imod den nationale kulturelle enhedside. Foruden berbisk, som er en selvstændig sprogstamme, taler de dog også Algeriets nationalsprog arabisk.

Bouteflika forsøgte at lægge en dæmper på de unges vrede, og en undersøgelseskommission blev nedsat efter gadeurolighederne. I september 2001 blev kommissionens rapport offentliggjort. I rapporten blev det konstateret, at volden skyldtes politiprovokationer; men rapporten tog ikke stilling til, om de implicerede politifolk skulle strafforfølges. I 2005 er sagen endnu ikke afgjort. For den algeriske ungdom er det endnu et bevis på, at regimet er uretfærdigt. Deres vrede er derfor ikke stilnet af.

Forsoningspolitikken led dermed delvist nederlag. Det skyldes, at dens udvikling er afhængig af, hvem der har magten til at udtale, hvem der er en trussel, og mod hvad denne trussel er rettet. Demonstranterne råbte i gaderne, at det var militæret, sikkerhedstjenesterne og regeringen, der er truslen. Disse mener på deres side, at truslen stammer fra samfundets

protester mod magten. Der skabes således en polarisering mellem “dem” og “os” ligesom i 1990’erne. Men det er ikke det samme “os” mod “dem” som dengang. I 1990’erne var det islamister mod regimet. Siden 2001 er det særligt de unge, som går imod regimet. Det er således et socialt oprørske “os”, der nu står i modsætning til regimet. Algeriet er derfor ude i en anden form for krise end i 1990’erne. Der er ikke længere tale om udbredt grusom vold, men om en dyb socioøkonomisk krise og en mangel på tiltro til regimets evne til at udøve retfærdighed over for befolkningen. Spontane optøjer, afmagt og passivitet karakteriser situation i Algeriet i dag.

Det ved Bouteflika godt. Derfor omfattede det tredje punkt på hans valgprogram en forbedring af den socioøkonomiske situation. Det vurderes i algerisk presse, at 40 procent lever under fattigdomsgrænsen. Ifølge officielle kilder mangler omkring to millioner boliger. Uddannelsessektoren er ikke blevet udbygget de sidste 15 år, og befolkningen under 25 år udgør 70 procent. Algeriet kom derfor ud af 1990’ernes vold med en meget stor gruppe dårligt uddannede unge, der hverken har arbejde eller bolig.

Varig forsoning og sociale forbedringer kræver også et opgør med de hidtidige relationer, der har hersket mellem militæret, regimet og befolkningen. En reel forsoning vil kræve, at befolkningen får mere indflydelse på det politiske liv. Det har regimet og militæret efter al sandsynlighed ikke i sinde at give. Devisen om, at det er regimet, der kontrollerer befolkningen og ikke omvendt, gælder under Bouteflika ligesom under tidligere regimer i Algeriet. Bouteflika har på mange måder ført en “*stop and go*”-politik i sin første præsidentperiode. Hver gang han blev presset til at undersøge f.eks. anklager om overtrædelse af menneskerettigheder lukkede han lidt op for politiske og økonomiske reformer, men lukkede dem snart til igen af angst for ikke at kunne kontrollere en egentlig demokratiseringsproces. Bouteflikas anden præsidentperiode er derfor præget af et forsøg på at centralisere magten i præsidentens hænder, for på den måde at “kortslutte” andre magtcentres manglende vilje til reformer.

Bouteflikas anden præsidentperiode: Centralisering af magten

I 2004 stillede Bouteflika igen op som præsidentkandidat, og han blev genvalgt på et program, som lignede det foregående. I sit nye valgprogram argumenterer Bouteflika for uddybning af den nationale forsoning. Dernæst skal staten moderniseres og tjene borgernes behov. Endvidere skal den

sociale og økonomiske udvikling fortsætte, og hæren skal moderniseres og professionaliseres. For at sikre at disse mål bliver indløst, er Bouteflika gået i gang med at centralisere magten i sine egne hænder.

Den igangværende centraliseringsproces er stærkt inspireret af Bouteflikas to store politiske forbilleder: Den franske præsident de Gaulle og den algeriske præsident Boumedienne. Bouteflikas beundring for de to præsidenter skyldes, at det lykkedes dem begge at redde deres respektive lande fra kaos og anarki efter den algeriske uafhængighedskrig i 1962.

De Gaulle afsluttede krigen mod Algeriet, som havde bragt Frankrig på randen af politisk kaos. De Gaulle grundlagde den såkaldte 5. republik, hvis forfatning gav den udøvende magt og præsidenten store beføjelser i forhold til parlamentet. Desuden gav den mulighed for udstrakt brug af folkeafstemninger, som de Gaulle ofte tog sin tilflugt i for at "kortslutte" modstanden mod reformer og for at styrke sin egen autoritet. For at få hæren under kontrol efter krigen afskedigede og forflyttede de Gaulle militærledere, som ikke adlød hans ordre.

Boumedienne bragte stabilitet til Algeriet, efter at den første præsident Ben Bella (1962-1965) havde bragt landet på randen af kaos. Stabiliseringsmidlet var centralisering af magten. Boumedienne udnævnte sig selv til forsvarsminister og til leder af det statsbærende FLN. Stat, præsident, styre og hær forenedes i Boumediennes person. Den tid betragtes stadig af den ældre generation som Algeriets "guldalder". Dengang var der ro i landet, arbejde, uddannelse og et velfungerende sundhedssystem. De år med velfærd var præget af en form for omvendt proportionalitet mellem tilbud om sociale goder og politisk deltagelse. Betingelsen for at få mad på bordet var, at der var ro i den politiske lejr.

Bouteflika "låner" i dag politikker fra begge præsidenter. Fra Boumedienne låner han ideen om nødvendigheden af centralisering af magten, og han har således udnævnt sig selv til forsvarsminister og er blevet leder af FLN, som er det største parti. Alt i alt en kopiering af Boumediennes centraliseringspolitik. De Gaulle har inspireret Bouteflika ved sin hyppige brug af folkeafstemninger samt i ideen om at fremstå som legemliggørelsen af hele nationen, højt hævet over partipolitiske skænderier.

Bouteflika er fortaler for den del af den gaullistiske forsoningspolitik, som drejer sig om glemsel. De Gaulle ville, at franskmændene skulle glemme krigen for at kunne genrejse den nationale stolthed og enhed. Det samme er

tilfældet for Bouteflika. Da han blev genvalgt i 2004 erklærede han, at han ville fremlægge et lovforslag om et generelt amnesti til alle, der havde været involveret i volden i 1990'erne.

Formålet med det generelle amnesti er at få opbakning til at skabe et “nyt algerisk menneske”, som kun tænker fremad og ikke bagud. Ved en terror-konference i Madrid i marts 2005 udtalte Bouteflika, at loven om et generelt amnesti definitivt skulle lukke et smerteligt kapitel i Algeriets historie. Volden i 1990'erne, og årsagerne til volden, skal tilsyneladende glemmes. Indtil videre har Bouteflika udtalt, at der overhovedet ikke kan blive tale om, at forhenværende FIS-ledere får lov til at blande sig i politik. Bouteflika styrer på den måde “glemselspolitikken”. Algerierne bliver bedt om at glemme, alt imens militæret og sikkerhedsstyrkerne har sat sig for at huske, at det var FIS-lederne, som efter deres mening var årsagen til volden i 1990'erne.

Den 29. september 2005 stemte algerierne ja til et “charter for fred og national forsoning”. Charteret giver amnesti til bevæbnede islamiske grupper, der ikke har begået voldtægt, massakrer eller deltaget i bombesprængninger. Desuden kan algeriere, der er flygtet til udlandet vende tilbage, hvis de ikke har været involveret i ovenstående forbrydelser. Algeriere, der har støttet terrornetværk kan “frit” henvende sig til myndighederne, hvis blot de fortæller om terrornetværkenes aktiviteter! I charteret står der udtrykkeligt, at militæret og sikkerhedsstyrkerne intet ansvar havde haft for volden i 1990'erne; det betyder, det er kun islamisterne, der har forårsaget landets ulykker. Dermed har militæret og sikkerhedsstyrkerne endnu engang sat grænser for, hvor langt de vil gå i forsoningsprocessen. Ifølge de officielle kilder stemte 97 procent ja, og 82 procent af de stemmeberettigede troppede op ved stemmeurnerne. Det er ikke så meget den meget høje andel ja-stemmer; der er overraskende, det er derimod det store fremmøde, der vækker hånlatter. Ifølge flere algeriske aviser var det en relativt lille procentdel, der rent faktisk mødte op. Især i det berberiske Kabylien var der lav deltagelse, fordi de berberiske partier havde opfordret til boykot.

Valgfusk er normalt i Algeriet. Problemet denne gang er, at folk spørger, hvordan Bouteflika kan love fred og forsoning, når han samtidig snyder på stemmevægten. Desillusionen med styret kan således let yderligere forstærkes. Men så længe befolkningen ikke gør oprør mod styret, har Bouteflika opnået hvad han ville: At fremstille sig som fredens mand, som på grundlag af centralisering af magten i sine hænder kan styre landet mod bedre tider.

Når nu der er grænser for, hvor meget politisk åbning der anses for “godt” for befolkningen, må denne have noget til gengæld. Lige som afdøde præsident Boumedienne satser Bouteflika på, at sociale og økonomiske goder kan kompensere for manglende politisk frihed. Bouteflika forsøger derfor at sætte skub i den økonomiske udvikling for at forbedre befolkningens levevilkår. Han har lanceret en keynesiansk-inspireret økonomisk politik, som betyder, at staten i de kommende år pumper penge ind i uddannelsessystemet, i boligbyggeri, i støtte til de fattige samt i finansiering af store infrastrukturelle projekter. Statens udgifter bliver således drastisk øget. Det kan lade sig gøre pga. Algeriets store olieindtægter. Men det vil tage flere år at rette op på den elendige sociale situation, og de unge vil have forbedringer her og nu. De er derfor en tikkende bombe under Bouteflikas forsigtige reformforsøg, som møder modstand blandt de “usynlige” magtinstanser særligt hos militæret. Derfor handler det sidste punkt på Bouteflikas program også om en professionalisering af militæret.

Bouteflikas kamp med hæren

“Jeg vil ikke være trekvart præsident”. Således lød det fra Bouteflika, da han blev præsident i 1999. Han ville være “fire fjerdedele”-præsident. Udtalelsen var en indirekte henvisning til hærens magtfulde position i Algeriets politiske system. Bouteflika underspillede militærets rolle ved kun at tildele det en fjerdedel magt. Militæret har i realiteten været den politiske ryggrad i Algeriet fra 1962 til 1989. Således var det også militæret, der tog magten i 1992, da FIS stod til at vinde anden runde af parlamentsvalget. Siden 1995, hvor en af militærets egne folk blev indsat som præsident, har militæret imidlertid afholdt sig fra statskup.

Før “brød-oprøret i 1988” nød det algeriske militær stor prestige på grund af den rolle, som det havde spillet i uafhængighedskampen mod Frankrig. Militæret blev anset – og anså sig selv – som garanten for, at uafhængighedens idealer om økonomisk og social modernisering og national enhed kunne gennemføres. Denne opfattelse af militærets rolle i opbygningen af nationalstaten forårsagede, at lederne af krigen sammen med FLN placerede sine folk på alle de vigtigste poster i det algeriske regeringsapparat. Det blev et lukket kredsløb bestående af modstandsaktivister fra krigen mod Frankrig, og deres sønner, døtre og børnebørn. De satte sig på magten, både den økonomiske, den militære og den politiske. Grundstenen var dermed lagt for nepotisme og korruption.

Militæret har lige siden 1962 enerådigt defineret, hvad der er den indre trussel mod staten, og militæret vil selvfølgelig nødtigt give afkald på denne definitionsmagt. Siden 1997, hvor den algeriske befolkning begyndte at spørge, hvem der egentlig stod bag volden, er der imidlertid blevet røkket ved militærets ret til at definere, hvad og hvem der er trusler, og hvorhen de er rettet. Der er sat spørgsmålstegn ved militærets hidtidige definitionsmagt og ved dets prestige i den algeriske befolkning.

Bouteflika har udnyttet militærets stigende legitimitetsproblemer i sin anden præsidentperiode. Lige efter valget udnævnte han sig selv til forsvarsminister. Få måneder senere fyrede han forsvarschefen, som var kendt for sin nådesløse modstand mod islamistiske terrorister. Bouteflika udnævnte nye militærledere, hvad han forfatningsmæssigt har ret til, men hvor praksis har været, at det var generalerne selv, der anbefalede, hvem der skulle efterfølge dem. Med forfatningen i hånden har Bouteflika udtalt, at "hæren er en institution, som er underlagt forfatningen. Og det skal den være. Men militæret har tiltaget sig en magt, som ligger uden for forfatningens rammer". Når Bouteflika i sit valgprogram taler om nødvendigheden af professionalisering af militæret, mener han derfor, at militæret skal holde sig inden for forfatningens rammer og ikke overtage præsidentens forfatningsmæssige rettigheder.

"Al magt til præsidenten og militæret tilbage til kaserne" – det synes at være Bouteflikas devise. Om det lykkes, er svært at sige. Men militæret har en interesse i at trække sig tilbage til kaserne for at genvinde sin prestige. Det har derimod ingen interesse i at opgive sine sociale og økonomiske privilegier, og alligevel er Bouteflika begyndt at stille spørgsmålstegn ved militærets mange økonomiske privilegier.

I december 2004 holdt Bouteflika en tale til krigsveteranerne, i hvilken han erklærede, at "den revolutionære legitimitets tid er ovre. Man kan ikke længere få ansvarsfulde jobs eller privilegier, blot fordi man har været frihedskæmper". En sådan udtalelse er revolutionerende, fordi den forsøger at gøre op med den nationale fortælling om de nationale helte, som har ret til privilegier, fordi de har sørget for landets overlevelse. Men de unge algeriere er ikke længere optaget af uafhængighedskrigen. De er ikke børn af krigen. De er børn af 1990'ernes vold. De ønsker derfor frem for alt et retfærdigt styre, som ikke er i lommen på militæret. Bouteflika forsøger at komme dem i møde med ovenstående udtalelse.

Militæret er en konservativ magt. Det ønsker ikke, at der ændres ved dets samfundsmæssige position. På den anden side kan militæret kun overleve som magtfuld faktor, hvis det ikke blander sig i politik. Militæret har trukket sig noget tilbage fra den politiske scene siden 1997. Men der er nok grænser for, hvor langt det vil trække sig tilbage. Den grænse var tydeligt i formuleringen af "charteret for fred og national forsoning". Militæret og også sikkerhedsstyrkerne tolererer ikke, at der sættes spørgsmålstegn ved deres ret til at definere, hvem der udgør en trussel mod den algeriske nationalstat.

***"Stop and go"* – hvor ender det?**

Siden 1999 har Bouteflika ført en *"stop and go"*-politik. På den ene side forsøger han at gennemføre reformer, på den anden side stopper han disse reformer, så snart de sætter fundamentale spørgsmålstejn ved den hidtidige magtstruktur. Bouteflika lovede fred og sikkerhed, da han kom til magten. Men der er kun kommet delvist fred. Han lovede også forsoning, som efter hans opfattelse blev udmøntet ved det store ja til folkeafstemningen den 29. september 2005. Men her kunne man indvende, at forsoningen er identisk med glemsel. Algerierne skal ikke huske de mange årsager til den voldelige konflikt i 1990'erne. Særligt virker det som om, de ikke skal huske, at regimet, hæren og sikkerhedsstyrkerne var dybt involveret i de mere end 100.000 algeriers død under konflikten 1990'erne. Man forsøger at skabe et nyt algerisk menneske uden erindring, kun med blik for fremtiden.

Bouteflika spiller her en afgørende rolle. Det er Bouteflika, der ønsker at sætte dagsordenen for fremtiden. For at nå det mål forsøger han at neutralisere militærets magt ved at afskedige militærfolk, som ikke underlægger sig forfatningens rammer. Den relativt frie algeriske presse får stadig flere vanskeligheder med at få lov til at kritisere den udøvende magt, fordi det er den udøvende magt med Bouteflika i spidsen, der skal sørge for, at landet rejser sig igen efter 10 års vold. Det er således et autoritært præsidentstyre, der tegner sig. Bouteflika vil være en ny Boumedienne. Men der skal også mad og flere boliger til, for at Bouteflika kan få opbakning til sit præsidentstyre, derfor forsøger Bouteflika at sætte fart i liberaliseringen af økonomien og at tiltrække udenlandsk kapital. For at gyde olie på de oprørte sociale vande vil Bouteflika samtidig med liberaliseringen pumpe en masse penge ind i boligbyggeri, uddannelse og jobskabelse. Det vil tage flere år at forbedre befolkningens levestandard. Spørgsmålet er, om de unge har tålmodighed til at vente. Det er derfor stor risiko for sociale oprør men

også politisk frustration over det autoritære præsidentstyre, som ikke tillader politisk modstand. Det er disse to faktorer, der i dag truer Bouteflika og regimet og ikke de islamistiske grupper som i 1990'erne.

Her kan du læse mere:

Holm, Ulla. 1995. *Kaosmagten Algeriet, i Middelhavet – et sikkerhedsproblem?*, ed. Ulla Holm. København: Den Danske Europabevægelse

Holm, Ulla & Gorm Olsen Rye. 1997. *Vandring mod Europa. Algeriet – Frankrig*. København: GeoFocus

Holm, Ulla. 2003. Algeriets fremtid: Hvilken fremtid?, i *Et nyt Mellemøsten?*, eds. Lars Erslev Andersen & Peter Seeberg. Odense: Odense Universitetsforlag

Løchstøer, Cathrine. 1995. *Algerie – ved demokratiets grænse*. Oslo: H. Aschehoug & Co

Martinez, Luiz. 1998. *La guerre civile en Algérie: 1992-1998*. Paris: Karthala

Martinez, Luiz. 2000. *The Algerian Civil War, 1990-1998*. Cairo: American University in Cairo

Roberts, Hugh. 2003. *The Battlefield Algeria, 1988-2002*. Studies in a Broken Polity. London: Verso

Roberts, Hugh. 2005. *The Bouteflika Presidency and the Problems of Political Reform in Algeria*. Madrid: Fundación para las relaciones internacionales y el diálogo exterior (FRIDE) [<http://www.fride.org/File/ViewFile.aspx?FileId=537> (03.12.2005)]

DIIS' Forsvars- og Sikkerhedspolitiske Studier

Denne publikation indgår i de Forsvars- og Sikkerhedspolitiske Studier. Projektet, der er finansieret af Forsvarsministeriet, blev påbegyndt i 2000 og løber frem til 2009.

Forskning og formidling indenfor De Forsvars- og Sikkerhedspolitiske Studier er inddelt i seks hovedområder: Globale sikkerhedsforhold og FN, Det transatlantiske forhold og NATO, Europæiske sikkerhedsforhold og EU, Dansk forsvars- og sikkerhedspolitik, Militær magt, krisestyring og operationer, og endelig Nye trusler, terror og spredning af masseødelæggelsesvåben.

Forskningsopgaver formuleres i samarbejde med Forsvars- og Udenrigsministeriet. Forskningen og konklusionerne af denne er uafhængige, og afspejler hverken de involverede ministeriers synspunkter eller en officiel DIIS-holdning til det givne spørgsmål.

Resultaterne af de Forsvars- og Sikkerhedspolitiske Studier tager mange former – fra *research briefs* til artikler i internationale videnskabelige tidsskrifter – for at leve op til vores mål om at foretage forskning af høj kvalitet og formidle denne til offentligheden.

Fagligt panel

Christopher Coker, Reader, London School of Economics and Political Science

Heather Grabbe, Advisor to the EU Commissioner for enlargement

Lene Hansen, lektor, Københavns Universitet

Sten Rynning, lektor, Syddansk Universitet

Knud Erik Jørgensen, lektor, Aarhus Universitet

Ole Kværnø, Chef, Institut for Strategi, Forsvarsakademiet

Theo Farrell, Senior Lecturer, University of Exeter

Iver Neumann, seniorrådgiver, det norske udenrigsministerium, forskningsprofessor, NUPI

Mehdi Mozaffari, professor, Aarhus Universitet

Robert C. Nurick, Director, Carnegie Endowment for International Peace, Moscow

Mikkel Vedby Rasmussen, lektor, Københavns Universitet

Terry Terriff, Senior Lecturer and Director of the Graduate School of Political Science and International Studies, University of Birmingham

Ståle Ulriksen, vicedirektør og leder af FN-programmet, NUPI

Michael C. Williams, Professor, University of Wales at Aberystwyth

Yderligere information

Yderligere information om De Forsvars- og Sikkerhedspolitiske Studier kan fås på DIIS's hjemmeside (<http://www.diis.dk>), eller ved at kontakte afdelingsleder Peter Viggo Jakobsen på tlf: 32 69 87 63 eller e-mail: pvj@diis.dk. Yderligere information om emnet for denne bog kan fås ved at kontakte Hanne Kirstine Adriansen eller Helle Malmvig på tlf. 32 69 87 87.

